

KULTURARVVS MASTERPLAN

FOR NYBORG OG KONGERNES ØSTFYN

NYBORG KOMMUNE
ØSTFYNS MUSEER

KULTURARVSMASTERPLAN FOR NYBORG OG KONGERNES ØSTFYN

Torben Dehn, konsulent Slots- og Kulturstyrelsen
Peter Dragsbo, byhistoriker
Peter Holm, arkitekt og byplanlægger, Nyborg Kommune
Erland Porsmose, museumsdirektør, Østfyns Museer
Mette Ladegaard Thøgersen, afdelingsleder Nyborg Slot

ØSTFYNS MUSEER
NYBORG KOMMUNE

KULTURARVSMASTERPLAN
FOR NYBORG OG KONGERNES ØSTFYN

INDHOLD

Forord	8
1. Indledning	11

TEMAER

2. De tre hovedfortællinger	15
3. Sammenhæng med bevaringsindsatsen	21
4. Verdensarvsindsatsningen – tentativlisten	27

OMRÅDER

5. Nyborg Slot og kanalsystemet	33
Nyborg Slot som udgangspunkt og kernefortælling	33
6. Nyborg – volde og fæstninger	47
Historie og beskrivelse	47
7. Nyborg by inden for voldene	53
Middelalderbyen og ”Margretestaden”	54
Vand og volde – Christian 3.s store ombygning	56
”Fyrstespejlet” – Nyborg som kongelig residensby	58
”Lille København” – Den klassicistiske by	60
Færger, baner og voldgader – Industrialismens by	63
Det store gennembrud – Modernismens by	66
Saneringerne og bevaringens by	68
Historiske lag og store fortællinger	69
Principper for anbefalinger	74

UDEN FOR VOLDENE OG VERDENSARVSAFGRÆNSNINGEN

8. Ringen omkring voldene	91
Jernbanegade – Søndergade	91
Holmen	93
Birkhovedkvarteret	96
”Rødby”	100
Vestbyen	102
9. Ankomst til byen og bufferzoner	107
Vestergade – Odensevej	107
Ankomst fra motorvej og den nye station	108

INFRASTRUKTUR

10. Storebælt - fra smækker til bro	113
Færgetiden	113
Jernbanetiden	115
Broens tid	117
Storebælts kulturarv	119
11. Infrastrukturens kulturmiljøer	121
Hovedlandeveje	121
Jernbanefærgelejerne	121
Knudshoved	122
Nyborgs tredje banegård	125
Bilfærgelejerne ved Knudshoved	125
Storebæltsbroen	127
Sammenfatning	128

MØDESTED OG CENTRALFUNKTIONER

12. Mødestederne	133
Nyborg Strand	133
Hoteller, kursuscentre og mødepladser	134
13. Nationale centralfunktioner	137
Statsfængslet i Nyborg	138
Fængselsbyen	139
Epileptikerhjemmet	141
Døvstummeskolen	142
Strandvænget	144
Nationale industricentre: Kommunekemi og Tjærekompaniet	145

ØSTFYN – MAGTENS LANDSKAB

14. Nyborg og Østfyn – magtens landskab	151
Borgsystemet på tværs af Storebælt	151
Hovedgårde og landsbyer	153
Dyrehaven	157
Reformationstidens Østfyn	158
Fæstninger og skanser	160

KOMMUNENS PLANLÆGNING

15. Kulturarvsmasterplan og kommunens planlægning	165
Kommuneplanen	165
Om UNESCO-ansøgningen	165
Lokalplaner	166

Udvalgt litteratur og kilder	169
------------------------------------	-----

FORORD

I 2011 vedtog Nyborg Byråd et visionsoplæg fra Østfyns Museer under titlen ”Nyborg som verdens-kulturarv – En vision”. Mere konkret gik visionen ud på at genskabe forståelsen af Nyborg Slot og by som Danmarks middelalderlige hovedstad og i forbindelse hermed gøre Nyborg til en værdig kandidat til UNESCO’s verdensarvsliste – et initiativ der udover museet og kommunen tillige krævede et tæt og tillidsfuldt samarbejde med Slots- og Kulturstyrelsen som ejer af Nyborg Slot og borgholm og som fredningsmyndighed. Det stod ligeledes klart, at initiativets gennemførelse ville kræve en åben og inddragende proces i forhold til det omgivende samfund, herunder også det lokale handels- og erhvervsliv, og at det ledsagende mål måtte være at gøre kulturarven til en aktiv ressource også for bosætning, turisme og økonomi.

Her i 2019 kan det konstateres, at realiseringen af visionen er nået ganske langt. Efter en international arkitekt-konkurrence og takket være store bevillinger fra A.P. Møller Fonden og Realdania samt stat og kommune er der nu igangsat et stort og unikt kulturarvsprojekt omfattende en restaurering af det middelalderlige slot, tilbygningen af et nyt besøgscenter samt en genfortolkning af slottets turneringsplads.

Samtidig er der satset markant på forskning og formidling vedrørende Nyborgs unikke historie som Danehofbyen med slottet (”Middelalderens Christiansborg”) og senere som Danmarks første kongelige residensstad. En 400-årig historie midt i Danmarkshistorien og med klare udblik og sammenhænge til den europæiske historie. En position

for slot og by, der voksede ud af grundlæggelsen som Danmarks befæstede infrastrukturelle knudepunkt. Nyborg er Danmarks Riges Hjerne.

Sideløbende hermed er den unikke historie blevet levendegjort med markante årlige events som Danehofmarked, Norden i Nyborg, Reformationsdage og Jul i den gamle Kongeby, ligesom der er opbygget et stort frivilligt netværk og en række historiske laug, der deltager i og gør disse aktiviteter mulige.

Nyborg satser stort på sin kulturarv, der medtænkes overalt i byens vækstpolitik, hvorfor ”Nyborg – Danmarks Riges Hjerne” nu er byens officielle slogan.

Hovedtrækkene af byens helt særlige fortælling er også bevaret fysisk som en unik stedbunden kulturarv med sin middelalderlige bystruktur, infrastruktur og hovedkoner (slot, turneringsplads, landport og skibsbro, kirke og fæstning). Det er netop kombinationen af denne fysiske kulturarv og de tilknyttede fortællinger af stor national og international betydning, der giver Nyborg sit verdensarvspotentiale, og på basis heraf søges Nyborg Slot og by netop nu optaget på den danske verdensarvs tentativliste.

Som et led i verdensarvsvisionen har Nyborg Kommune, Østfyns Museer og Slots- og Kulturstyrelsen derfor samarbejdet om at opstille denne Kulturarvsmasterplan (KAMP) for Nyborg og Østfyn. Planen har et sigte på 50 år og skal fungere som et styringsredskab til at fremtidssikre, udvikle og tydeliggøre kulturarven i byen, herunder at sikre et effektivt og smidigt samarbejde mellem fredningsmyndighederne, kommunens plan- og anlægsadmi-

nistration samt museets varetagelse af de kulturhistoriske interesser. Det er tillige et mål at gøre borgere og bygningsejere bevidste om byens og egnens rige kulturliv. Dette gøres dels ved at stille et digitalt register på ejendomsniveau til rådighed for borgerne (Den digitale Kulturarvsmasterplan – www.kulturarvsmasterplan.nyborg.dk) og dels ved udgivelsen af denne rapport, der beskriver byens og kommunens kulturarv på et mere overordnet og sammenfattende niveau.

Udgangspunktet er således den store fortælling om Nyborg – Danmarks Riges Hjerne, og KAMPs mission er at fremdrage de vigtige kulturmiljøer, bygninger, forløb og fortællinger, der er særlig relevante i forhold hertil, ligesom man gennem udpegningen af konkrete indsatsområder og målsætninger kan evaluere og vurdere effekten heraf i forhold til dels de centrale kulturarvsværdier, men også i forhold til byens liv og rum. Metoden er nyskabende ved på en gang at have det lange perspektiv på 50 år og samtidig være et fleksibelt værktøj, som kan indarbejde fremtidige udviklinger, som vi ikke kender i dag. Det vil således være naturligt at revurdere og revidere KAMP, herunder denne rapport for hver 5. eller 10. år afhængig af udviklingens styrke og øget viden på kulturarvsområdet.

Målsætningerne for Kulturarvsmasterplanen er:

1. At sikre og tydeliggøre Nyborgs unikke kulturarv gennem en målrettet og langsigtet administration.
2. At lade KAMP – i form af nærværende rapport –

indgå som et strategisk led i kommuneplanen og herfra udmønte den i det videre planlægningsarbejde, samt i ejendomserhvervelser etc.

3. At lade resultaterne af registrering og vurdering indgå i kommunens byggeadministration.

4. At stille resultaterne til rådighed for grundejere og offentlighed og derigennem opnå en større forståelse for Nyborgs unikke kulturarv. Til disse formål stilles oplysningerne på kvarter- og ejendomsniveau til rådighed for administrationen og offentligheden via en digital portal.

5. At gøre kulturarven til ressource for øget bosætning, turisme og erhverv i kommunen.

6. Det er endvidere målsætningen, at den færdige KAMP skal indgå i en kommende ansøgning om at komme på UNESCO’s verdensarvsliste.

Det er vores håb, at Kulturarvsmasterplanen vil udgøre et solidt fundament for Nyborgs udvikling de kommende årtier – og at denne bog samtidig vil medvirke til at give byens borgere en endnu bedre forståelse for deres unikke by.

Kenneth Muhs
Borgmester,
Nyborg Kommune

Erland Porsmose
Museumsdirektør,
Østfyns Museer

INDLEDNING

De tre gennemgående temaer i Nyborgs kulturarv er a) Nyborg som kongebyen i rigets midte, b) Nyborg som kongens og Danehoffets, statens og borgernes mødested og c) Nyborg som det centrale infrastrukturelle kryds mellem rigets vigtigste hovedveje til lands og til vands (Bæltet). Temaer, som vi har samlet i begreberne: Sværdet, Ordet og Vejen. Sammenfattende er det vigtige nationale og internationale fortællinger, som fra Slottet, Byen og Fæstningen breder deres sammenhænge ud, både i den øvrige del af Nyborg By (med dens institutioner, mødesteder og samfærdselslinjer, som er et resultat af byens centrale placering) og i hele det, man kunne kalde Storebælts ”passagelandskab” fra Nyborg over Sprogø til Korsør.

Nyborg Slot og By udgør en unik stedbunden kulturarv, der med sine strukturer og hovedikoner er bevaret igennem 800 år fra Valdemarstiden til i dag – og hvortil knytter sig fortællinger af stor national og international betydning. Som samlet kulturarvsmonument vurderes Nyborg derfor at have verdensarvspotentiale.

Nyborgs centrale kulturarvsområde: *Slottet, Den indre by og Voldene* er på den måde et udvalgt kerneområde, som rummer en koncentration af de store temaer – og en helhed, der bærer essensen af fortællingerne. Samtidig skal kulturarvsområdet ses og forstås i sammenhæng med de omgivende kulturmiljøer, hvor de store fortællinger kan ”følges” ud i landskabet: Ringen omkring voldene, infrastrukturens kulturmiljøer og de miljøer og anlæg, som tilsammen fortæller om Nyborg som central by i riget. Det centrale kulturarvsområde omfatter også tre helheder, der i sig selv rummer en egen logik og hver deres historiske lag:

Nyborg Slot består af en lang række lag, der rummer middelalderens borg, skabt af Valdemar Sejrs først i 1200-tallet, Daneofferne og kongernes slot (frem til anden halvdel af 1500-tallet) samt de følgende århundreders nedgradering til fæstningsbygninger og transformationen til kulturarv og museum.

Nyborg Fæstning omfatter en lang række lag fra middelalderens bygrav og porte over kongebyens voldanlæg med rondeller og bastioner fra ca. 1200-1560, og dernæst som Storebæltsfæstning frem til 1869 og endelig de følgende århundreders transformationen til by (voldgader), park og kulturarv.

Nyborg indre by, der rummer fortællingerne om både den planlagte kongeby fra 1200-tallet, over kirkebyen fra dronning Margretes tid (o. 1400) til reformationskongen Christian 3.s befæstede residensby (o. 1550). Efter kongetiden har Nyborg markante indslag af den klassicistiske by (o. 1800) efter de store brande, industrialismens by med dens bebyggelse af voldene

S. 10: Stemningsbillede fra Danehofmarkedet.
Foto Nicolai Godvin 2010

(o. 1900), og til sidst funktionalismens by med gadegennembruddene og den nyeste tids sanerings- og bevaringspolitik.

I erkendelse af Nyborgs unikke kulturarv og dennes betydning som ressource for den videre samfundsudvikling har Byrådet besluttet at iværksætte arbejdet med en samlet kortlægning af kulturarven for at kunne tage vare på dens fremtidige bevaring. Det vil ske bl.a. ved at indarbejde hensynene hertil i den kommende kommune- og lokalplanlægning samt i den daglige bygningsadministration. Kortlægningen skal i langtidsperspektiv virke for at tydeliggøre kommunens unikke kulturarv gennem en prioriteret handlingsplan for eksempelvis gadebelægninger og inventar, ejendomsopkøb, restaureringer og nedrivninger. Prioriteringen tager sit udgangspunkt i kulturarvens hovedfortællinger samlet i ”Danmarks Riges Hjerte” og afvejer hensynet hertil med de positive (eller negative) konsekvenser, indgrebet ville kunne få for lokalsamfundets udvikling i øvrigt.

Nyborg er Danmarks bedst bevarede konge- og fæstningsby fra middelalder og renæssance. Som det lovbundne hjemsted for middelalderens parlament, Danehoffet, fungerede Nyborg som parlamentsby, og Nyborg Slot har status som ”Middelalderens Christiansborg”, hvor ”Danmarks første grundlov” blev vedtaget i 1282. I første halvdel af 1500-tallet blev Nyborg formelt udpeget som Danmarks første faste residensstad, og Nyborg blev omskabt og prydet som residensstad for reformationskongen Christian 3. og blev hermed centrum i det suverænt mest magtfulde rige i det nye luthersk-protestantiske område. Det politiske centrum er siden flyttet, men Nyborg er i dag stadig placeret i midten af det danske rige, netop som det centrale trafikale mødested, der i sin tid skabte byens politiske storhedstid. Nyborg er Danmarks Riges Hjerte.

TEMAER

Kulturarvsarbejdet i Nyborg tager udgangspunkt i de bevarede bygninger og strukturer og de fortællinger, der knytter sig hertil. Fredningen af bygninger og fortidsminder samt det fortsatte arbejde med at bevare, tydeliggøre og udvikle kulturarven er en grundsten herfor. I dette afsnit redegøres der for arbejdet med at gøre Nyborg til verdensarv.

DE TRE HOVEDFORTÆLLINGER

De fysiske levn og de fortællinger, der knytter sig hertil, kan samles i tre hovedgreb: *Sværdet*, *Ordet* og *Vejen*, hvor *Sværdet* knytter sig til (konge)magtens aftryk på byen, *Ordet* til det ”demokratiske” mødesteds tråd i form af fx Danehof og Reformation, og *Vejen* til infrastrukturens betydning for byens udvikling. I oversigtsform består de af følgende elementer:

SVÆRDET – KONGERNES NYBORG

1. **Borgholmen med den magtfulde ringmursborg:** Borgen Nyborg stod færdig i 1209-10 (i kong Valdemar Sejrs tid). Den blev allerede da omgivet af et mægtigt kanalsystem, der skaffede søer, voldgrave, møllekraft og ferskvand til den nye borg og by, der blev anlagt i et samlet greb på jomfruelig jord. I de følgende 400 år forblev Nyborg et vigtigt residensslot for kongemagten. Hovedstrukturen af Valdemar Sejrs Nyborg er endnu bevaret, herunder dele af residenslokalerne fra 1200-tallet, ringmuren og kanalsystemet.
2. **Den middelalderlige borgby: 1200-tallets Nyborg** slutter sig med sin gadestruktur tæt til bor-

gen, der er byens hele formål og årsag. Også byen blev omsluttet af voldgrave, således at borg og by udgør et sluttet planlagt hele – et Kongernes Nyborg. Den middelalderlige bystruktur er endog meget fint bevaret til i dag. Som sæde for Danehoffet (1200-1400-tallet) antog slot og by allerede fra fødslen karakter af parlamentsby. Middelalderens rejsekongedømme havde brug for et fast rigs-mødested i rigets midte.

3. **Residensstaden og fyrstespejlet: 1500-tallets Nyborg.** Nyborg blev officielt udpeget som den danske kongemagts faste residensstad i 1525. Det var første gang, en sådan blev udpeget. Kong Christian 3., der indførte Reformationen i 1536, investerede massivt i residensstaden Nyborg, der omskabtes til et egentligt fyrstespejl for reformationskongen. Slottet blev færdigbygget som et massivt firfløjet anlæg, og rundt om det skabtes et prægtigt fyrstekvarter med en kanalby og en ny kongelig turneringsplads. Kvarteret er endnu i sin struktur og helhed velbevaret.
4. **Fæstningen om borg og by** var allerede etableret med middelalderens voldgrave, men Christian 3. omskabte Nyborg til kongerigets stærkeste fæstning og den eneste, hvor rundels- og siden bastionsanlæg omkransede såvel borg som by. Anlægget udbyggedes og ombyggedes i de følgende århundreder, men fortsat på basis af Christian 3.s hovedgreb. Store dele af fæstningsanlægget er endnu bevaret, med den imponerende Danmarksport som samlende

S. 14: Vinduesniche i Dronningens værelse på Nyborg Slot. Foto Nicolai Godvin 2010

ikon. Endvidere anlagde Christian 3. en ny kongelig skibsbro med tilhørende processions- og opmarchplads. Også denne er velbevaret.

5. **Højadelens residenser i og omkring Nyborg.** Adelen havde i middelalder og renæssance (frem til 1660) monopol på de ledende regeringsposter, og mange adelige familier havde hus i Nyborg. I omegnen står fortsat en række herregårde, hvis ophavsmænd er nøje knyttet til regeringsfunktionen i højmiddelalderens parlamentsby og reformationstidens residensstad. Det gælder Glorup og Magelund (Lykkesholm) og ikke mindst Hesselagergård og Egeskov. De pågældende herregårde er fortsat bevaret som en vigtig del af landets og Østfyns kulturarv.
6. **Slagene ved Nyborg.** I kraft af sin centrale, befæstede funktion i rigets infrastruktur var Nyborg adskillige gange indblandet i krigshandlinger, ikke mindst i borgerkrigen Grevefejden (1534-36). Det uden sidestykke største slag og med afgørende betydning for Danmarkshistorien var sejren over den svenske besættelsehær lige uden for Nyborg den 14. november 1659. Slagmarken er lokaliseret og rummer et væld af arkæologiske levn. "Slagets dag" markeres fortsat i Nyborg.

ORDET – DEMOKRATIETS VUGGE

1. **Danehoffet og Middelalderens Christiansborg, Parlamentsbyen Nyborg.** Nyborg var fra 1200-tallet og ind i 1400-tallet det lovfæstede årlige mødested for det danske parlament. "Danehoffet" fungerede såvel som lovgivende myndighed og som rigets øverste domstol, hvortil selv kongen skulle stå til rette. En lang række af middelalderens vigtigste begivenheder er knyttet hertil, og Danehoffets møderum er endnu bevaret på Nyborg Slot. Parlamentstiden markerer en ny samfundsepoke, hvor man ideelt

set styrede med ord og skrift, med lov og dom, og ikke med sværd, magt og vold. En ny tid, hvor samfundsinteresserne skulle afvejes gennem ny lovgivning, domme og aftaler. Nyborg udgør således scenen for demokratiets vugge, for den første spæde start på opbygningen af det demokratiske retssamfund i Danmark.

2. **Danmarks første Grundlov** blev underskrevet i Nyborg i 1282. Kong Erik Klippings såkaldte "håndfæste" afgrænsede kongemagten i forhold til f.eks. indbyggernes retssikkerhed med endnu kendte hovedprincipper, f.eks. at alle skal dømmes efter loven. Kongen blev myrdet fire år senere, og retssagen mod kongemorderne (med Marsk Stig som hovedanklager) fandt ligeledes sted i den endnu bevarede Danehofsal. Grundloven af 1282 er optaget på Undervisningsministeriets demokratikanon fra 2007.
3. **Margretestaden og Kalmarunionen.** I 1377 på et Danehof i Nyborg fik dronning Margrete 1. – ved et statskup – udpeget sin bare 6-årige søn Oluf til Danmarks næste konge. Han var i forvejen arving til den norske trone og begivenheden markerede således dannelsen af det dansk-norsk-nordatlantiske kongerige, der kom til at bestå i århundreder. Endvidere blev begivenheden første led i skabelsen af den nordiske Kalmarunion, der også inkluderede Sverige i perioden 1397-1523. Vigtige led i unionsprocessen er knyttet til Nyborg Slot, hvor dronningens arbejdsrum og riddersal endnu er bevaret. Nyborg Slot og Kirke er de eneste eksisterende monumenter i Danmark, der kan relateres direkte til dannelsen af den nordiske union. Den dansk-norsk-nordatlantiske union fik stor betydning for dansk kultur og identitet. Norge og Island opnåede selvstændighed i henholdsvis 1814/1905 og 1944, men rigsfællesskabet med Grønland og Færøerne består fortsat.
4. **Dronning Margretes nye store kirke i Nyborg** blev opført til minde om den endelige unionssejr. Kirken og en del af det omgivende præstegårds- og klosterkvarter (Korsbrødregården) er fortsat

bevaret, og som levende kulturarv er området endnu i dag ramme om kirkelige funktioner.

5. **Reformationen af 1536** er ligeledes optaget på den danske demokratikanon. Kirkens løsrivelse fra pavemagten og indlemmelse i den danske statsmagt var en revolutionær omskabelse af samfundet. Martin Luthers reformation vandt indpas i en række nordtyske fyrstedømmer og i Norden. Christian 3.s rige var det suverænt mest magtfulde kongedømme i Lutherdommens sfære, hvorfor Nyborg kom til at stå centralt som reformationens fornemste residensstad. Den nye samfundsorden, nedfældet som "Den rette ordinans", blev under ledelse af Johann Bugenhagen, Luthers højre hånd, forhandlet færdig på Nyborg Slot i 1539. Ordinansens første udgave fra 1537 er på latin, men reformatorerne lagde stor vægt på anvendelsen af folkesproget, i dette tilfælde dansk. Den reviderede, færdige udgave fra Nyborg 1539 er selvfølgelig på dansk. Den evangelisk-lutherske Folkekirke er stadig indskrevet i den danske grundlov, og den kristne kulturarv og Folkekirken er nu optaget på Kulturministeriets Danmarkskanon fra 2016. Christian 3.s private gemakker og hans riddersal på Nyborg Slot er endnu bevaret. Kongen udbyggede endvidere Vor Frue Kirke i Nyborg. En række af rigets stærke mænd fulgte trop med at omskabe deres østfynske sognekirker (bl.a. Hesselager og Svindinge kirker) til luthersk-evangeliske øvrighedskirker.
6. **Christian 2., Norden og Luther.** På Nyborg Slot fødtes en af Danmarks- og Nordenshistoriens mest berømte konger, Christian 2. Som den sidste konge af Norden blev han fordrevet i 1523, men opslog sit eksilhof i Wittenberg, hvor han blev nær ven med Luther, og i 1524 udgav Christian 2. herfra den første bibel (Det nye Testamente) på dansk.
7. **Kvindernes arveret og Gammelborg.** I sagnhistorisk form er de danske kvinders arveret knyttet til frikøbet af vikingekongen Svend Tveskæg, hvilket skal være sket på Nyborg-egnen ved her-

redsbyen Vindinge. Lidt uden for denne ligger en af Nyborgs forgængere, Gammelborg, der er arkæologisk påvist og dateret til germansk jernalder og vikingetid. Borgholmen står stadig markant i terrænet, og voldgravene er bevaret under muldlaget. Traditionen om Gammelborg og "Frikøbet ved Vindinge Å" er stadig levende i folkemunde. Allerede i den ældre middelalder havde kvinderne i Danmark arveret, om end kun en halvpart i forhold til mændene. Det er denne i europæisk perspektiv sjældne praksis med kvindelig arveret, der har kaldt på en mytisk forklaring.

VEJEN – DANMARKSPORTEN

1. **Danmarksporten og Rigets Hovedstrøg.** Siden rigssamlingen i vikingetiden har Nyborg med Slipshavn udgjort det eneste overfartssted fra Fyn over Storebælt til Sjælland og som sådan været af central betydning for rigets sammenhængskraft. Allerede i 1500-tallet benævnes Nyborg som "Rigets Midtpunkt". Hovedvej "A1", der er den centrale tværgående forbindelsesvej i riget, gik tværs igennem Nyborg ad "Rigets hovedstrøg" fra Kongens Skibsbro til Landporten eller omvendt. Landporten, der er nordens mægtigste fæstningsport, er bevaret. Al trafik mellem Øst- og Vestdanmark har i århundreder gået gennem denne port: "Danmarksporten". Nyborg ligger tillige ud til Storebælt, der i århundreder var, og igen er, den vigtigste søfartsrute mellem Østersøen og Vesterhavet. Storebælt er den internationale søfarts hovedrute gennem Danmark.
2. **Færghavnene og færgefarten.** Færgefarten fra Nyborg over Storebælt er mindst 1000 år gammel. Den ekspanderede voldsomt fra midten af 1800-tallet og frem og blev efterhånden delt op

i bilfærger og jernbanefærger. De sidste to årtier er færgefarten blevet afløst af broer og tunnel; men Nyborg har fortsat bevaret en hel række af færgelejer fra byens gamle færgehavn, over togfærgernes mammutanlæg med tilhørende DSB-værksted i byens udkant, til Knudshoved og Slipshavn som de fremskudte færgebastioner – Nyborg er fortsat, også med sine bevarede anlæg, Danmarks færgeby nummer ét, om end der efterhånden kun er bevaret en enkelt af de gamle bilfærger: ”Broen”, skabt netop til anlægget ved Kongens Skibsbro.

3. **Storebæltsbroen med tilhørende anlæg** er i dag den egentlige monumentale Danmarksport af stor national og international ikonværdi. Den forener i sig de to hovedruter, der mødes ved Nyborg til det egentlige trafikstrukturelle midtpunkt og knudepunkt i riget: Den landgående A1 på tværs af bæltet, og den søgående hovedrute på langs ad Bæltet – over eller under og igennem den dobbelte ”Danmarksport”. Biltrafikken oplever den magiske portvirkning, når man passerer de dobbelte pylontårne over vejbanen, medens skibstrafikken oplever en endnu mere markant portvirkning ved at sejle ad skibsrueten mellem pylonerne, under vejbanen.
4. **Sprogø** ligger midtvejs mellem Fyn og Sjælland og har lige fra vikingetiden været en del af rutens rationale. Den blev befæstet med et borganlæg i 1100-tallet og siden indrettet med nødherberg etc. til brug for nødstedte færgepassagerer på den vanskelige overfart. Siden blev et fyrtårn placeret ovenpå borgbanken. Med bro- og tunnelanlægget fik Sprogø atter en central trædestensfunktion, og øens areal udvidedes markant som følge af de store infrastrukturanlæg. Borgen er bevaret som ruin og til dels fremdraget. Fyrtårnet er stadig i (reduceret!) brug, mens det moderne infrastrukturanlæg er placeret på de nyindvundne arealer.
5. **Storebæltstolden og Nyborg.** Som Sundtolden blev opkrævet i Helsingør blev Bælttolden opkrævet i Nyborg. Fra 1500-tallet lå toldkontoret i den endnu bevarede Korsbrødregård. Der lå

altid vagtskibe i Storebælt og Nyborg fungerede som base herfor. Den fremskudte Storebæltshavn Slipshavn fungerede som befæstet base for lodseri og toldkontrol, under Englænderkrigen først i 1800-tallet også som vigtig kanonbådsbase. Slipshavn har endnu i dag bevaret skanseanlæg og sit militære præg.

6. **Nyborg – ”Hele Danmarks Mødested”** reklamerer et af de store conferencehoteller ved rigets midtpunkt. I en kulturarvssammenhæng kunne tilføjes – ”igennem 800 år”. Danehoffet er parlamentarismens fødsel i Danmark – rigets vigtigste møde- og samtalested. Conferencevirksomheden i Nyborg er også i dag markant – faktisk den mest omfattende i Region Syddanmark.

Som kulturarvsmonument er Nyborg ikke blot bevarede bygninger og strukturer fra middelalderen, reformationstiden og de senere århundreder, men det er også levende kulturarv, hvor byen fortsat er præget af sine grundlæggende infrastruktur-funktioner. Byen værner tillige om sin historiske arv som residensby, fæstningsby, kirkeby, parlamentsby og fyrstespejl for reformationskongen: Som kongernes Nyborg, demokratiets vugge og landets infrastrukturrelle knudepunkt. Det sker dels ved strategisk planlægning gennem denne kulturarvsmasterplan, dels gennem konkrete restaurerings- og anlægsindsatser i forbindelse hermed. Endvidere arbejdes der gennem aktiv forskning og formidling og gennem inddragelse af alle interesserede i arbejdet med at synliggøre den rige kulturarv som en berigende og levende kulturarv til gavn for byen og landet.

S. 19: Nyborg bymidte mod nord. Foto Nyborg Kommune 2016

SAMMENHÆNG MED BEVARINGSINDSATSEN

Kort med fredet fortidsminde og 100 meter beskyttelseslinje

Den første generation af fredningslove er nu 100 år gammel, og fredningsinstrumentet er fortsat statens ansvar og opdelt tematisk i bygningsfredning,

fortidsmindefredning og naturfredning. I øjeblikket varetages administrationen heraf af Slots- og Kulturstyrelsen, der tillige har bidraget aktivt til arbejdet med KAMP.

S. 20: Luftbillede af Nyborg bymidte mod havnen. Foto Nyborg Kommune 2016

Fredningsinstrumentet: Nyborgs unikke kulturarv kom allerede meget tidligt i fredningsmyndigheder-

nes varetægt. Allerede i 1918 – lige efter bygningsfredningslovens vedtagelse – blev bybefæstningen fredet i henhold hertil. Siden 1937 blev dette suppleret af den nye fortidsmindefredning. Fortidsmindernes afgrænsning og de dertil knyttede 100 meters beskyttelseslinjer fremgår af databasen Fund og Fortidsminder. Som det vil fremgå heraf er stort set hele Nyborgs indre by omfattet af fredninger, hvilket konkret betyder, at Slots- og Kulturstyrelsen har myndigheden til at afgøre, hvilke ansøgte ændringer der ville kunne gennemføres og på hvilke vilkår. Hertil kommer, at slotssø og voldgravs- og kanalsystemet er fredet i henhold til naturbeskyttelsesloven. Bygningsmæssigt er Nyborgs indre by repræsenteret med 26 bygningsfredninger, hvoraf langt de fleste er foretaget fra 1918-24. Også disse er under Slots- og Kulturstyrelsens tilsyn.

Nyborg er således allerede for 100 år siden blevet erkendt som et kulturarvsmonument i national særklasse og hermed undergivet et tilnærmelsesvist hel-dækkende statsligt tilsyn.

SAVE-registrering – Bevaringsværdige bygninger og miljøer: I et samarbejde med Nyborg Kommune udarbejdede fredningsmyndighederne (dengang Miljøministeriet ved Skov- og Naturstyrelsen) i 1994 *Kommuneatlas Nyborg* over bevaringsværdier i byer og bygninger. Midlet var kortlægnings- og registreringsmetoden SAVE (Survey of Architectural Values in the Environment). Ideelt set omfattede registreringen såvel arkitektoniske som kulturhistoriske og miljømæssige kvaliteter, som der burde tages hensyn til, når der planlægges nyt. Men som det også fremgår af navnet, er der en klar hovedvægt netop på arkitekturen, såvel på gade- som på ejendomsplan. Nyborgs fine klassicistiske huse (fra ca. 1800) spiller som ”de betydeligste bygninger i Nyborgs bykerne” en hovedrolle med den velbevarede gadestruktur fra middelalderen og fæstningsarealerne som den strukturerende scene. Byens oprindelse, formål og funktionalitet indgår således ikke i undersøgelsen, hvorfor slottets rolle og hele middelalder- og renaissancehistorien også er meget underbetonet.

Man kan forstå Kommuneatlas-instrumentet som en hjælp til selvhjælp, eller rettere en hjælpende hånd fra staten til den enkelte kommune, efter at planloven af 1991 havde gjort hensynet til bevaringsværdige bygninger og bygningsmiljøer til et kommunalt anliggende, der følgelig skulle værnes – ikke gennem fredninger, men gennem kommuneplaner, lokalplaner og kommunal byggeadministration. SAVE-registreringen munder ud i en indplacering af bygninger i 9 klasser, hvoraf de tre øverste (1-3) betegnes ”høj bevaringsværdi”. I alt identificeredes 367 bygninger med høj bevaringsværdi i den daværende Nyborg Kommune. Der var en betydelig koncentration af bygninger med høj arkitektonisk og kulturhistorisk kvalitet netop i Nyborgs bykerne, hvor de sammen med rækken af fredede bygninger i høj grad indrammer slotskvarteret og fyrstespejlet og tillige leder ad rigets hovedstrøg fra turneringspladsen mod Kongens Skibsbro. Siden 1994 har Kommuneatlas Nyborg dannet grundlag for kommunens forvaltning af bevaringsværdierne.

Mere afgørende er det imidlertid, at det valgte fokus på de enkelte bygninger og deres arkitektur ikke forholder sig til og tilgodeser byens overordnede fortælling, som den er formuleret i visionen: Danmarks Riges Hjerte. Formålet med KAMP er således at tilvejebringe en ny samlet forståelse af byens bevaringsværdier, herunder tillige at supplere og udbygge SAVE-registreringen med udgangspunkt i kulturarvsfortællingen.

Museumslovens kap. 8 forpligter museerne til i et samarbejde med plan- og fredningsmyndigheder at sikre væsentlige bevaringsværdier for eftertiden. Museerne skal derfor også af kommunerne inddrages i udarbejdelsen af kommuneplaner og lokalplaner, der berører bevaringsværdier, ligesom museerne

i et tæt samarbejde med kommunernes bygningsadministration skal underrettes i forbindelse med behandlingen af byggesager f.eks. ansøgninger om nedrivning eller byggetilladelser. Det er museernes opgave at påpege, registrere og undersøge kulturhistorisk værdifulde elementer med henblik på at sikre deres bevarelse eller i hvert fald at dokumentere forholdene, f.eks. gennem arkæologiske undersøgelser, såfremt et anlægsarbejde truer fortidsminder. Som forebyggende foranstaltning er der landet over ved Slots- og Kulturstyrelsens foranstaltning udpeget en række særlige *Kulturarvsarealer*; en betegnelse for særlige kulturhistoriske interesseområder, hvor

der formodes at være en tæthed af betydningsfulde fortidsminder, hvorfor området fordrer en særlig bevågenhed, når der planlægges nyanlæg. I Nyborgs tilfælde er hele middelalderbyen udpeget som Kulturarvsareal.

Kommunens bevaringsarbejde. Mens staten gennem fredningsinstrumentet varetager nationale beskyttelseshensyn, er hensynet til og arbejdet med de øvrige bevaringsværdige bygninger og miljøer således – i et samarbejde med museerne – overladt til kommunernes planarbejde og byggeadministration. Lokalt er der store forskelle på, hvor mange res-

Kort med fredede og bevaringsværdige bygninger 1994

Kort med afgrænsning af Christian 3.s byanlæg

sourcer der investeres på dette område, og hvilken kommunalpolitisk bevågenhed bevaringsarbejdet har. I Nyborgs tilfælde er der tradition for en ret høj prioritering og et tæt samarbejde mellem kommune og museum. Rundt om og igennem bykernen strækker sig stadig kanal-, sø- og voldgravssystemet fra 1200- og 1500-tallet med tilhørende grønne områder som fæstningsvolde, enge, moser og skov. Alt i alt et særegent kongeligt kulturlandskab, der i dag også er beskyttet som naturanlæg, dvs. som §3-område. Omkring kanaler og søer strækker sig en beskyttelseslinje på 150 meter fra brinken.

Nyborg er således i kraft af fredningsinstrumentet allerede i dag et stærkt beskyttet område. Det er

imidlertid karakteristisk, at bygnings- og fortidsmindefredninger samt beskyttelseslinjer først og fremmest er et defensivt og restriktivt middel, der er skabt til at værne mod forandringer, i særlig grad forandringer som følge af større investeringer, mens fredningerne har vist sig langt dårligere som værn mod forfald, tilgroning og anden nedslidning af bevaringsværdierne. Hertil kommer, at fredningerne er meget brede i forhold til de kulturhistoriske interesser, der varetages. Bredden kan naturligvis opfattes som en styrke, men også som en svaghed, der giver et broget og mangefacetteret billede og dermed kan gøre det vanskeligt at prioritere bevaringsindsatsen.

I forhold hertil kan KAMP opfattes som en overbygning, der gennem sin prioriterede hovedfortælling gør det muligt at arbejde ikke blot defensivt, men aktivt og offensivt med at sikre og tydeliggøre de vigtige dele og helheder af den overordnede kulturarvsfortælling, samt tillige brede denne ud til de vigtige elementer heri, der befinder sig udenfor bykernen, f.eks. ved Slipshavn eller i Dyrehaven. KAMP handler således om kulturarv som aktiv ressource for samfundsudvikling og giver dermed et redskab til politisk prioritering og handling på området, eksempelvis ved opkøb og nedrivning eller restaurering af udvalgte elementer i fortællingen, eller ved at prioritere f.eks. facadeopretning i Rigets Hovedstrøg højt.

På denne vis fungerer KAMP som det politiske handlingsprogram for at understøtte og tydeliggøre den fysiske kulturarv, der manifesterer verdensarvsatsningen: Nyborg – Danmarks Riges Hjerte med fokus på parlamentsbyen og reformationskongens residensstad. Den geografiske afgrænsning af KAMP er således sammenfaldende med verdensarvsatsningens afgrænsning, om end i begge tilfælde med udkik til de omliggende understøttende elementer.

VERDENSARVSATSNINGEN – TENTATIVLISTEN

Ansøgningen til tentativlisten bærer titlen: Kongebyen Nyborg – Parlamentsby og Residensstad. I resuméform lyder beskrivelsen: Kongebyen Nyborg er et enestående monument over rejsekongedømmets tid, hvor kongen hele tiden var på rejse rundt til sine rigsborge. Anlægget i Nyborg er det fysiske udtryk for indledningen til rejsekongedømmet, dets funktionsperiode med Nyborgs særlige status som Danehofslot og -by samt den begyndende afvikling med etableringen af en fast kongelig residens i Nyborg.

I 1209-10 blev et imponerende borg-, by- og kanal-læg i Nyborg fuldført af Valdemar Sejr (1202-41). Snart herefter blev Nyborg det lovbundne hjemsted for det middelalderlige parlament, Danehoffet; Nyborg Slot fik status som et "Middelalderens Christiansborg", hvor bl.a. Danmarks første grundlov blev vedtaget i 1282, og byen blev en egentlig Parlamentsby. Som sådan er anlægget i Nyborg et fornemt eksempel på den tidlige europæiske parlamentarisme.

S. 26: Nyborg med Torvet, Kongens Skibsbro med bil-færgen "Broen" og den store færgenhavn. Sylvest Jensen Luftfoto 1955

Følgende opslag: Nyborg bymidte og det omkransende voldanlæg. Foto Nyborg Kommune 2016

Valdemar Sejrs imponerende borg-, by- og kanal-læg lå ved et infrastrukturelt knudepunkt centralt i det store Østersøimperium. Borgen og byen Nyborg blev anlagt på jomfruelig grund på en borgholm og en byholm planeret med ler til formålet. En fem kilometer lang kanal, en sluse ved Kullerup nordvest for Nyborg og en omlagt å skulle sikre vand til voldgravene, vandkraft til møllerne og drikkevand til borgen, og i et samlet greb blev borg og by befæstet og ferskvandsforsyningen sikret. Anlægget stod færdigt i 1209-10.

Langsomt opstod et behov for en fast kongelig residens, og i 1525 blev Nyborg formelt udpeget som Danmarks første faste residensstad. Reformationen i 1536 styrkede yderligere behovet for en centraladministration og et fast tilholdssted for kongemagten. Nyborg Slot blev udbygget, og byen blev omskabt og prydet som residensby for reformationskongen og renæssancefyrsten Christian 3. (1536-59). Dermed er anlægget i Nyborg også udtryk for et vigtigt trin i den statsdannelsesproces, der var karakteristisk for det moderne Europas fødsel.

Med Frederik 2. (1559-88) flyttede magten og rigets centrum fra Nyborg mod øst, og under Christian 4. (1588-1648) manifesterede København sig for alvor som rigets nye hovedstad. Det efterlod et unikt anlæg i Nyborg, som i dag fremstår med en intakt hovedstruktur og hoveddikoner fra Parlamentsbyen og Residensstaden, der også repræsenterer to vigtige samfundstransformationer

NYBORG
DANMARKS
RIGES HJERTE

både i Danmarkshistorien og i en europæisk kontekst. Kombinationen af den rige fysiske kulturarv og de tilknyttede fortællinger af stor national og international betydning gør Nyborg enestående som *Danmarks Riges Hjerte*.

I 1500-tallet blev Nyborg betegnet som ”Rigets midtpunkt”, og i 1700-tallet beskrives det, at byen var placeret ”ligesom i Hjertet af Riget”. Her midt i riget skulle overfarten over Storebælt sikres for at garantere rigets sammenhæng, men der var også et behov for at kontrollere den nord-sydgående passage, som fra 1200-tallet og frem til 1560’erne spillede en afgørende rolle som gennemsejlingsfarvand for det altdominerende Hansaforbund. Nyborg var et symbolsk og strategisk vigtigt knudepunkt for kongemagten, som her kontrollerede hovedfærdselsårene centralt i det store rige (siden en del af Kalmarunionen 1397-1523 og Christian 3.s nordiske rige), betinget af de helt særlige landskabelige og topografiske forhold. Disse

forhold kan forklare, hvorfor det kongelige borg- og byanlæg blev anlagt netop i Nyborg – Danmarks Riges Hjerte.

Kulturarvsområdet omfatter fire sammenhængende hovedelementer (jf. kort)

- Nyborg Slot (den røde borg/det røde slot)
- Nyborg By: Parlamentsbyen og Christian 3.s befæstede residensby
- Nyborg Fæstning (den grønne vold)
- Vandforsyning og kanalsystem (det blå bånd).

Uden for den snævre afgrænsning ligger vigtige kulturarvselementer som Den kongelige Dyrehave (mod syd) og den fremskudte naturhavn Slipshavn (mod øst).

I det følgende redegøres område for område for den fysiske kulturarv i de enkelte delområder.

OMRÅDER

Gennemgangen af de enkelte områder har Nyborg Slot som udgangspunkt og kernefortælling, inklusive kanelanlægget. Dernæst fokuseres på fæstningsanlægget, herunder bastions- og voldgravssystemet. Videre gennemgås den planlagte kongeby inden for voldene, kvarter for kvarter.

5

NYBORG SLOT OG KANALSYSTEMET

Kongefløjen i 2016. Foto Slots- og Kulturstyrelsen

Nyborg Slot som udgangspunkt og kernefortælling
Nyborg Slot samler i sit anlæg kerneværdierne i de tre hovedfortællinger: Sværdet, Ordet og Vejen. Fra fødslen var den mægtige borg i Nyborg tænkt som

kongemagtens strategiske befæstning af det vigtige overfartssted i rigets midte. Samtidig forsynedes borgen med residensbygninger, der gjorde det muligt at huse kongen og hoffet på deres konstante færd rundt i riget. Vi er i rejsekongedømmets tid, hvor konge, hof og centraladministration rejste rundt i landet fra rigsborg til rigsborg for at gøre magten synlig og nærværende samt tage vare på den decentralerede administrationsstruktur og pleje lov og ret.

*S. 32: Nyborg Slot med Torvet i baggrunden i 1950'erne.
Sylvest Jensen Luftfoto*

Netop i kraft af denne struktur var der tillige et åbenlyst behov for fast(e) mødested(er), hvor hele "riget" kunne samles.

Anlægget i Nyborg fik faktisk en sådan kapacitet, at det fra fødslen under kong Valdemar Sejr kunne fungere som mødested for 1200-tallets parlament, Danehoffet, men tiltrak hermed også en folkemængde, handel og økonomi, der resulterede i, at borgen allerede i løbet af de første årtier fik sin egen by: Nyborg, hvis ældst kendte stadsret er fra omkring 1270. Her er det ikke byen, der befæstes med en borg, men borgen der får sin by, hvis grundplan, gadenet og bystruktur er nøje afpasset til slottets forrang, ligesom kanal- og voldgravssystemet allerede fra anlæggets fødsel er en fælles investering.

Større ændringer i borg- og bystrukturen (jf. nedenfor) skete herefter først under dronning Margrete i

Nyborg fra Cornelius Hamsforts håndskrift fra 1580'erne omhandlende Odenses bisper – det ældste kendte billede af Nyborg Slot. Rigsarkivet.

årtierne omkring 1400, hvor borg og by fik en vigtig rolle i forbindelse med Kalmarunionens grundlæggelse. Udover en række byggerier på slottet markerer denne epoke sig især i byggeriet af den nye prægtige kirke og et nyt grundmuret kvarter omkring kirken.

I 1525 udpegedes Nyborg som rigets første faste residensstad (hovedstad), og reformationskongen Christian 3. fuldgjorde Nyborg Slot som et prægtigt firfløjet anlæg, mens den omgivende by indrettedes som et regulært fyrstespejl, dvs. med et byrum og en byplan, der afspejler og iscenesætter kongens magt og pragt, med turneringsplads, processionspladser og veje, nyt havneanlæg, kanalsystem og vandforsyning samt ikke mindst et imponerende forsvarsanlæg rundt om borg og by, med runddele, bastioner og imponerende fæstningsporte. En hidtil uhørt investering i det lille bysamfund, der løftedes op i en ny fyrstelig renaissanceklasse.

Fra 1560'erne forlagdes kongemagtens primære interesseområde til Nordsjælland, og først i 1600-tallet gjorde Christian 4. (1588-1648) København til rigets ubestridte hovedstad og befæstede denne position med store bygningsmæssige investeringer. Christian 4. blev ligeledes den sidste konge, der lejlighedsvis benyttede Nyborg Slot som residensslot. Med svenskekrigene i 1650'erne forfaldt slottet og blev herefter stillet til rådighed for fæstningens garnison. Flere af slottets sekundære fløje blev nedrevet i 1700-tallet og genbrugt som byggematerialer andetsteds.

Forudsætningen for, at der kunne blive borg og siden by, var i første omgang, at der blev skaffet vand: vand til ferskvandsforsyning, vand til voldgravssystemer og vand til mølledrift. Af strategiske grunde havde kongen udset sig en 8-9 meter høj holm, der rejste sig af strandoverdrevet et hundrede meter syd for det fynske fastland. På holmen ud til Nyborg Fjord havde stenaldersfiskerne haft deres bopladsaktiviteter, men siden da var der tomt og tørt på den stejle lerholm. Borg og by blev således anlagt på jomfruelig grund på en borgholm (kote 8 meter) og en byholm (kote 5 meter), der begge blev planeret til formålet med ler.

Nyborg 1659, stik af Erik Dahlberg. Rigsarkivet

Et fem kilometer langt kanalsystem og en sluse ved Vindinge Å (Kullerup Sluse) mod nordvest samt en omlagt å gjorde hele anlægget muligt. Bevarede faskinepæle langs borgholmens fod viser dels, at anlægget blev færdigbygget i 1209-10, og dels at vandforsyningen via Kullerup Sluse siden har fungeret og dermed sikret, at pælene har været vanddækkede og således bevarede til nutiden. Det er endnu ikke lykkedes at fastlægge og datere den ældste Kullerup Sluse – anlægget er naturligvis blevet fornyet mange gange igennem de 800 år, men princippet er fortsat

Den gravede del af Ladegårdsåen. Foto Peter Holm 2019

det samme. Voldgravene omkring borg og by samt slotssøen hviler alt sammen på et omlagt å-løb og et dæmningssystem, der har opstemt vandet til 3-4½ meters højde og dermed sikret forsvar, drikkevand og det nødvendige fald til de mølleanlæg, der allerede omtales fra 1250'erne.

Hele kanal- og voldgravssystemet er i dag naturbeskyttet som å og sø, ligesom de omkringliggende arealer er beskyttet som eng, mose og skov. Åen og søen er omfattet af beskyttelseslinjer på 150 meter fra brinken. Det betyder, at hele vand- og kanal-anlægget er omfattet af eksisterende beskyttelseslinjer, hvilket naturligvis umiddelbart er en god sikring af anlægget. Men ret beset bevirker dette fokus på naturindholdet også, at anlæggets karakter af at være et storslået kulturanlæg sløres. Anlægget er af unik karakter og så dybt integreret i Nyborgs oprindelse og nutidige struktur, at det bør målsættes og behandles netop som et kulturanlæg.

Anbefalinger

1. Genetablering af en egentlig slusefunktion ved Vindinge Å med henblik på at maksimere natur- og kulturfunktioner herunder at aflede store vandmængder uden om Nyborg.

2. Den dybt nedgravede del af kanalanlægget med tilhørende terrassering af skrænterne bør holdes oprenset og terrænspringene tydeliggøres i beplantningen.
3. Det smukke engstrøg fra Ladegårds-broen mod øst giver mulighed for et flot indkig til slottet, dersom det bliver ryddet for krat og atter udlagt til græsningsområde.
4. I selve Nyborg fremstår Møllekanalen i dag uforståelig lavvandet. Opstemningen bør reetableres til en højde, der gør det muligt at forstå anlæggets karakter og grundlæggende funktioner som fødekanal til mølleanlægget og ferskvandsleverandør til byens tre hovedgader.
5. Når lejlighed gives, bør det overvejes at markere Christian 3.s pionerprojekt med byens ferskvandsforsyning – gård for gård.

6. Resterne af det oprindelige voldgravsforløb igennem byen, "Rosenbækken", bør tydeliggøres, evt. også ved lejlighed åbnes (delvist) for vandgennemløb.

Samlet har Nyborgs blå bånd en unik kulturhistorisk værdi ikke alene på nationalt plan, men også et internationalt UNESCO-potentiale. Kanalsystemet indgår således centralt i Nyborgs UNESCO-satsning. Det blå bånd har ikke blot skabt mulighederne for permanent bosætning, men også via voldgravsanlæggene defineret og afgrænset byformen, ligesom de tilhørende dæmningsanlæg har præciseret og defineret adgangsvejene og portene til byen.

Alt sammen er dog tilvejebragt ud fra borgens logik. Første gang navnet "Nyborg" optræder i kilderne, er 1193, og da netop i forbindelse med et rigsmøde.

Vand forneden. Vand foroven. Vand til Nyborg Slot og by. Tegning Peter Dragsbo

Kort over Nyborg 1655, hvor vandsystemet og borgens rombeform ses. Krigsarkivet i Stockholm

Under Valdemar Sejr (1202-41) bliver det sædvane, at det danske parlament mødes på kongemagtens nyopførte Nyborg Slot, der først og fremmest var en prægtig ringmursborg i røde munkesten – et af de tidligste og største byggerier i Danmark af det nyligt introducerede byggemateriale: teglstenen. Og et magtfuldt byggeri var det. I en rombisk form rejste det sig med 250 meters massiv teglstensringmur i omtrent to meters bredde og 8-10 meters højde. Den røde ringmur, der smukt kontrasterer vandets blå bånd, er for så vidt det konstituerende i borgen, men hertil føjedes allerede i anlægsfasen et kraftigt rektangulært vagttårn (10x9 meter) i borgens nordøstre hjørne. Et fæstningens knudepunkt, der endog sikredes yderligere med et vandreservoir i kælderetagen og en direkte vandforsyning fra voldgravssystemet ved rørføring under ringmuren. Hertil kom

Vagttårnet. Foto Slots- og Kulturstyrelsen 2016

mindre hjørnetårne og halvrunde flankeringstårne langs ringmurforløbet. Alt i alt i fæstningshistorisk sammenhæng et meget moderne og imponerende

Volden mod vest med slottet i baggrunden. Foto Peter Holm 2018

anlæg, der var tænkt så stort, at ringmursanlægget viste sig i stand til at bestå som borgens faste ramme igennem borgens næsten 500-årige levetid. Ja mod vest og nord forstærkede Christian 3. endnu i 1540'erne ringmuren til dobbelt bredde for at kunne modstå kanonild – for dog allerede i det følgende årti at opgive denne taktik som forældet til fordel for store fremskudte græsklædte jordbastioner, men i omtrent 350 år ydede ringmuren således den egentlige borgbeskyttelse.

Indenfor og op til ringmurens ly og læ placeredes allerede fra ringmurens opførelsestid to store grundmurede palatier, hvoraf det vestlige (30 meter langt) var til kongemagtens behov, mens det nordlige (27 meter langt) var indrettet til folke- og køkkenfunk-

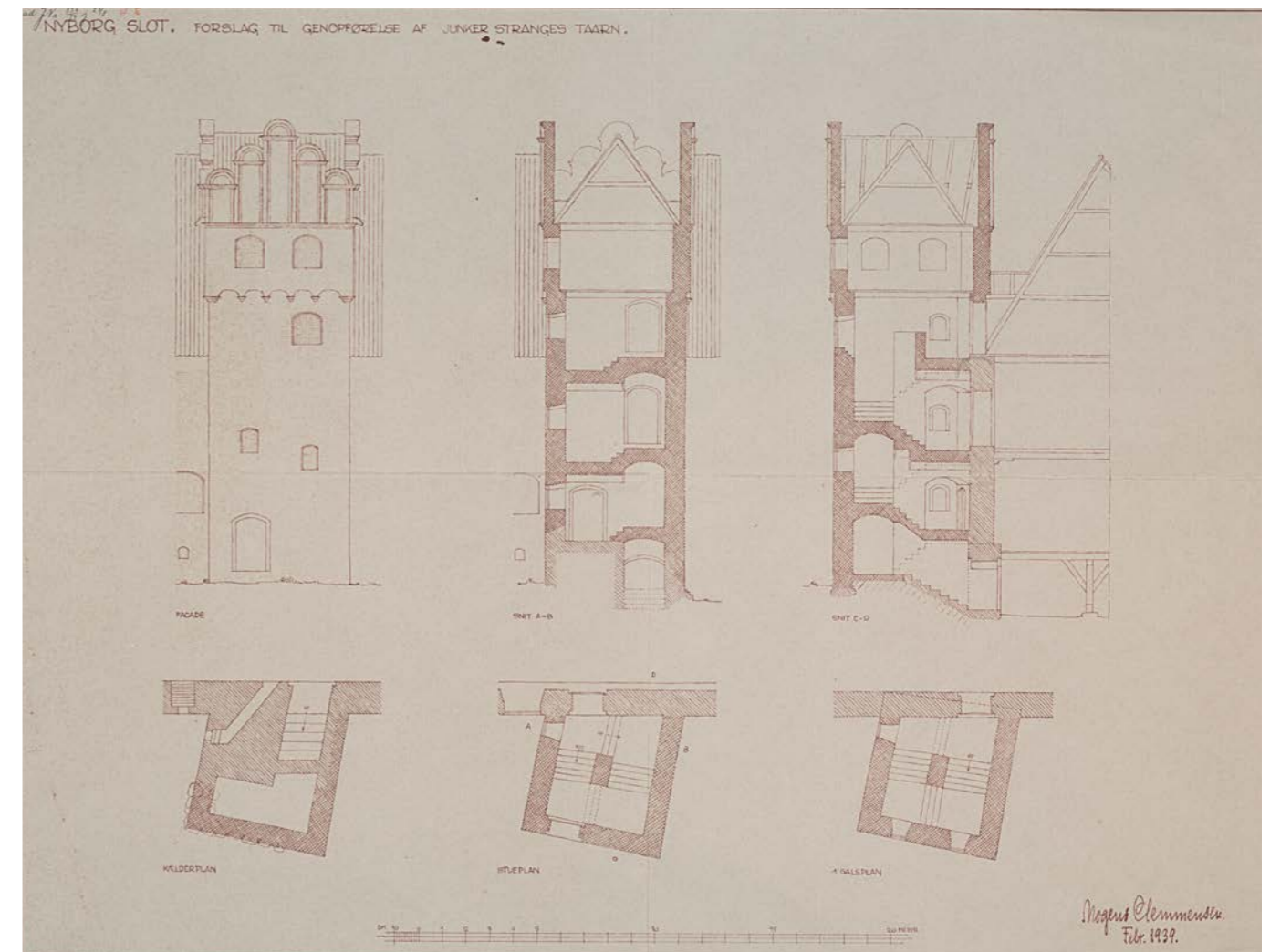
tioner. Også denne fordeling kom til at holde sig i hele borgens funktionsperiode. Selve borggården blev friholdt for byggeri med undtagelse af et mindre hus (grundplan 9x8 meter), der blev anlagt omkring år 1300, muligvis som følge af at det store vagttårn mod nordøst netop var brændt. Et nyt større vagttårn (hvoraf de nederste stokværk stadig er bevaret) blev herefter opført i midten af østfløjen i tilknytning til hovedporten til borgen. Tårnet havde med sine 14x13 meter i grundplan dobbelt størrelse i forhold til forgængeren, ligesom murtykkelsen øgedes fra 2-3 meter til 4 meter.

Indgangspartiet til borgen gennemløb en række moderniseringsfaser (med såkaldt tvingersystem, brohoveder, rundt tårn etc.) men forblev på samme sted

igennem århundreder. Sydfløjen (mod fjorden) og østfløjen (mod byen) var bortset fra vagttårnet igennem århundreder kun sparsomt eller slet ikke bebygget. Det er først med Nyborgs udpegning som fast residensstad i 1525 og de følgende årtiers storstilede byggerier, at borgens indre endegyldigt forvandles til et firfløjet renæssanceslot i 3-4 stokværk og netop således, at det øverste stokværk krager ud over den gamle ringmur og åbner sig mod omgivelserne med store paladsvinduer. Middelalderborgen var blevet et renæssanceslot, hvis form dog fortsat var fastlagt

af Valdemar Sejrs røde ringmur, og hvis forsvarslogik stadig var indlysende. Reformationskongen Christian 3. var den sidste konge, der lod borg og slot være ét, og som fandt det rimeligt, at de kongelige gemakker grænsede op til kanontårnet!

Efter ødelæggelsen og nedgraderingen af slottets bygninger under svenskekrigene i 1650'erne satte forfaldet og nedbrydningsfasen ind. Allerede med gennemførelsen af det reducerede bastionsprojekt i 1660'erne stod det klart, at slottet ikke længere skulle

Arkitekt Mogens Clemmensens tegning fra 1939 til et rekonstrueret Stranges Tårn. Antikvarisk Topografisk Arkiv, Nationalmuseet

Kongefløjen set fra nordvest med Nyborg Rådhus og Torvet i baggrunden. Foto Peter Holm 2018

tjene repræsentative formål, hvorfor en ny bastion – umiddelbart vest for Kongefløjen – afskar residensfløjens sammenhæng med den stort anlagte slotssø. I løbet af de følgende to århundreder blev syd-, øst- og nordfløj med de tilhørende ringmurspartier nedbrudt, og tilbage blev blot Kongefløjen i vest med den tilhørende ringmursdel og den nedre del af det gamle vagttårn – begge dele nu reduceret til magasinformål for fæstningens garnison. Kommandanten overtog en del af slotsholmen til haveformål, og to en-etages værkstedsbygninger blev opført i 1850'erne til militærets brug.

Fæstningen nedlagdes kort efter (i 1869), og i de følgende årtier sløjfedes også en stor del af de bastioner,

der omgav byen – bortset fra de centrale dele omkring slottet.

Igennem 250 år var slottet overgivet til fæstningens og garnisonens praktiske brug af de ledigblevne lokaler. Først da militæret rømmede byen i 1913 blev Nyborg Slot – som fortidsminde – overdraget til Nationalmuseet. I det følgende årti gennemførte museet ved arkitekt Mogens Clemmensen en restaurering og delvis rekonstruktion af Kongefløjen med det mål at genskabe reformationskongens imponerende slot. År for år finansierede staten dette arbejde indtil 1925. På dette tidspunkt var Kongefløjen i hovedsagen restaureret og genskabt, bortset fra det nederste stokværk. Den planlagte genopførelse af Christian

3.s trappetårn nåede kun til fundamenterne og måtte ligeledes udskydes ligesom den tilstødende del af Nordfløjen og den ønskede forhøjelse af det store vagttårn mod øst. Kort sagt blev restaurerings- og rekonstruktionsarbejdet afbrudt på halvvejen, og igennem de følgende årtier var der gang på gang initiativer til at fuldende Nationalmuseets projekt, der imidlertid alle led skibbrud, som hovedregel af økonomiske grunde.

I et tæt og tillidsfuldt samarbejde mellem Slots- og Kulturstyrelsen, der i dag ejer slotsholmen, fredningsmyndighederne, Nyborg Kommune og Østfyns Museer blev projektet genoptaget i 2010 og i de følgende år konkretiseret i kraft af en række forundersøgelser på et kvalitativt meget højt niveau. I 2013 og 2015 trådte A.P. Møller Fonden og Realdania til med store bevillinger, hvorfor det blev muligt at udskrive en international arkitektkonkurrence, hvis formål var at genskabe forståelsen af Nyborg Slot og

By som en sammenhængende historisk helhed og bringe stedets unikke kulturarv i spil til glæde for både et nationalt og et internationalt publikum og for lokalsamfundet i Nyborg.

Vinderne af konkurrencen blev et team af arkitekter, restaureringsfolk, landskabsarkitekter og ingeniører under ledelse af CUBO Arkitekter A/S. Efter endt detaljering og dialogprocesser blev restaureringsarbejdet igangsat med forprojekter i 2017. Igennem 2018 pågik restaureringsarbejdet for fuld kraft, og første spadestik til de nye byggerier forventes i 2019.

I forhold til Nationalmuseets 100 år gamle projekt respekteres de foretagne restaurerings- og rekonstruktionsgreb, ligesom ideen om at fastholde reformationskongen Christian 3.s tid som rettesnor for indsatsen, så meget mere som denne tid også afspejles i byens fyrstespejl.

Vision for Nyborg Slot og gravene. Tegning Peter Dragsbo

Igangværende projekter og anbefalinger

1. Kongefløjen restaureres atter (efter de forløbne 100 år), og denne gang inklusive første stokværk, ligesom der skabes adgang til de enkelte etager via åbningerne til Reformationskongens trappe-tårn.
2. Nybyggeriet er koncentreret på Nordfløjens plads, således at borgens oprindelige hovedstruktur bibeholdes med en stor ringmurs-omgivet borgplads, hvor vest- og nordfløj er de centrale byggefelter.
3. Ringmuren genopstår som rygrad for den nye nordfløj og i en mere frit fortolket form mod øst og syd, således at den oprindelige ringmursborg tydeligt kan erkendes. De to lave værkstedsbygninger fra 1850'erne, der siden er blevet omskabt og omdannet til cafebygning og kustodehus, blev som følge heraf nedrevet i 2018.
4. Samtidig forhøjes vagttårnet, så det genopstår som en egentlig udkigspost mod søtrafikken i Storebælt og dermed forklarer borgens strategiske hovedidé.
5. Den oprindelige adgangsvej til borggården genopstår ved vagttårnets sydside og formgives med reference til tvingeranlægget, der havde til formål at lede besøgende gennem en kontrol-lérbar og let forsvarlig flaskehals ind til borgen.

Adgangsbroen over voldgraven flyttes tilbage hertil, og hermed genopstår den oprindelige sammenhæng mellem borg og by, hvor vagttårn og adgangsvej var placeret i direkte sammenknytning med reformationskongens turneringsplads.

6. Turneringspladsen med den tilhørende processionsplads fra Landporten (ad Stendammen) genfortolkes ligeledes som en del af projektet.

Kong Christian 3.s omskabelse af byen til et egentligt fyrstespejl rummer endvidere, som vi skal se i de følgende afsnit: a) Den omgivende kanalby med slotsgadekvarter b) grundlæggelsen af en ny bydel: Nyenstad c) anlæggelsen af ny havn: Kongens Skibsbro med tilhørende processionsplads d) anlæggelsen af rigets hovedstrøg fra landporten til skibsbroen e) brolagte kongeveje ved byens udfaldsveje f) udbygning af kanalsystemet med ny møllegrav og ny mølle g) kloak- og vandforsyning til slot og by h) dyrehave syd for byen.

Alle disse initiativer suppleredes med et imponerende fæstningsarbejde, der foregik igennem 18 år og endnu ikke var afsluttet ved reformationskongens død i januar 1559.

S. 43: Nyborg bymidte i 1950'erne. Sylvest Jensen
Luftfoto

NYBORG – VOLDE OG FÆSTNINGER

Historie og beskrivelse

Efter borgens nedgradering til militært tøjhus i 1660'erne fortsatte og udbyggedes fæstningens funktion som rygraden i forsvaret af Danmark. Sammen med Fredericia og København bevogtede den ikke bare gennemsejlingsfarvandene i det danske rige, men også hovedtrafikåren mellem Øst- og Vestdanmark. Denne funktion fortsatte, indtil Nyborg Fæstning blev nedlagt 1. april 1869. To år efter købte Nyborg by fæstningsarealerne og startede

processen med at nedbryde voldene og anlægge nye byggegrunde. Arbejdet stod på til 1899, hvor protester fra byens borgere endelig betød, at nedbrydningen stoppede.

Siden 1918 har de bestående dele af bybefæstningen været fredet efter bygningsfredningsloven. I 1937 blev bygningsfredningens bestemmelser overtaget af/suppleret med fortidsmindefredningens bestemmelser. Endelig blev fredningsbestemmelserne i

Kongens Bastion med kanoner, soldat og hund 1860. Nyborg Lokalhistoriske Arkiv

S. 44-45: Stemningsbillede fra volden. Foto Nicolaj Godvin 2010

S. 46: Kig mod byen henover Danehofmarkedets telte. Foto Nicolaj Godvin 2010

Forarealet til voldanlægget ved Lindealleen med de to tilbageblevne kolonihaver i 2019. Foto Peter Holm

september 1986 tinglyst på de enkelte parceller som en tydeliggørelse af fortidsmindets status og en information i tilfælde af ejerskifte af dele af anlægget. I kraft af befæstningens byomkransende karakter strækker fredningsområdet sig stort set hele vejen rundt om slot og by, og inklusiv fortidsmindefredningens 100 meters beskyttelseszone omfatter fredningsområdet stort set hele den indre by.

Fredningsmyndighed er i dag Slots- og Kulturstyrelsen under Kulturministeriet, og Styrelsen har derfor i særlig grad bidraget til kulturarvsmasterplanen for Nyborg netop på fæstnings- og fortidsmindeområdet (jf. notater af specialkonsulent Torben Dehn, Slots- og Kulturstyrelsen, 23. juni og 6. dec. 2016): Styrelsen lægger generelt stor vægt på ”at opnå balance mellem bevaring og benyttelse”, men har som myndighed pligt til ”at påse at museumslovens bestemmelser overholdes og at foranledige lovliggørelse af eventuelt ulovlige forhold”. Konkret betyder

det, ”at der på Nyborg bybefæstning nu er en række forhold, som skal lovliggøres – enten ved reetablering til tidligere tilstand eller ved accept af og tilladelse til nuværende forhold. Styrelsen anerkender i sin administrationspraksis, at Nyborg voldterræn også er en park for byens indbyggere og ser dette som en mulighed for at formidle fæstningsværkets historie både lokalt og for turister. Områdets udtryk som park skal derfor underordnes udtrykket som fæstningsværk og fortidsminde.

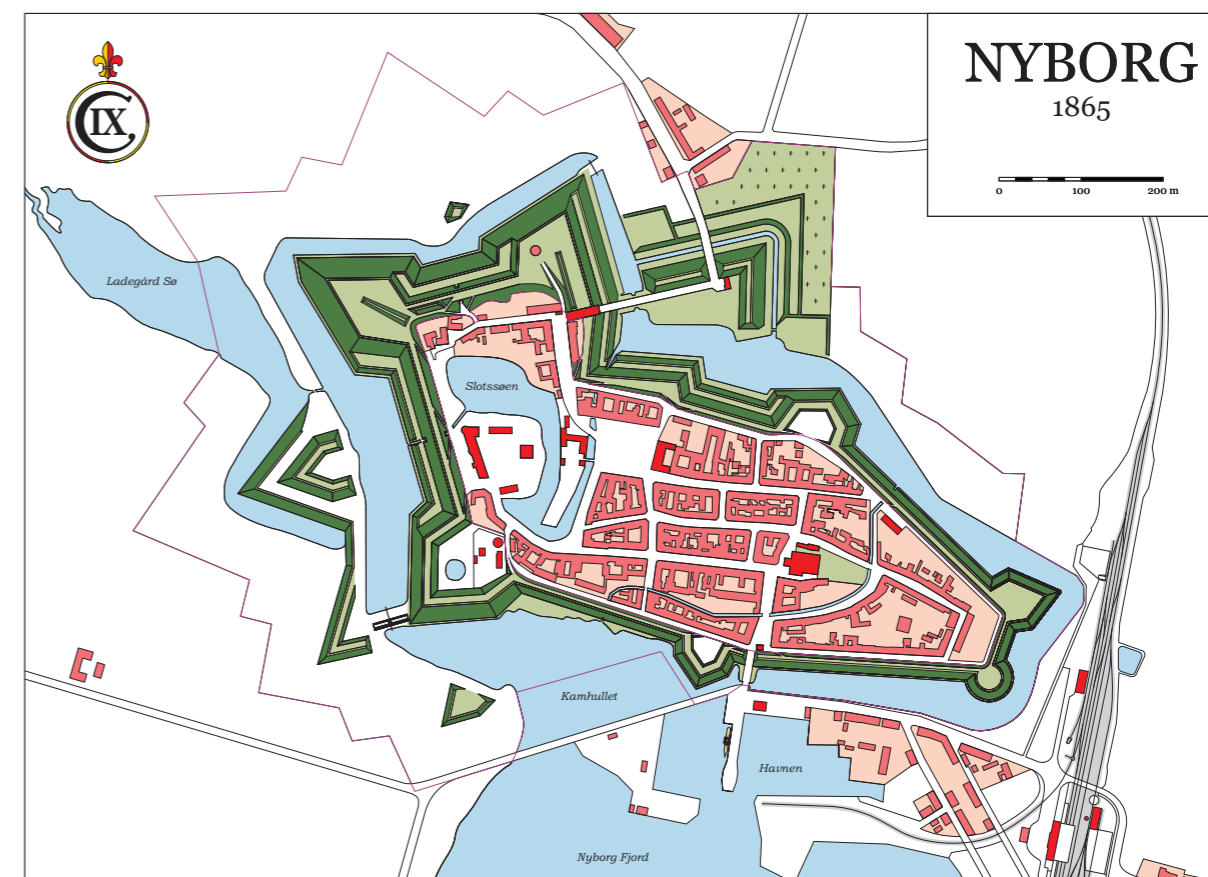
Det er Slots- og Kulturstyrelsens hensigt i sin administrationspraksis fortsat at give mulighed for brug af voldterrænet som en tidssvarende park. Men et overordnet hensyn er både den fysiske bevaring af jordværkerne og deres autencitet samt bevaringen af voldterrænets udtryk som fæstningsværk – dette udtryk bør forstærkes, når mulighed opstår. Museumsbyggeriet på Slotsholmen vil, når det er færdigt, i sig selv forstærke områdets karakter som

fæstning, ligesom ændringen af Torvet vil understrege sammenhængen mellem slot og by”.

Konkret peger Styrelsen på, at hele voldgravsforløbet bør tydeliggøres som en del af voldanlægget ved sikring af regulære brinker og voldgravsskrænter, ligesom Styrelsen er optaget af at tydeliggøre området ved Landporten og den ”oprindelige adgang til konge- og fæstningsbyen Nyborg, og netop her findes en unik mulighed for at opleve og træde ind i et anlæg skabt til lige dele pragt og forsvar. Her kan fortælles – og måske vigtigere vises – 500 års fæstningshistorie fra Christian 3.s tid til fæstningens nedlæggelse i slutningen af 1800-tallet. ... Som trafikant på Lindealleens yderste østlige del skal man kunne op-

leve arealerne både nord og syd for alleen som mere åbne. Både vegetationen langs voldgraven og de fire kolonihavelodder med huse og bevoksning er i dag en hindring for udsynet og dermed forståelsen af, at man ved Landportens munding engang krydsede en skarp grænse mellem åbent land på den ene side og den kongelige fæstning med voldgrave, volde og port på den anden side”.

Fæstningsanlægget omkring Nyborg fremstår i sin helhed som det i særklasse bedst bevarede og mest interessante fæstningsanlæg i Danmark med en historie, der rækker igennem mere end 800 år fra ca. 1200 og frem til i dag. Samtlige faser er i dag repræsenteret og sikret gennem fredninger. Det gælder således:

Nyborg i 1865 før nedlæggelsen af fæstningen. Kort tegnet af Niels Høirup

- Slotsholmen fra ca. 1200 med dele af det omgivende voldgravssystem.
- En række forløb af 1200-tals voldgraven (bredde ca. 20 meter) omkring byen (Rosenbækken).
- Vigtige dele af Runddelsfæstningsforløbet fra 1530'erne og 1540'erne. I alt bestående af fem runddele forbundet med 1,8 km jordvolde (kurtiner).
- Det altomfattende store bastionsprojekt fra 1550'erne med storstilet udvidelse af slotssøen, bastioner mod nord samt anlæg af den nedre del af Landporten. Alt i alt et uhyre moderne og visionært projekt, der tjente det dobbelte formål at understrege renæssancefyrstens magt og pragt samt sikre forsvaret.
- Færdiggørelse af Bastionsprojektet (i redu-

ceret form) i 1660'erne, med overbygning af Landporten, flytningen af Avernakkedæmningen og anlæg af spærretårnet "Den hvide Jomfru". Men alt nu udelukkende til militære formål.

- Vedligehold og byggeprojekter fra 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet (overbygning af landport, poterner, krudthus mv.).

Nyborg Kommune har udarbejdet et forslag til *Udviklingsplan for Nyborg Voldanlæg* (forår 2019), hvori hensynet til den fortsatte sikring og tydeliggørelse af voldterrænets kulturarvsværdier søges koor-

Kurtinen set fra slottet. Tegning Peter Dragsbo

dineret med de rekreative og naturmæssige interesser, der ligeledes i høj grad er til stede på disse omfattende grønne og blå arealer, der i kraft af fæstningens århundredgamle historie stadig omgiver Nyborgs indre bykerne. Voldanlægget anvendes således i dag af de lokale til flere formål, f.eks. til en gå- eller løbetur, kortvarige ophold, deltagelse i forskellige arrangementer, kultur- og naturhistorisk undervisning, fiskeri eller en hurtig smutvej mellem bydelene.

Det er et hovedmål, at voldterrænets oprindelse som fæstningsareal tydeliggøres, hvilket blandt andet omfatter følgende anbefalinger:

- At tilfældig opstået bevoksning på voldterrænet med tiden fjernes.
- At der i samarbejde med Slots- og Kulturstyrelsen og Fæstningsfonden udarbejdes en plan for retablering/tydeliggørelse af relevante dele af voldanlægget, herunder brinksikring, samt pleje af græsarealer.
- At der udarbejdes en plan for skiltning/information af relevante dele af fæstningens historie.
- At der udarbejdes en vedligeholdelsesplan for bygningsanlæg i voldterrænet, herunder Landporten, hvælvinger og poterner.
- At sø- og voldgravsforløb gennem opretning og brinksikring atter fremstår tydeligt som sådanne.
- At ikke lovlige/tilladte haveanlæg, terrasser og broanlæg på voldskrænterne eller tilmed ud i voldgravssystemet fjernes i forbindelse med ejer/brugerskifter eller senest i løbet af 30 år.
- Det er et mål med tiden at fjerne rækken af kolo-

nihavehuse syd for Lindealleen ved Landporten samt på området ved Glacisstien. I august 2016 vedtog Nyborg Kommune således at erhverve haverne ved Lindealleen inden for en 30-årig periode. To af haverne blev i forbindelse hermed sat til salg og følgelig erhvervet af byrådet og nedlagt i foråret 2017.

Af mere specifikke målsætninger vedrørende de rekreative og naturmæssige interesser skal her fremhæves:

- Forøget biodiversitet på lysåbne skrånninger
- Bevarelse af gamle træer af hensyn til at sikre yngle- og rasteplasser for flagermus
- Regulering af Tørrehaverne ved Ravelinsvej
- Bevarelse af områder med vild natur
- Bekæmpelse af invasive arter
- Anlæg af relevante trapper og broer
- Stier og skiltning
- Rekreative opholdsarealer
- Handicapfaciliteter
- Fiskepladser
- Redningsposter

Den overordnede målsætning er således, at voldanlægget fortsat skal fungere som et attraktivt grønt rekreativt område med den kulturhistoriske fortælling som det bærende element for både lokale beboere og turister. De rekreative og naturmæssige interesser skal overalt afvejes og tilpasses voldterrænets grundlæggende karakter af fortidsminde.

NYBORG BY INDEN FOR VOLDENE

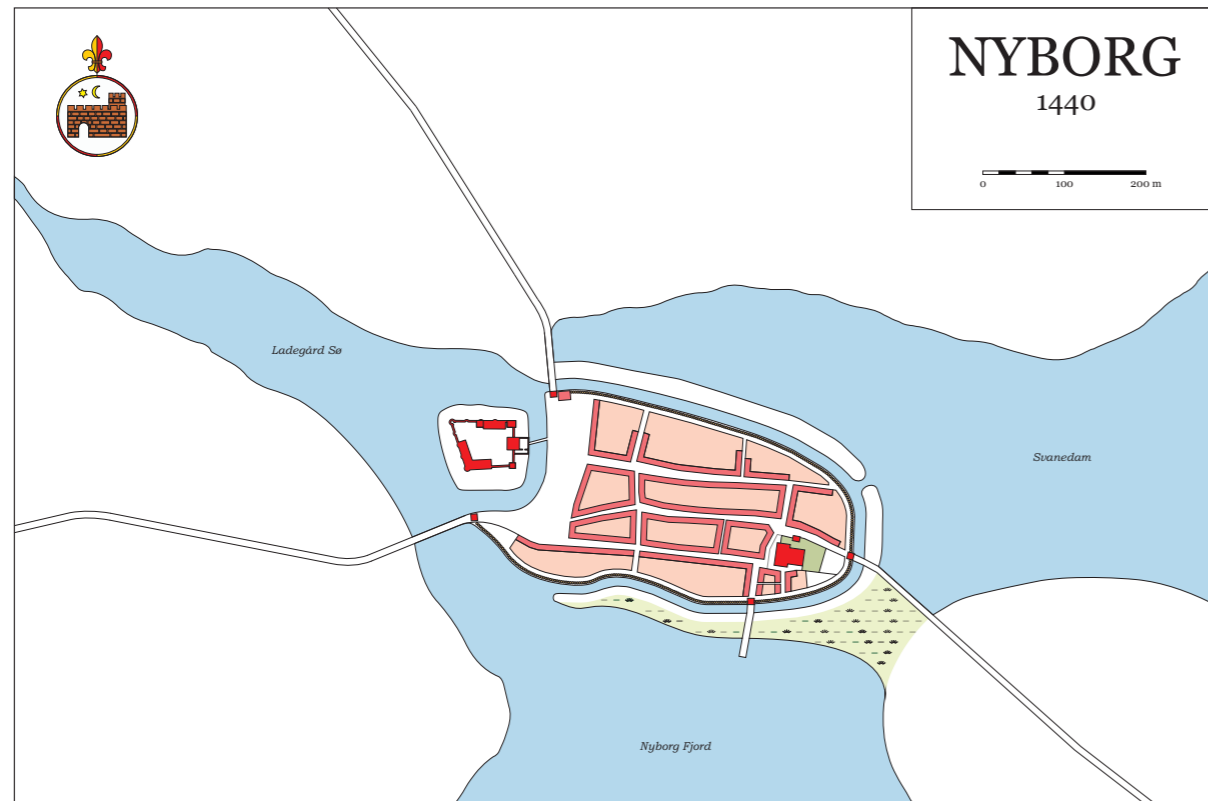
Nyborgs indre by, bykernen, er den tredje del af det samlede udvalgte kulturarvsområde (se s. 74). I det følgende gennemgås ud fra et komparativt byhistorisk perspektiv a) den indre bys historiske lag, samtidig med at der sættes fokus på de store fortællinger, herunder især Christian 3.s residensby,

Vandsystemet og Rigets hovedstrøg. Gennemgangen følges af b) vurdering af, hvad der af historiske lag og fortællinger kan anses som hhv. international, national eller regional/lokal kulturarv. Derefter følger c) en række anbefalinger for kulturarven som helhed, opdelt på de vigtigste kvarterer i den indre by.

I "Margretestaden" - Præstegade. Tegning Peter Dragsbo

S. 52: Korsbrødregården. Foto Louise Harbo Bendixen 2019

Kort over Nyborg 1440. Tegnet af Niels Høirup

Middelalderbyen og ”Margretestaden”

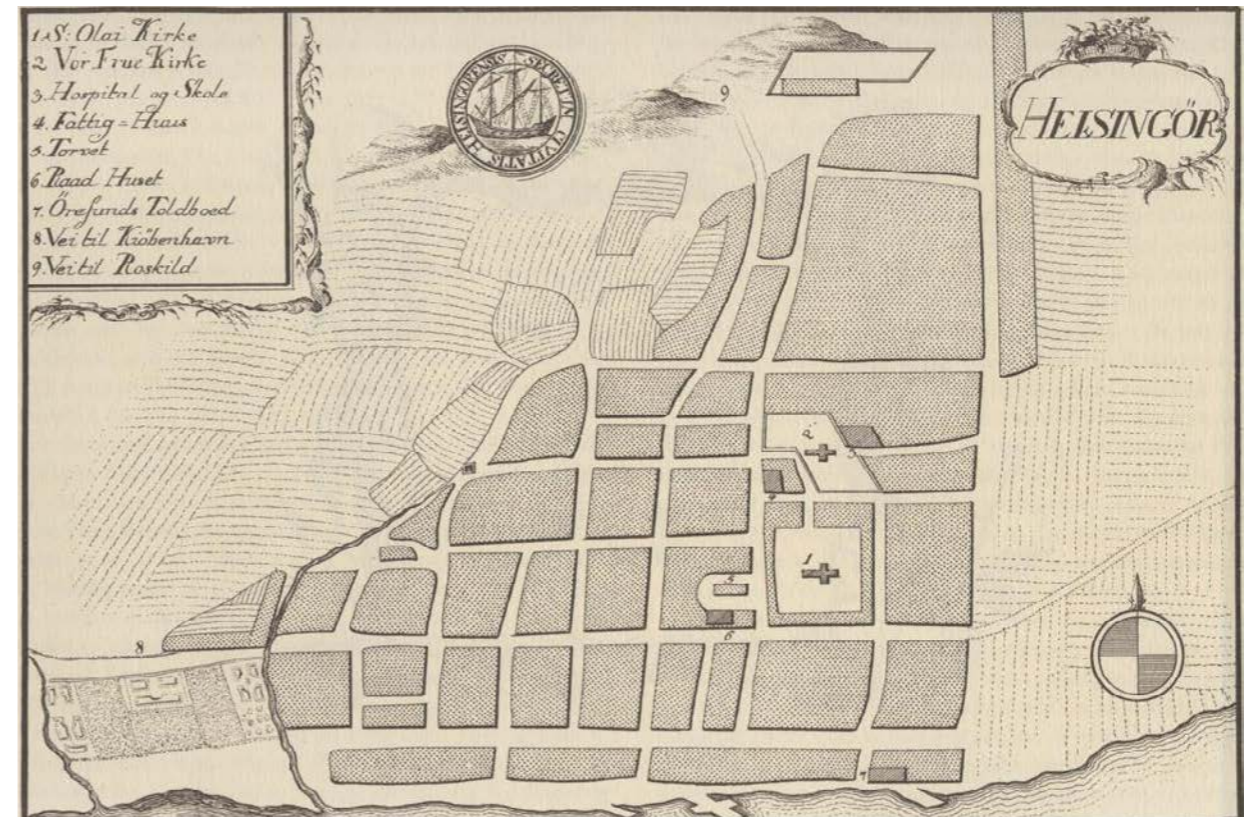
Middelalderbyens logik skal forstås med øjnene. Højmiddelalderens plan og bebyggelse var naturligvis skabt ud fra funktionalitet mht. plads, tilgængelighed og hierarki, men ikke mindst med tanke på den konkret synlige oplevelse. Mht. funktionaliteten skulle byen rumme de forskellige grupper af handlende og håndværkere og på de enkelte grunde give plads til storhusholdenes multifunktioner. Derfor planlagdes byerne så vidt muligt med et hierarki af hovedgader, sidegader og baggader og med store og små grunde. Det særlige ved Nyborg er, at man tilsyneladende fra starten – muligvis på grund af pladsmangel på byholmen – har udlagt hovedgader i nord og syd: Nørregade og Kongegade med de store grunde ud mod byvolden, mens de mindre grunde er blevet samlet i karreerne i midten, omkring Mellemgade. Mht. det konkret synlige skal man prøve at forstå

det visuelle indtryk af byen. Man kendte ikke til bykort, tænkte ikke i fladens dimension. Skulle byen gøre indtryk på den udefra kommende, måtte det være gennem indtrykket af byporte, tårne og spir, der rejste sig mod himlen – sådan som man ser det i 1400-tallets europæiske byprospekter. Fornemme huse skulle virke gennem højden, materialet (sten) og dekoration (takkede gavle osv.). Det samme gjaldt slotte og borge. Det er formentlig også ud fra denne logik, man skal forstå middelalderens trekantede pladsdannelser; de gav indtryk gennem det stadigt forøgede rum og den stigende fokus på ”endevæggen”. Denne virkning har været til stede to steder i det middelalderlige Nyborg: Dels når man kom fra Østerport og bevægede sig op mod kirken efter anlægget af den nye, store kirke omkring 1400, dels når man fra Avernakkeporten bevægede sig ind i byen. Her kunne pladsen, hvor Gyldenrones Palæ

(Kongegade 1) ligger, være et bud på placeringen af et første rådhus eller lignende central bygning.

Som middelalderby følger Nyborg sig til rækken af planlagte anlæg med tilnærmet *gridnet* (regelret gadenet), hvor vi herhjemme har Helsingør som det mest storslåede eksempel, fulgt af byer som Køge, Præstø, Horsens og Ringkøbing (hvortil kommer en række byer i det daværende danske rige i Skåne, Halland og Slesvig-Holsten). Nyborgs middelalderlige bykerne er imidlertid sammen med 1500-tallets byudvidelse frem til 1870 blevet fastfrosset og ”forhærdet” gennem fæstningen (på samme måde som København blev det indtil voldenes fald 1857) og har derfor i modsætning til de øvrige byer bevaret sin afgrænsning, voldgaderne.

En unik fortælling i middelalderbyen er den såkaldte ”Margretestad”, som opstod ved anlægget (muligvis udvidelse) af byens kirke 1388-1428 og den efterfølgende opførelse af en krans af middelalderlige stenhuse: Latinskole, præstegård og private huse. ”Margretestadens” sammenhæng mellem kirken og de bevarede stenhuse langs den lille Korsbrødregade er i dansk sammenhæng enestående. Her oplever man en tæthed, som man ellers skal til Nordtyskland for at opleve. Tilsvarende stenhuse ved kirkerne har eksisteret i mange andre byer, men her er de enten forsvundet ved brande eller nyere kirkefrilægninger – eller som f.eks. i Viborg og Roskilde bevaret i et mere åbent ”kirkelandskab”. Og endelig hører Nyborg til det lille antal byer, hvor den middelalderlige voldgrav på en strækning har overlevet til vore dage, restaureret ved karrésaneringen i 1980’erne.

Middelalderbyplan af Helsingør 1764. Erich Pontoppidans Atlas

Luftfoto der viser Møllegraven og Slotsmøllen beliggende ved Torvet. Kommandantgården under nedrivning ca. 1935. Det Kongelige Bibliotek

Vand og volde – Christian 3.s store ombygning

Da kong Christian 3. i 1536 kunne sætte sig på tronen efter Grevens Fejde og gennemføre Reformationen i kongeriget, indledtes en ny og afgørende epoke i Nyborgs historie. Samtidigt med ombygningen af en lang række kongelige slotte, der blev tilpasset både de nye krav til forsvar og renæssancens idealer om ”borggårde”, blev Nyborg i 1525 på grund af sin centrale beliggenhed i Riget valgt som Danmarks første egentlige residensstad.

Som nævnt under kapitlerne om Slottet og voldene blev der opbygget et helt nyt system af volde og grave. Centralt i denne omstrukturering var anlægget af slotsmøllen 1551 og udgravningen af en helt ny tilførselskanal med forbillede i kongens tilsvarende kombination af fæstnings-, kanal- og mølleanlæg i Rendsborg. Den nye kanal til Slotsmøllen gjorde Slotsgade til en kanalgade. Kanalhavne med husrækker blev – med forbillede i de blomstrende flamske og hollandske byer – et centralt byarkitektonisk element

under Christian 4.s ombygninger af København i første halvdel af 1600-tallet. Men Christian 3. kan sagtens allerede i 1550'erne have været inspireret af renæssancens nye blik for kombinationen af vand og by fra Venedig til Paris.

Den seneste slotsmølle opført i 1867 med Christian 3.s Møllekanal i forgrunden. Foto Peter Holm 2019

Med det nye vandsystem blev vandstanden i gravene og kanalen hævet til fire og en halv meter over vandet i fjorden. Hermed blev det også muligt at forsyne Nyborg med frisk ferskvand gennem anlægget af vandledninger i byens øst-vestgående hovedgader. Her var Nyborg virkelig pionerby. Generelt var sansen for renlighed i byerne steget i løbet af 1400-tallet som følge af erfaringerne med pestepidemiene i 1300-tallet. Gennem 1400-tallet fik en lang række større europæiske byer indlagt ”pibe vand” med vandledninger fra floder og kilder til både offentlige og private ”springvand” og brønde. Det skete bl.a. i Christian 3.s dronning Dorotheas moders hjemby Braunschweig. I Danmark var der derimod før 1550 kun forsyning med frisk vand, hvis der var kilder i selve byen som f.eks. i Roskilde, Svendborg eller Flensborg. Vandledningerne i Nyborg var på den måde et symbol på byens rolle som rigets første by. Som tidligere omtalt blev de middelalderlige volde

omkring Nyborg by under Christian 3. forlagt mod syd, øst og nordvest, først forstærket med rondeller (runde fremspring på borgmuren/fæstningsvolden) og siden i flere omgange erstattet af mægtige bastioner. Mod syd gav det plads til et nyt element, som kendes fra renæssancens og barokkens byer: voldgader – som dog aldrig blev særligt attraktive. Mod nordvest gav det udvidede bastionære anlæg til beskyttelse af slottet (1550-59) plads til en ny repræsentativ indfartsvej, Stendamsgade (navn af ”stendæmningen”) fra Landporten, langs den udvidede Slotsø til slottet og turneringspladsen.

Mest ny byudviklingsplads kom der mod øst, hvor byen blev forlænget ud i en spids – og i denne spids anlagdes en blind, lige gade, der blev udstykket til mindre grunde: Nyenstad. Med Nyenstad foregreb Christian 3. de mange byudvidelser under Christian 4. og de gottorpske hertuger. Vi ved ikke, om den

Sommerstemning i Slotsgade. Foto Ermedin Islamcevic 2010

nye gade var tiltænkt en speciel befolkningsgruppe som Christian 4.s Skipperboder og Nyboder i København. Faktum er, at Nyenstad blev bebygget med lejeboder, som i 1700-tallet bl.a. fungerede som soldater-”barakker”, hvor borgere i byen løste deres forpligtelse til at sørge for indkvartering for en soldat (som i Fredericia) ved at deles om huse i udkanten i byen til fire soldater. Om det også var indkvarteringen eller blot en forøgelse af de ubesiddende grupper, som gav stødet til anlægget af flere rækker af boder mellem 1683 og 1761 (således Vægtergade og en del af Østervoldgade), er svært at sige.

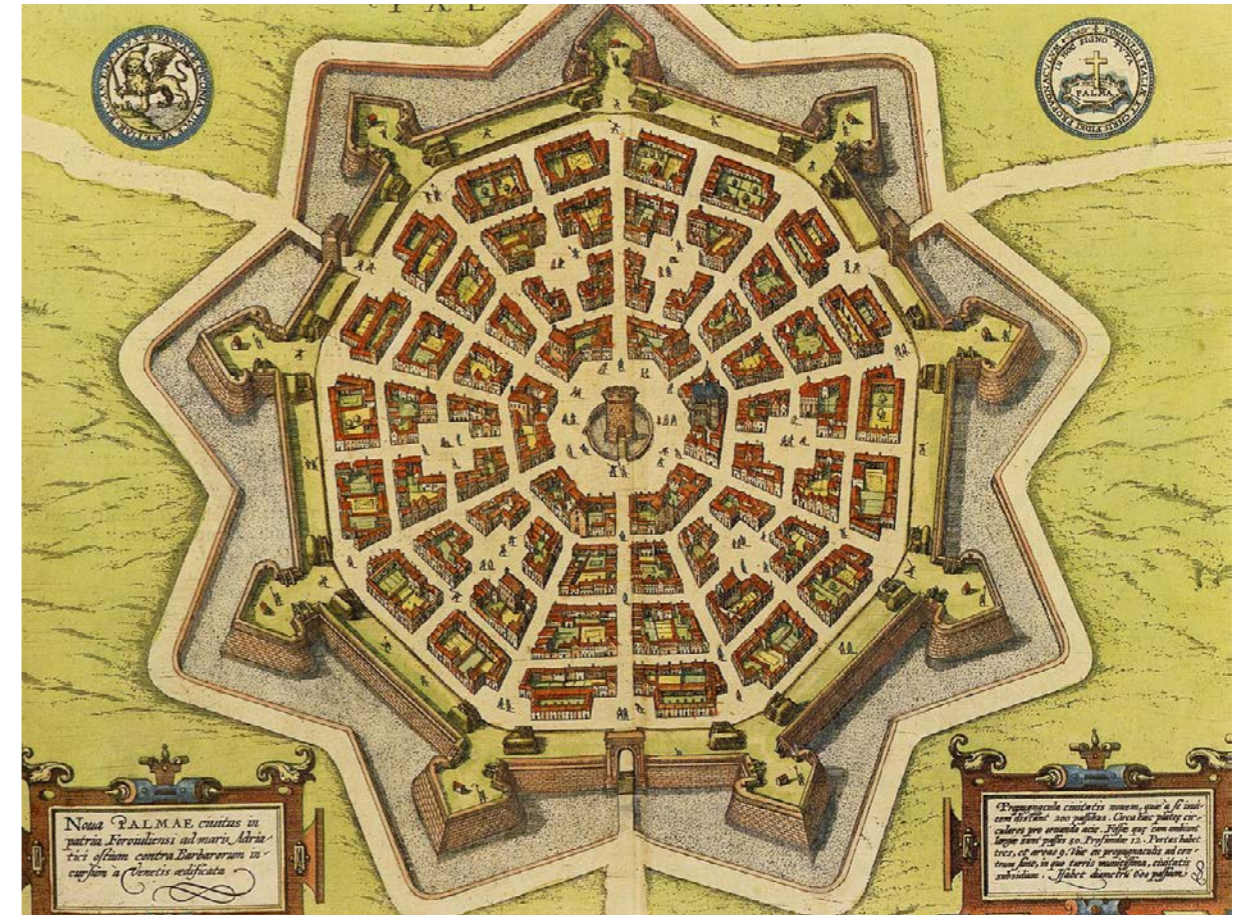
”Fyrstespejlet” – Nyborg som kongelig residensby
Hvor omlægningen af vandsystemet og opbygningen

af de nye volde primært tjente militære og praktiske formål, gennemførte Christian 3. samtidig en række indgreb i bystrukturen, som helt klart viser en vilje til at omskabe Nyborg til en residensby med nye elementer, hentet til Danmark fra den europæiske renessances byidealer.

Det ene nyanlæg opstod i 1548 med opkøbet af tre ejendomme øst for Slottet på nordsiden af Nørregade, hvor der blev anlagt et stort rektangulært torv, der skulle fungere som turneringsplads. Turneringer, som gennem middelalderen havde været adelens privilegium, blev i senmiddelalderen i stigende omfang henlagt til byerne, både af praktiske og repræsentative hensyn. Gennem senmiddelalderen udvikle-

Landporten stammer fra Christian 3.s tid, men overbygningen er opført i 1700-tallet. Foto Flemming Wedell 2015

Stjerneformet byplan - Kort over Palmanova tegnet af Vincenzo Scamozzi 1593/1598. Biblioteca Nazionale Marciana di Venezia

de turneringerne sig samtidigt fra gruppekamp og tvekamp til store ”spektakler”, der krævede mere og mere udstyr. I den sidste fase i 1500-tallet blev turneringerne udtryk for adelens symbiose med kongemagten og blev derfor stort set kun henlagt til de europæiske residensbyer. I Danmark blev der bl.a. anlagt ”rendebaner” ved Koldinghus Slot (en bred gade, der stadig bærer navnet) og ved Sønderborg Slot (hertug Hans den Yngre, efter 1571).

På den måde var udlægget af en turneringsplads måske et af de tydeligste symboler på, at Nyborg var udvalgt som residensby. Få årtier efter var tiden løbet fra turneringspladser, og kong Frederik 2. forærede

derfor turneringspladsen til byen som markedsplads. Samtidig støttede kongen opførelsen af et storslået muret renessancerådhus vis-à-vis slottet. Kronen (staten) og bystyret har siden da flankeret turneringspladsen, og rådhuset kan stadig erkendes som en 1500-tals bygning, om end i forhøjet og ombygget stand fra 1863.

Med det nye store torv indledte Nyborg samtidig en bølge af anlæg af store rektangulære torve. I middelalderen var en række danske byer ganske vist blevet forsynet med store torve, men derefter måtte de fleste byer klare sig med den torveplads, de havde fået tilmålt. Med renessancens nye krav til repræsentative

by-rum blev store torve et symbol på en rigtig by. Og her faldt det sig så heldigt, at der efter Reformationen blev mulighed for at nedlægge kirker og klostre til fordel for torvepladser, som f.eks. Stortorvet i Malmø 1632-46 og i 1580'erne Nytorv i København.

Den nye Skibsbro på Holmen blev, med etablering af Strandporten, bygget for enden af Adelgade. I den forbindelse blev Adelgade udvidet til en bred processionsgade ved tilbagerykning af den vestlige husrække – et repræsentativt byrum, hvor kongen kunne have sine heste og ryttere opmarcheret i forbindelse med ankomst eller afgang over Storebælt. Også dette element var en klar nyskabelse i de danske byers udvikling. Tilsvarende værdige adgangsveje til kongelige steder blev først langt senere anlagt i andre byer, som f.eks. Nygade i København (til Rådhuset) 1685, Nygade i Roskilde (til Palæet og Domkirken) 1735 og Højbro Plads (til Christiansborg) 1795.

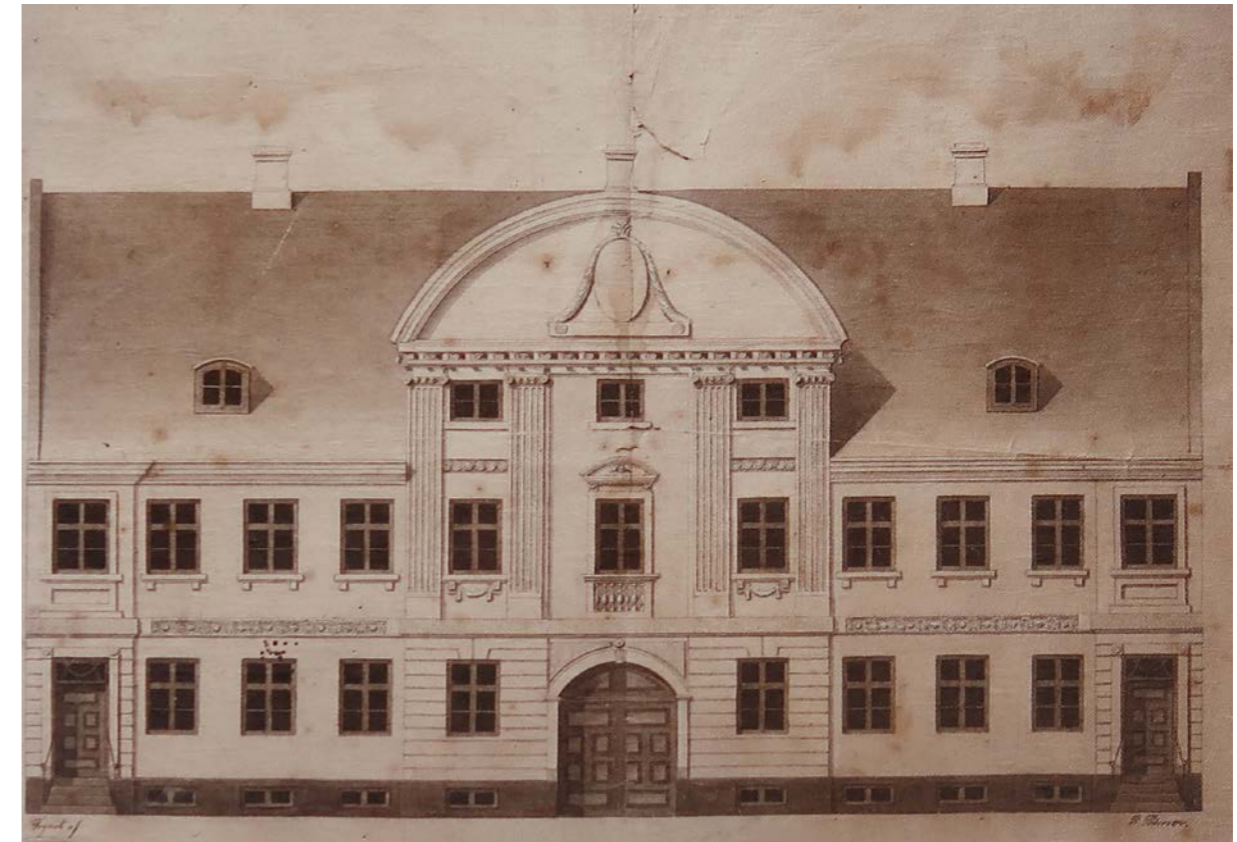
Kongens Skibsbro – afbildet på maleri af Fr. Kraft ca. 1845. Østfyns Museer

Christian 3.s ombygning af Nyborg var ikke blot en indretning af Nyborg som residensby, men også en introduktion af renæssancens nye byidealer. Fra Italien og det sydlige Europa bredte der sig helt nye måder at se på byer og bygninger.

De nye tankegange var ikke bare ”skrivebordsarbejde”; i praksis udviklede der sig hurtigt en hel ny fornemmelse for rum: De lige gader, de rektangulære karréer og pladser, ”skakbræt”- eller ”stjerne”-byplan. Gennembruddet for den nye tankegang kom ikke mindst under Christian 3., som bl.a. systematisk søgte at omdanne de kongelige slotte til firlængede anlæg: Koldinghus, Sønderborg – og til dels Nyborg Slot med ”Kongefløjen” i nordvest.

”Lille København” – den klassicistiske by

Med barokken ændres tænkningen i byernes struktur sig atter. Som det bl.a. ses i Rom og Versailles – samt i barokkens parkanlæg – skal byerne nu på en

Johan Jacob Enckes gård i Kongegade 12 opført umiddelbart efter branden i 1797. Tegning fra 1829 af P. Pedersen. Nationalmuseet

helt anden måde indordne sig under magtens symboler. For gaderne bliver det nu ikke blot opgaven at være gaderum i sig selv, men at sigte på et slot, en kirke eller et palæ som point-de-vue. Samtidigt indrages borgerne og deres huse nu i magtens iscenesættelse. Gennem idealet om regularité og égalité, harmoni og ensartethed i bebyggelsen, understreges det, at borgerne nu på den ene side alle er undersåtter, på den anden side er ligeværdige statsborgere. I stedet for den selvbevidste individualisme i middelalderen og renæssancens adels- og borgergårde – illustreret ved Korsbrødregårdens tidligere skikkelse med svungne gavle og karnaptårn – søger man nu at gøre adelens palæer til ensembler, mest markant i anlægget af Frederiksstaden i København, og borgernes huse til ”typehuse”.

Genopbygningen af Nyborg efter de store brande 1796 og 1797 er den eneste genopbygning efter de mange bybrande i det 18. århundrede, som udviser samme format som de københavnske genopbygninger. Men også samme pragmatisme, for hvor de nordskandinaviske træbyggede byer kunne nyanlægges radikalt efter brand, måtte man i Danmark – som f.eks. i London efter branden 1666 – tillempe idealerne til de eksisterende gade- og grundstrukturer, blot med regulering af gadebredder og udretninger af krogede gadeforløb.

Genopbygningerne i Nyborg, der blev underlagt en kongelig reguleringskommission, ændrede da heller ikke meget på den middelalderlige gadestruktur; en tværgade (Pølsestræde, i dag Lille Kongegade) blev

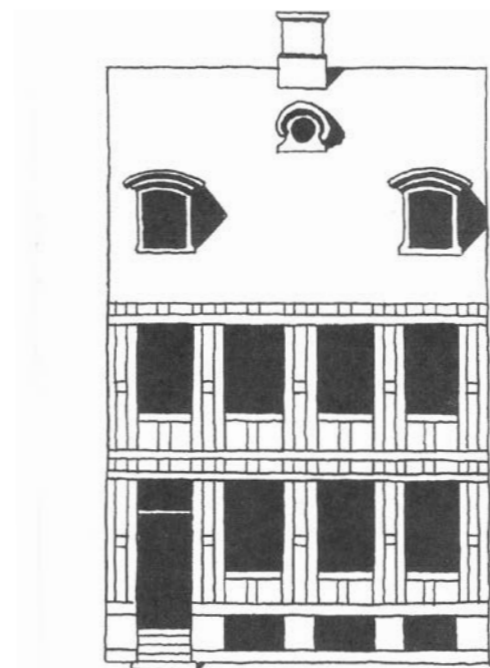
Klassicistiske huse i Korsgade. Foto Peter Holm 2019

flyttet og en anden nyanlagt (Nygade). Og så blev Korsgade i sin nordlige ende drejet, så den af hensyn til den gennemkørende færdsel stiledede direkte mod Torvet. Interessant er, at man drøftede, hvad der skulle være "hovedvejen" gennem byen. Valget faldt altså på linjen Adelgade-Kongegade-Korsgade-Torvet-Stendamsgade – den vejlinje, som militæret var forpligtet til at vedligeholde som "Rigets hovedstrøg" til garnisonens ophør i 1913.

Samtidig blev gadebredderne nu harmoniseret til hhv. 16 og 12 alen (ca. 10 og 7,5 meter), og efter 1797-branden skulle alle gadehjørner "afbrydes", dvs. forsynes med et skråt hjørnefag af hensyn til færdslen, bl.a. fremkommelighed for brandsprøjterne. Og endelig blev der tilbudt fordelagtige lån til grundejere, som enten byggede helt i grundmur eller i det mindste brandgavle i mur. Det lykkedes dog ikke at gøre Nyborg til en grundmuret by; det var heller ikke lykkedes i København efter 1728-branden, først efter

1795. Men ellers var Nyborg godt med; "knækkede" hjørner blev første gang brugt i København ved anlægget af Kronprinsensgade 1783.

Men mest bemærkelsesværdigt blev dog det ensartede klassicistiske præg, som blev resultatet af genopbygningen i Nyborg, især gennem den dominerende bygmester Jacob Encke. Næsten på linje med de store københavnske borgerhuse – blot i to etager – blev de store gårde, Den Rosenvinske gård (Korsgade 4), Rasmus Møllers Gård (Nørregade 1), Apoteket (Kongegade 24) og Jacob Enckes egen gård (Kongegade 12). Men lige så interessant er, at Encke samtidig til reguleringskommissionen tegnede et firfags "typehus" i to etager. På den måde blev det genopbyggede Nyborg en by med en meget harmonisk og ensartet bygningskultur – og samtidig en by, hvor det vigtigste hierarki var mellem borgerne indbyrdes. Indbyggerne var på vej fra at være undersåtter til at være borgere.

Jacob Enckes mønstertegning indleveret til reguleringskommissionen 2. december 1797. Kommuneatlas Nyborg

Brandene 1796-97 medførte det ensartede klassicistiske præg på Nyborg, som gav byen prædikatet "Lille København". Og bortset fra det klassicistiske København, der rejste sig af ruinerne efter 1795-branden og det engelske bombardement 1807, er Nyborg den eneste danske by, hvor det efter brand lykkedes at skabe en så harmonisk byggeskik af høj kvalitet. Faktisk skulle man til Göteborg (brændt 1793-1815) og Hamburg (brændt 1842) for at se noget tilsvarende i muret byggeri – men i Göteborg er det meste nedrevet, i Hamburg bombet.

Færger, baner og voldgader - Industrialismens by

Med nedlæggelsen af Nyborg som fæstning 1869 og frisætningen for demarkationsterrænet fra 1872 opløstes voldenes bånd om byen. Og samtidig gik Nyborg ind i en rivende udvikling, dels med anlægget af først den fynske tværbane og den første banegård 1865, og derefter den stadige udbygning af færgefarten med jernbanefærger fra 1883 og ny bane-

Klassicistiske huse i Nygade anlagt efter branden i 1797. Facaden er fra 1884 og en nyere fortolkning af "Ildebrandshuset". Foto Peter Holm 2016

gård 1891 – og dels med den almindelige udvikling af de havnebetjente oplandsbyer. Resultatet blev stadigt nye bydele, først de mere selvgroede omkring færgelejerne på Holmen, senere det planlagte kvarter på legatjorderne i Birkhoved og alle de øvrige borgerlige villakvarterer øst og vest for byen.

For den indre by fik det størst betydning, at voldterrænet mod nord, øst og syd blev frigjort til bebyggelse. Afgørende var det, at selve voldgravene bestod, eftersom der var tale om åløb, der tillige havde stor betydning for byens ferskvandsforsyning og mølledrift. Men voldterrænet langs voldgravene var anderledes udsat.

Som noget af det første blev der slået nye broer over voldgraven: Nybro (ved Nybrogade) i 1867 og

Kapelbroen (ved den nuværende Ravelinsbro) i 1872. I forventning om en storstilet ”ring” á la bebyggelsen af Københavns voldterræn blev voldgaderne i 1879 omdøbt til ”Boulevarder”, men i realiteten blev voldgaderne kun langsomt og ret tilfældigt bebygget. Især i Nørrevoldgade opstod en første række af institutioner: Kommuneskolen (Nørrevold Skole 1875-1916), Teknisk Skole (1894) og Borger- og Håndværkerstiftelsen (1877).

Ind i den moderne byplanlægning trådte Nyborg dog først, da byen bad stadsingeniør i København, Charles Ambt, om at lave en plan for byen, især for de endnu frie jorder på det tidligere demarkationsterræn. Ambt var som alle byplanlæggere på det tidspunkt stærkt påvirket af de store tyske byplanarkitekter Reinhold Baumeister og Joseph Stübben.

Ambts Kaart over Nyborg Kjøbstad 1891. Nyborg Lokalhistoriske Arkiv

Borger- og Håndværkerstiftelsen nu ”Bastionen” opført 1897. Foto Peter Holm 2019

Kernen i den tyske byplandiskurs var opgøret med den klassiske grid-plan, ”skakbræt”-planen, som herhjemme fik sit seneste eksempel med Esbjerg. Det nye ideal var en slags nybarok med en akse og ”stjerner” kombineret med hensynet til trafikken gennem radiære og cirkulære forbindelser – og dertil et netværk af byparker, grønne pladser og allé-strøg. Dette byplanprincip sad i højsædet indtil starten af 1900-tallet, hvor inspirationen fra østrigeren Camillo Sittes krav om ”den maleriske by” og de engelske ”Garden Cities” satte nye dagsordener.

Ambts plan for Nyborg var således et ægte barn af det sene 1800-tal, men kun mindre dele blev gennemført. Inden for voldgraven blev kun Nørrevoldgades ”vandside” og gennembruddene med Jernbanebroen (1893) og Birkhovedbroen (1895) gennemført efter Ambts plan; uden for voldene kan Birkhovedkvarteret med Børge Jensens Plads ses som en pragmatisk tillempning af Ambts ideer. Til gengæld er Nørrevoldgade, især den nordlige husrække med sine 2-3 etagers ejendomme i variationer af ny-

renæssance. Det er en flot helhed, der mod øst krones med den pragtfulde Borger- og Håndværkerstiftelse (1897) – en helhed, der visuelt har sammenhæng med villaerne ved Kronprinsensgade på den anden side af voldgraven (jfr. afgrænsningen af ”Bykernen” i Kommuneatlas 1994, s. 39). Også i Østervoldgade danner husene fra 1890’erne en tidstypisk helhed, set fra voldgraven.

Samtidig gav Birkhoved-forbindelsen kvarteret ved Nørregade-Skolegade en helt ny central rolle – og i de følgende år blev den østlige del af Nørregade, kaldet ”Hundeklemmen”, udvidet (1912 ff.) og det tidligere asyl nedrevet til fordel for anlægget af det smukke Nørretorv med arkitekt Coldings Nørretorv Apotek (1925, i dag Bladhuset). Også den sydlige del af Korsgade, det gamle Peder Jægersstræde, der havde overlevet branden 1797, blev i 1915 udvidet sammen med opførelsen af en række nye ejendomme.

Industrialismens by omfatter således primært voldgadernes ydersider samt området Nørretorv-

Kig op mod "Hotel Postgaarden" med Kongens Skibsbro og Hovedvagten i forgrunden før gadegennembruddet. Det Kongelige Bibliotek 1932

Nørregades østlige del. Men også i de øvrige gader i den indre by stikker de store murede ejendomme fra tiden 1890-1920 op i bybilledet og bryder de lyse to-etagers huses harmoni.

Det store gennembrud – Modernismens by

Modernismen – eller som den efter Stockholmudstillingen i 1929 kom til at hedde i Norden: funktionalismen eller på svensk "funkis" – betød en radikal ny måde at betragte byer og bygninger. Hvor 1920'erne med klassicisme og Bedre Byggeskik havde haft hhv. en klassisk universel og national-regional dagsorden, blev fanfaren i 1930'erne at bryde med fortiden. Næsten alle større byer fik derfor på privat eller offentlig foranledning sine symbol-projekter, der bestod i gadegennembrud (mest storslået Vesterbro i Aalborg), sanering (Adelgade-Borgergade-kvarteret i København fra 1942-43) og bygning af markante

bygninger i centrum. Nyborg fik både gadegennembruddet og de markante moderne bygninger.

Tanken om et gadegennembrud fra Adelgade mod nord var egentlig allerede en del af Ambts plan fra 1892, hvor man ser en gadelinje lige mod nord, der ville have indebåret nedrivning af det tidligere kommunale gymnastikhus (fra 1915 garveri) og en husrække nord for kirken. Den konkrete anledning til gadegennembruddet var et forslag fra ejeren af Wildes Varehus om at føre trafikken lige ind i centrum (hvor hans forretning lå) – men var naturligvis også et resultat af den øgede biltrafik gennem byen, efter at den første bilfærge over Storebælt fra 1930 fik leje i Vesterhavnen ved Christian 3.s skibsbro.

Gadegennembruddet skete i 1935 og medførte både nedrivning af det historiske "Hotel Postgaarden"

Efter gadegennembruddet. Færdsel i Adelgade i 1930'erne med Wildes Varehus og Sparekassen for Nyborg og Omegn i baggrunden. Nyborg Lokalhistoriske Arkiv

og en karré af "ildebrandshuse" ved Baggersgade. I den lille karré, som blev til rest efter nedrivningen af "Postgaarden", byggede Wildes Varehus da også en større forretningsbygning i funkis, præget af lige linjer og vinduesbånd samt ind mod Lille Kongegade et spændende art deco-agtigt trappeparti (arkitekt Colding 1937). Og på hjørnet af Nørregade og Baggersgade byggede Sparekassen for Nyborg og Omegn 1938 sit nye hovedsæde, tegnet af arkitekten Palle Suenson – et byggeri i raffineret Arne Jacobsen-inspireret modernisme, som blev meget rosede omtalt i sam- og eftertiden – og som imidlertid har fået sin oprindelige facadebeklædning af glaserede klinker erstattet af en skalmuring i gule mursten.

Et tredje modernistisk bygværk blev det nye folkebibliotek, som blev bygget på halvøen mellem Slotsgraven og Møllestrømmen, hvor den tidligere kommandantbolig havde ligget. Byggeriet blev efter arkitektkonkurrence udført af arkitekterne Flemming Lassen og Erik Møller fra Arne Jacobsens tegnestue med møbler af arkitekt Hans J. Wegner. Med sin åbne, uformelle plan kombineret med brug af tegl og sadeltage lænede biblioteket sig op ad det samtidige universitetsbyggeri i Århus og indledte på den måde det, som senere blev kaldt "den funktionelle tradition" i Danmark. Biblioteket blev fredet 1986.

Papegøjehusene i Vestervoldgade. Foto Peter Holm 2019

Saneringerne og bevaringens by

Da bygningsfredningsloven trådte i kraft 1918, var Nyborg rimelig godt repræsenteret med fredede bygninger, ikke blot med slottet og Borgmestergården, men også med de bedste klassicistiske bygninger fra efter brandene 1796-97. Derimod varede det længe, inden Nyborg indre by som helhed blev betragtet som bevaringsværdig, jf. gadegennembruddet i Baggersgade i 1935.

Som i andre byer havde man fokus på sanering af gamle bydele, og her faldt især det forslummede Nyenstad i øjet. Allerede omkring Anden Verdenskrig begyndte kommunen at købe ejendomme, og i 1961 blev beslutningen om nedrivning af hele Nyenstad med Æblegade vedtaget. Fra kommunens side havde man først påtænkt et gadegennembrud fra stationen og udlæg af P-pladser, men bl.a. på foranledning af Boligministeriet blev planen ændret til anlæg af et nyt Nyenstad, kantet med Nyboder-agtige rækkehuse. En plan, som blev konfirmeret med byens første

byplanvedtægt 1966 og ført ud i livet i årene 1971-72. I dag kan vi være glade for, at Nyborg på den måde fik en af landets første genopbygninger i traditionen; nutidens Nyenstad gentager fint den oprindelige tanke fra anlægget o. 1550 om en gade med "boder".

Gennem 1950-, 60- og 70'erne forsvandt der i det hele taget rundt omkring i bykernen mange interessante bygninger, f.eks. en gård fra 1500-tallet syd for Korsbrødregården, bindingsværksgården Kongegade 4 med rester fra 1600-tallet og Torvet 2, der gav plads til udvidelsen af rådhuset. Men samtidig skiftede holdningen til bykernen. I dispositionsplanen for Nyborg fra 1967 satsede man på en bevaring af hele den historiske gade- og karréstruktur, og de første tanker om en ringgade med P-pladser i Voldgade-linjen var erstattet med forlægning af færdslen til byen uden for voldene og en reduktion af P-pladsbehovet inden for voldene. I de følgende 20-25 år blev der gennemført en lempelig sanering af den indre by, hvor man i stedet for totalfornyelse

af karreer tog de dårligste huse først og lod mange af de andre blive moderniseret af de private ejere. På den måde blev de fleste huse i den indre by reddet, samtidig med at antallet af "nødlidende" boliger blev reduceret fra o. 800 til næsten nul.

Samtidig var man bevidst om, at betydelige dele af bykernen fortsat skulle være boligområder, især alt vest for Korsgade og det meste øst for Adelgade. I 1990 blev bevaringen af den indre by sikret med en samlet lokalplan, som blev fulgt op af en målsætning for bykernen 1991 og en registrering af bevaringsværdige bygninger i hele den tidligere Nyborg Kommune 1994 ("Kommuneatlas"). I 2006 blev den bevarende saneringspolitik så fulgt op af en lokalplan for facader og skilte.

Nutidens lag, som er præget af sanering og bevaring, ligger "tyndt" over hele bykernen, og ses også i de

mangefarvede "Papegøje" i Vestervoldgade men har som sit mest markante udtryk det nye Nyenstad.

Historiske lag og store fortællinger: De enkelte kvarterers kulturarvsværdier.

Nyborg by "inden for voldene" rummer en række historiske lag i bystruktur og bebyggelse. Disse lag er i dansk og europæisk sammenhæng snart repræsentanter for noget alment dansk/nordeuropæisk, snart ret unikke i dansk/nordeuropæisk sammenhæng. På den måde rummer Nyborg by både regionale, nationale og internationale kulturarvsværdier:

Middelalderbyen: Lag 1

- Det middelalderlige Nyborg er et gennemført eksempel på et samlet, planlagt borg- og bykompleks, grundlagt under Valdemar Sej. Nyborg er velbevaret i sin struktur med slotsholmen som mål og centrum i komplekset, og

Nyenstad før sanering. Foto Peter Dragsbo 1968

Rosenbækken set mod øst og Adelgade. Foto Peter Dragsbo 1968

med det grid-agtige gadenet og den oprindelige grundstruktur med store grunde nord for Nørregade og syd for Kongegade samt i midten de mindre karréer med små grunde. Den vigtigste helhed af bygninger, udover Slotsholmen, er den såkaldte "Margretestad", Vor Frue Kirke med bebyggelsen af middelalderlige stenhuse syd for kirken. Men det er også interessant, at den middelalderlige voldgrav "Rosenbækken" endnu er velbevaret på et stræk syd for Kongegade og kan følges både i karréerne mod vest og i Skippergades krumme forløb mod øst.

- Den første hovedrute fra et færgested øst for byen gennem den i 1500-tallet lukkede Østerport til Vesterport (Avernakkeporten) er led i fortællingen om Vejen. Ligeledes er "Margretestaden" med kirken og den middelalderlige bebyggelse et

element i temaet om Sværdet og Ordet gennem sin fortælling om Margrete 1.s samling af de nordiske lande, hvor kirken iflg. oldtidsforskeren Ole Worm blev opført som minde om erobringen af Sverige 1388.

- Set i et større perspektiv er Nyborgs middelalderlige bydel med Slotsholmen, "Margretestaden" og den velbevarede planlagte bystruktur kulturarv af national og international interesse.

Renæssancens by: Lag 2

- Renæssancebyen rummer sammen med Slottet hovedfortællingen i Nyborgs store fortælling om Sværdet og Ånden. Fortællingen rummer først og fremmest Christian 3.s udbygning af slottet og byen som befæstet residensstad med etableringen af det nye voldsystem, udvidelsen af byen

med voldgaderne og Nyenstad samt transformationen af byen til "fyrstespejl" gennem anlægget af Kanalbyen, Torvet som turneringsplads og udvidelsen af Adelgade og Stendammen til processionspladser. Adgangen til byen markeredes i den ene ende af Kongens Skibsbro og i den anden af den mægtige Landport. Kanalsystemet udbyggedes til et unikt vandforsyningsanlæg til byens huse.

- Samtidig rummer renæssancens Nyborg fortællingen om Vejen, hvor "Kongeruten" gennem byen omlægges fra det middelalderlige øst-vestforløb til et nyt forløb fra Skibsbroen gennem den nye Strandport ad Adelgade, Kongegade, Korsgade over Torvet til Landporten gennem den anden "processionsgade" Stendamsgade. Af renæssancens bebyggelse er kun lidt bevaret,

men fra Slottet ses dog både Frederik 2.s rådhus, Borgmestergården og Gyldencrones Palæ, der lige som Korsbødregården i sin renæssanceskikkelse vidner om tidens rigdom og adelsresiden- ser.

- Renæssancebyen er med ombygningen til repræsentativ by for den kongelige tilstedeværelse med en række by-elementer, der her for første gang ses på dansk jord, unik og har både national og international kulturarvsinteresse.

Klassicismens by: Lag 3

- Klassicismens by er i kraft af sin velbevarede bebyggelse af høj arkitektonisk kvalitet en helhed, der repræsenterer en selvstændig kulturarv. Men den genopbyggede borgerby efter brandene kan også som et symbol på Oplysningstiden ses som

Borgmestergården før år 1900 og før restaurering. Nyborg Lokallhistoriske Arkiv

et element i *Ordet*, samtidig med at *Vejen* indgår i de trafikale hensyn ved genopbygningen med forlægningen af Korsgade, de nye gadebredder og de knækkede hjørner.

- Klassicismens Nyborg kan måle sig med det samtidige klassicistiske København og er i nord-europæisk sammenhæng ret unik og dermed af både national og international kulturarvsinteresse.

Industrialismens by: Lag 4

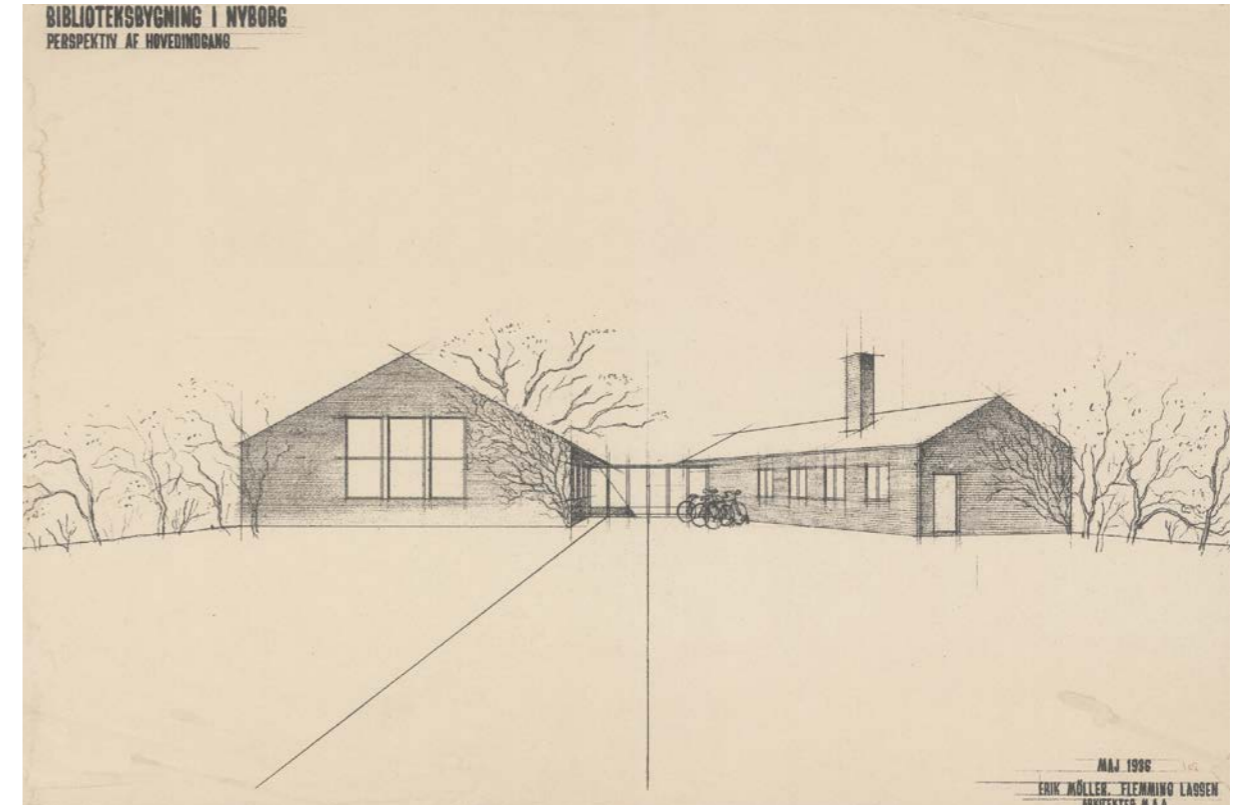
- I Nyborg inden for voldene er industrialismens byvækst og byidealer først og fremmest repræsenteret ved anlægget af voldgaderne lige neden for de sløjfede volde. Ikke mindst Nørrevoldgade og dele af Øster- og Vestervoldgade viser i deres forløb og tidstypiske arkitektur 1892-byplanens drøm om en "Ringstrasse" af europæisk format.
- Industrialismens by er i meget høj grad *Vejen*s

by, selv om alle de vigtigste anlæg og spor (også i ordets egentligste forstand) kom til at ligge uden for voldene med færgelejer og banegårde. F.eks. ser det ikke ud til, at Amts byplan på nogen måde indtænkte en revolution af den gennemkørende trafik. Til gengæld fik Nyborg i denne periode en ny rolle som centralt sted både for den moderne stats institutioner: fængsel, specialsygehuse mv. og for folkelige bevægelser som Indre Mission og blev dermed et led i opbygningen af *Ordet* i det moderne Danmark. Også rådhusets ombygning og forhøjelse 1863 kan som symbol på et mere selvbevidst borgerstyre ses som et lille element i *Ordet*, som dog ikke adskiller sig fra andre købstæders rådhusbyggerier.

- Byplanlægningen og bebyggelsen i 1890'erne har europæiske inspirationslinjer, men lag 4 har dog primært national kulturarvsinteresse.

Nørrevold Skole ca. 1930. Foto Nyborg Lokallhistoriske Arkiv

Perspektivtegning af bibliotekets hovedindgang v. arkitekterne Flemming Lassen og Erik Møller. Danmarks Kunstbibliotek

Modernismens by: Lag 5

- Den moderne tid i 1930'erne kom til markere sig i Nyborg gennem det store gadegennembrud Adelgade-Baggersgade og de dertil knyttede nye bygninger. På den måde blev et nyt kapitel i fortællingen om *Vejen* skrevet ind i byens centrum. Udviklingen af Nyborg som møde- og samtalested efter 1945 manifesteres ikke mindst med Nyborg Strands position som mødested for politiske partier og organisationer, og hermed er nye kapitler blev skrevet i fortællingen om demokratiets *Ord*.
- Modernismens Nyborg repræsenterer både inden for og uden for voldene en tidstypisk tankegang, som kendes fra mange danske byer, men har i kraft af arkitektoniske monumenter som den tidligere Sparekassen for Nyborg By og

Omegn (Baggersgade 1-3) og Nyborg Bibliotek national kulturarvsinteresse.

Saneringerne og bevaringens by: Lag 6

- I efterkrigstiden ligger den helt store fortælling om *Vejen* uden for bykernen med anlægget af Knudshoved Færgehavn, motorvejen og Storebæltsbroen. I bykernens umiddelbare nærhed er transformationsprocesserne fra trafik- og erhvervsformål til bolig- og rekreative formål interessante og tidstypiske, men ikke altid lige vellykkede.
- I den indre by er Nyborg dog især interessant ved, at det var en af de byer, der – bortset fra de gamle "kulturarvsbyer" som Ribe, Rønne, Ebeltoft m.fl. – tidligst vendte dagsordenen fra radikal fornyelse til bevaring, med Nyenstad

Nyenstad i 2019. Foto Peter Holm

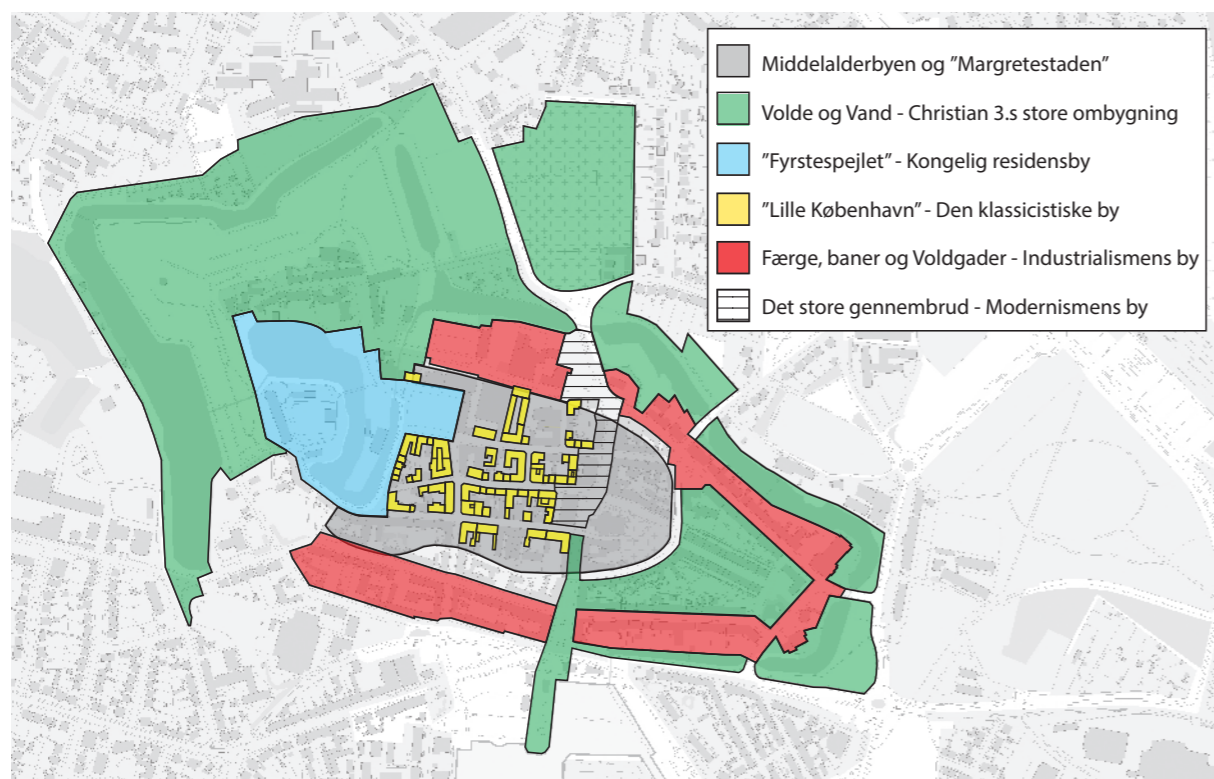
som et skelsættende eksempel på genopbygning af et saneringskvarter i overensstemmelse med "stedets ånd". Dette giver også på dette punkt Nyborg en vis national kulturarvsinteresse.

Anbefalinger for tydeliggørelse af kulturarven i Nyborg inden for voldene

I det følgende fremsættes en række anbefalinger, der på en gang skal forstærke de historiske strukturer og helheder og understrege de store kulturarvsfortællinger. Anbefalingerne er opbygget i to afsnit: Først forslag og idéer, der er knyttet til de vigtigste historiske lag: Middelalderbyen, renæssancebyen, klassicismens by, industrialismens by og modernismens by – og derefter ideer og forslag, der er knyttet til de tværgående elementer som "Rigets hovedstrøg", byens vandsystem og de to voldlinjer.

Middelalderbyen

Målsætningerne for Slotsholmen og kanalsystemet er tidligere oplistet. Den middelalderlige by er herudover først og fremmest bevaret intakt i kirkekvartret, Margretestaden, og dernæst overleveret til i dag som en velbevaret gade- og grundstruktur,

Kulturmiljøer i Nyborg inden for voldene. Kort Nyborg Kommune

hvortil knytter sig en række middelalderlige kældre. Gadernes forløb er, især på grund af den indre bys tætte og bevaringsværdige bebyggelse, ikke truet – men grundstrukturen med de store dybe grunde nord for Nørregade og syd for Kongegade har været påvirket af gårdsaneringer, anlæg af P-pladser og butiksudbygninger, der har sløret strukturen. I karreen syd for Kongegade mellem Adelgade og Korsgade er der mulighed for, i sammenhæng med Rosenbækken, at pleje og synliggøre strukturen med de store grunde og ejendomme. Og nord for Nørregade fortjener især området bag Rådhuset og Rasmus Møllers Gård (Nørregade 3) at blive gengivet karakteren af "bygård" med passage fra Nørrevoldgade til portene mod Nørregade.

Margretestaden set fra øst. Tegning Peter Dragsbo

Anbefalinger

- Det middelalderlige voldgravssystem er som struktur erkendbar i Rosenbækken og

Vision: Margretestaden. Præstegade forlænget? Nyt hus nord for kirken? Rosenbækken gemskabt? Tegning Peter Dragsbo

Skippergade. Forløbet bør markeres tydeligt, enten i kraft af belægning eller vandløb.

- Den middelalderlige parcelinddeling bør respekteres og inddrages, når der arbejdes med samfærdsel mellem hovedgaderne.
- I tilknytning til "Margretestaden" kunne man evt. genskabe fornemmelsen af tæt bebyggelse på begge sider af kirken ved tilladelse til et muret byggeri i høj arkitektonisk kvalitet nord for kirken, hvorved Kirkegade også ville få gengivet sin karakter som smal bygade.

Renæssancebyen – "Fyrstespejlet"

I dette afsnit er fokus sat på residensbyen, Nyborg som "fyrstespejl" – mens de andre elementer i renæssancebyen: Rigets hovedstrøg, vandsystemet og 1500-tallets voldanlæg har fået særlige kapitler (se nedenfor). Betegnelsen "Fyrstespejlet" rummer isce-

nesættelsen af byrummet omkring kongeslottet, således at dette fremtræder æstetisk fornemt som byens egentlige mål og ophav. Dernæst pladser til kongelig fremtræden – ikke mindst ankomst- og afrejseprocessioner – i forhold til bylivet. Tuneringspladsen, Landporten, Processionsvejen "Rigets Hovedstrøg" forbi Slottet og med tilknyttede processionspladser ved Kongens Skibsbro og Stendammen er vigtige elementer heri, ligesom den kongelige fæstning markerer kongens magt til at beskytte riget og borgerne i byen. Vandforsyningen til byens huse markerer kongemagtens omsorg for borgernes hygiejne.

Et afgørende træk i renæssancebyen er samspillet mellem på den ene side Slottet og på den anden side "bysiden", Tuneringspladsen/Torvet med renæssancerådhuset, kanalgaden Slotsgade og de synlige eller skjulte renæssancehuse ved Slotsgade. En omlæg-

Vision: Det omlagte torv. Tegning Peter Dragsbo

Vision: Ankomst fra Kongens Skibsbro. Tegning Peter Dragsbo

ning af Torvet som fornemt byrum, der genkalder historien om Christian 3.s turneringsplads, samtidig med en markering af "Kongerutens" forløb hen over pladsen, indgår allerede i Slotsprojektet og skal ikke

yderligere beskrives her. Men det er klart, at Torvet fortjener en nyindretning, som betoner det som ikke alene byens, men en af landets fornemste historiske pladser – et rum til både oplevelser og ro, levende aktivitet og behagelig afslapning.

Anbefalinger

- M.h.t. Slotsgade bør karakteren af kanalgade plejes og forstærkes, f.eks. gennem en flot udformning af kanalkanten med "promenade". Samtidig bør den historiske pladsdannelse foran Gyldencrones Palæ gives karakter af samlet "torv" med plads til ophold og udeservering. Og endelig er bevaring af de historiske huse og facader langs Slotsgade naturligvis af essentiel betydning.
- "Kongeruten", Rigets hovedstrøg, bør bearbejdes og markeres, f.eks. i form af belægninger og/eller

Vision: Voldgraven ført frem til Adelgade. Tegning Peter Dragsbo

Slotsprojektet - Torvet set fra Slottet.
Schul/Schönherr 2019

særlig belysning, ledsaget af formidling af ruten og dens historie (jf. nedenfor). Særlig omhu bør der lægges i den fremtidige udformning af de to processionspladser ved portene til land og til havet.

- Et tredje element i renæssancebyen, som ikke må glemmes, er de gamle voldgader og deres husrækker, nordsiden af Vester- og Østervoldgade. Det meste af bebyggelsen er nyere, men danner dog især i Østervoldgade og i Vestervoldgade hen mod Korsgade gode helheder af 1700-1800-tals huse. Det er vigtigt, at disse husrækker bevares, evt. huller udfyldes – og at husene behandles og farvesættes, så de danner en tydelig kontrast til de sydlige husrækker fra perioden 1875-1900 med deres historicistiske detaljer og blanke murværk.

Klassicismens by

Klassicismens by dækker det område, som blev genopbygget efter brandene 1796 og 1797: Områderne 5, 6, 8, 9, 10, 11 og 12 samt de østlige dele af områderne

Vision: "Lille København", Mellemgade. Alle facader er lyse. Tegning Peter Dragsbo

4 og 7. Området er stadig præget af den fine og ensartede toetagers bebyggelse og de knækkede hjørner samt en række arkitektonisk fremragende bygværker.

Anbefalinger

- Målsætningen for klassicismens Nyborg må overalt være, at husene – især facaderne mod gaderne – så vidt muligt gengives deres originale udformning, hvor især genskabelse af de oprindelige fagdelinger er vigtige. Lige så vigtigt er det, at den ældre bebyggelse fra før ca. 1890 får en ensartet farvesætning, præget af lyse pastelfarver med nuancer af hvid, gul, lys rød eller lys blå. Stærke farver bør helt undgås i denne del af byen. Samtidig har en række ejendomme fået frilagt deres bindingsværk, ligesom enkelte huse har fået påsat kunstige bindingsværksfacader. Synligt bindingsværk mod gaden er imidlertid i modstrid med klassicismens idealer, der netop var præget af overpudsning eller overkalkning af

facaderne, uanset konstruktion eller materiale.

- Reglerne for behandlingen af klassicismens huse gælder også de bevarede helheder af 1700-1800-tals husene i den ikke brændte del af den indre by øst for Adelgade. Og netop i Adelgade bør der være en klar forskel mellem de lyse facader på den brændte vestside og det røde murværk i bygningerne på østsiden fra renæssance og historicisme.
- Endelig er det vigtigt, at der bliver åbnet for adgang til flere af de spændende gårdrum fra årene omkring 1800, hvor der f.eks. i karréen indrammet af Korsgade, Nørregade, Nygade og Mellemgade gemmer sig et meget charmerende gårdinteriør i bindingsværk. Men samtidig mangler der tydeligvis endnu et par bevarende karrésaneringer; især i området mellem Kongegade og Mellemgade er mange gårdrum

præget af overbebyggelse og forfald, men har samtidig stort potentiale for etablering af hele forløb af smukke historiske gårde og passager. Også i Kirkegades nordlige husrække er der akut behov for en sanering, der kan redde nogle af de bevaringsværdige baghuse.

Industrialismens by

Et dominerende træk fra denne periode er ringen af voldgader, som blev anlagt efter voldenes sløjfning, afsluttende med Nørrevoldgade, der blev anlagt efter byplanen 1892. For det første er voldgaderne kantet af interessante og stort set velbevarede rækker af historicistiske huse og ejendomme, og her er der især gode helheder i Østervoldgades sydside, i Vestervoldgade på strækningen vest for Korsgade samt ikke mindst Nørrevoldgade, hvor begge sider af gaden er præget af en meget helstøbt bebyggelse.

Vision: Nørretorv og Nørrevoldgade som "lille Paris". Tegning Peter Dragsbo

Nørretorv og Nørrevoldgade. Tegning Peter Dragsbo

Anbefalinger

- Det er oplagt at behandle voldgaderne som et sammenhængende bymiljø med sin særlige karakter. Gennem særlig belysning og gadeinventar samt ved plantning af træer bør ringen af voldgader gengives den karakter af "boulevard", som oprindeligt var drømmen. Særligt fokus bør lægges på Nørretorv og de tilstødende gader, der som stråler i en stjerne udgår fra denne plads. Her bør både Nørrevoldgade, Skolegade, Nørregades østligste del og Birkhovedvej behandles under ét – Birkhovedvej gerne som boulevard med træer ligesom Nørrevoldgade – ligesom Nørretorv i sig selv bør behandles som et fornemt knudepunkt med brønden som centrum.
- Også rundt om i den indre by ligger en række ofte markante og rigt dekorerede ejendomme fra årene omkring 1900 – ejendomme, som med deres størrelse og blanke murværk skiller sig markant ud fra de omgivende lyse klassicistiske og tidligt historicistiske huse. I Nørregades østlige dele og Korsgades sydlige del ligger hele husrækker, bygget i forbindelse med gadeudvidelserne 1914-15. Det vil være forkert at prøve at "harmonisere" denne bebyggelse gennem f.eks. overmalning eller vandskuring af facaderne. Tværtimod bør de respekteres og behandles i overensstemmelse med deres egen originale stil.

Modernismens by – Baggersgade-gennembruddet
Gennembruddet af Baggersgade 1935 betød et brud

med den middelalderlige bystruktur og bygningshelhed, som længe blev beklaget af mange. Men samtidig opstod der derved et nyt modernistisk gaderum med de to store modernistiske ejendomme, Spare- og Lånecassen for Nyborg og Omegn (Baggersgade 1-3, 1938) og Wildes Varehus (Gammeltorv 2, 1937) som ankerbygninger.

Anbefalinger

- Gadegennembruddet fra 1935 og dette nybrud i byen bør ikke sløres eller skjules, men derimod tydeliggøres som den væsentlige del af byens historie, det er.

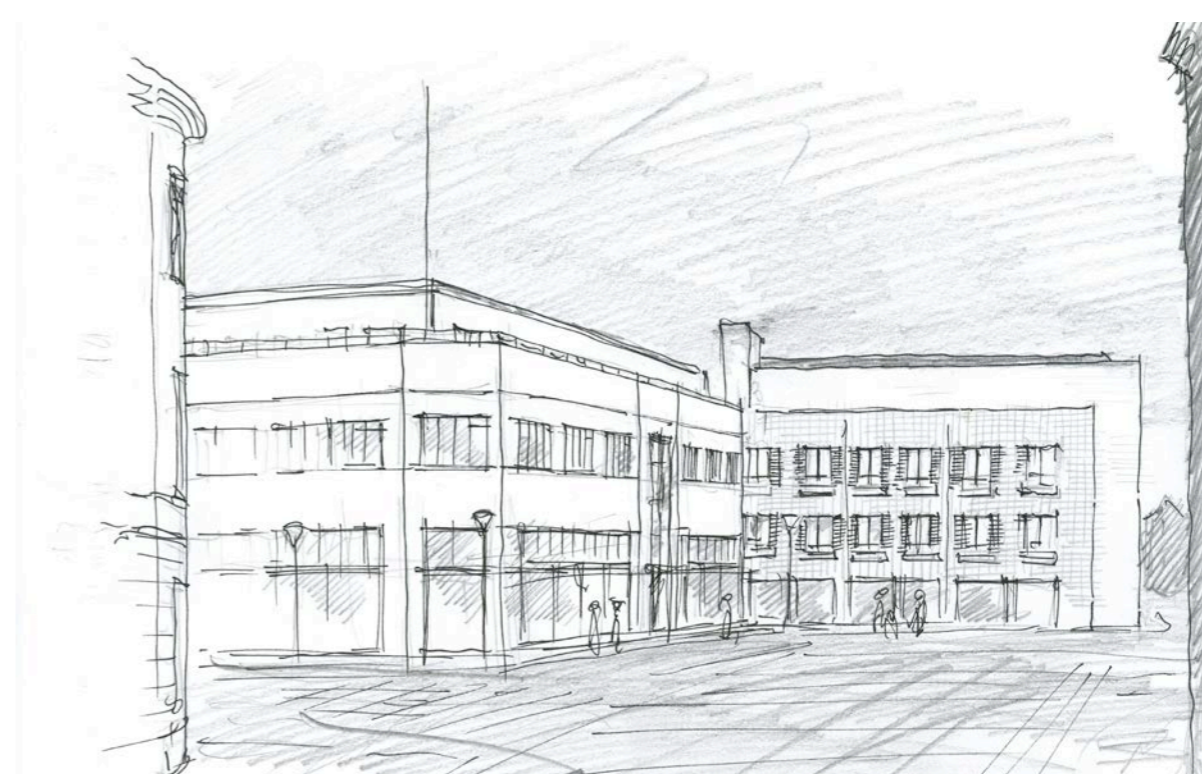

Sparekassen for Nyborg By og Omegn fra 1938. Nyborg
Lokalhistoriske Arkiv

- Facaden og klinkebeklædningen på Palle Suensons smukke og funktionalistiske Sparekassen for Nyborg By og Omegn fra 1938 (nu Nordea Bank) kunne også reetableres, så fortællingen om Baggersgade og de nye tider, funktionalismen, bilismen og moderne færgefart i Nyborg tydeliggøres.

Rigets hovedstrøg – "Kongeruten"

Det danske riges hovedlandevej har siden koncentrationen af færdslen til Storebælts-passagen passeret gennem Nyborg. I middelalderen gik ruten som nævnt gennem byen fra Øster- til Vesterport

Vision: Ægte funkis, Baggersgade. Tegning Peter Dragsbo

(Avernakkeporten) ad ruten Kirkegade-Kongegade-Slotsgade. Med Christian 3.s og Frederik 2.s ombygning og udvidelse af Nyborg fik ruten et mere kringlet forløb, som stort set blev fastholdt til Baggersgade-gennembruddet 1935: Fra havnen gennem Strandporten til Adelgade, derfra videre ad Kongegade og Korsgade, skråt hen over Torvet og ad Stendamsgade til Landporten. "Kongeruten" består derfor af flere forskellige strækninger: de brede ankomstgader ved portene, Torvet og de snævre bygader. Flere af byens vigtigste og historiske bygninger ligger eller har ligget ved denne rute: Byportene, Vor Frue Kirke, Nyborg Slot, rådhuset, Korsbrødregården og andre adelsgårde, toldboderne, garnisonens bygninger, apoteket, private palæer og købmandsgårde, stormagasiner (Wilde og Magasin du Nord), tinghuset, biblioteket og anløbsbroer for færger og fartøjer. Rigets hovedstrøg indgår både i fortællingen om

Vejen og om Sværdet i form af Adelgade som kongelig opmarchplads og forløbet gennem porte og volde.

Anbefalinger

- Forløbet må gerne skille sig ud fra byens øvrige gader og strøgets særlighed tydeliggøres. Kongens Skibsbro, Adelgade, Gammeltorv, Torvet samt arealet ved Landporten skal i videst muligt omfang formes til pladser og attraktive opholdsarealer i byen med belægnings af høj kvalitet og attraktive funktioner (som visse strækninger allerede er nu), der understøtter deres rolle som pausearealer for de rejsende ad Rigets Hovedstrøg.
- Forskønnelse af facader sker i overensstemmelse med deres arkitektur og retningslinjerne for byen. Klassicistiske huse opført umiddelbart efter branden i 1797, som der er flest af, males/pud-

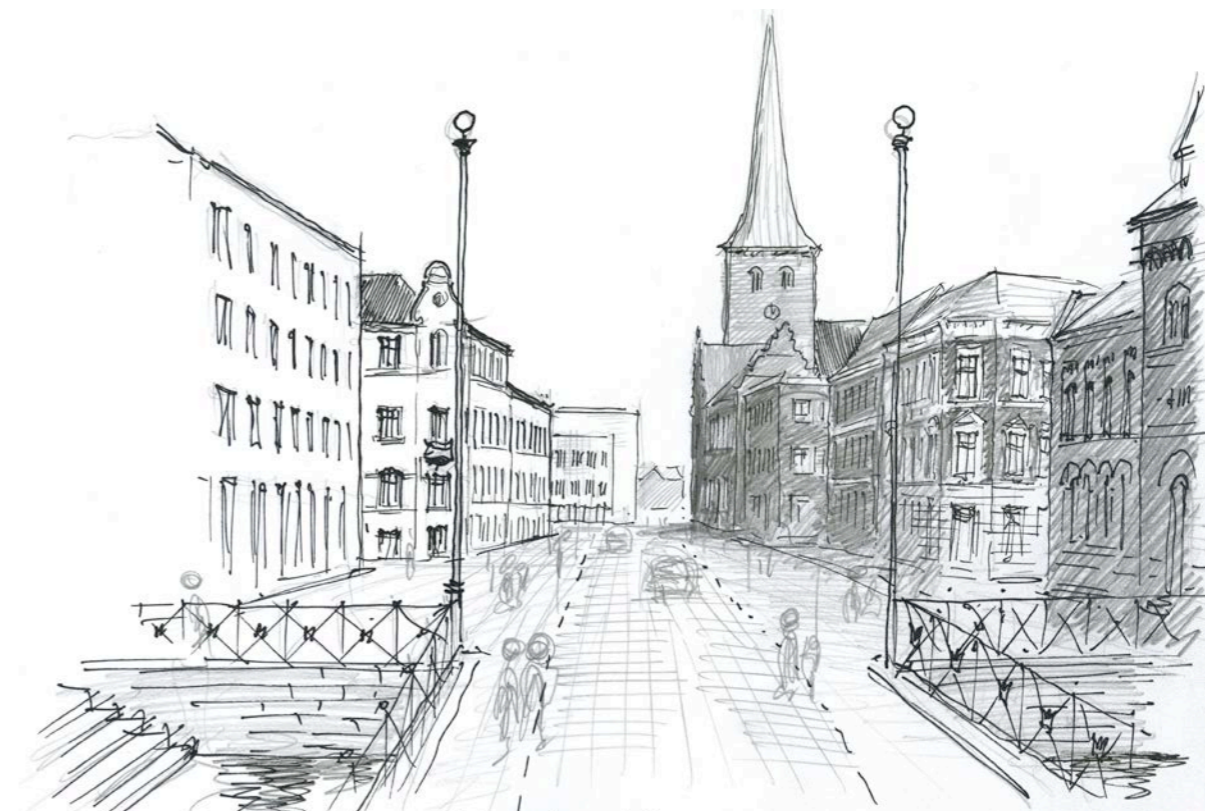

Adelgade og Hovedvagt, år og begivenhed ikke angivet. Nyborg Lokalhistoriske Arkiv

ses i deres oprindelige lyse farver, mens huse fra andre tidsperioder føres tilbage og vedligeholdes i deres egen tids farver og materialer, så gadeforløbet får et tydeligt klassicistisk præg.

- Vandkunsten: I forbindelse med hævnning af vandstanden i voldgravene omkring Slottet vil det være oplagt at inddrage vandet i bybilledet

som en erindring om dengang, Christian 3. gav Nyborg sine vandledninger som første by i Riget – som en ekstra accent til den store fortælling om *Sværdet* og *Ordet* – Nyborg som kongeby: parlaments- og residensby. Dette er allerede et element i Torveprojektet, hvor der etableres en vandkunst i Torvets sydvestlige del mod

Vision: Adelgade. Kongens ankomst. Tegning Peter Dragsbo

Møllegården. Vandforsyningen bør markeres og formidles på udvalgte steder i byen.

Rosenbækken og voldlinjen

Fortællingen om *Sværdet* forstærkes i Nyborg i høj grad af, at de to store voldsystemer: det middelalderlige fra 1200-tallet og 1500-tallets ring af volde og bastioner i så høj grad er synlige i bybilledet.

Den middelalderlige voldlinje er i dag synlig i den tildækkede "Rosenbæk" syd for Kongensgade (i område 10) med den høje kampestensætning på inder-siden.

Anbefalinger

- Området bør strammes op og overflødig beplantning fjernes, så voldlinjen fremstår tydeligt. Broen over voldgraven kan med små midler

tilpasses områdets middelaldertid, og med den rette belysning kan området opleves attraktivt, interessant og trygt. Stien kunne anvendes som en alternativ og spændende forbindelse, hvor man kommer ad "bagevejen" ind til Kongegade, og dermed understøtte fodgængeres færdsel på tværs af byen og gennem gårdene.

- Rosenbækken kunne også danne ramme for et kombineret kulturarvs- og klimasikringsprojekt, hvor regnvand kan ledes ad en rende langs stien og markere den gamle voldgrav.

1500-tallets volde ved voldgravene

Mens de bastionære anlæg fra slutningen af 1500-tallet er velbevaret nord og øst for Nyborg Slot, har sløjfningen af Christian 3.s voldlinje fra 1870'erne frem til o. 1900 betydet alvorlige indgreb i voldlin-

jen. Alligevel er der også uden store indgreb i den interessante bebyggelse, som opstod på voldterrænet, muligheder for at markere eller genskabe dele af de gamle volde, således som det i nyere tid er sket med en del af Prins Carls Bastion ved Ravelinsvej. Gennemgår vi den indre bys delområder, ser vi følgende muligheder:

Anbefalinger

- Voldafslutningen mod Nørrevoldgade ved Stendamsgade udføres historisk korrekt så volden opleves mere tydeligt.
- Volden syd om bykernen markeres med et grønt forløb (træer eller lignende).
- Volden vest for slottet afsluttes tilnærmelsesvis historisk korrekt (allerede en del af slotsprojektet).
- Eksercerpladsen: Graven markeres på dette sted, der var hovedankomstvejen til Nyborg fra landsiden, så den bliver synlig, men så området stadig kan anvendes til events og parkering ved lejlighed.
- Bastionen: Voldkanterne oprettes på den tidligere Prins Christians Bastion.
- "Den Grønne": arealet markeres som en del af fæstningsanlægget, uden at områdets funktion som koncert- og eventsted ødelægges.
- Stier bør forbinde hele voldanlægget.

Rigets skibsbro – havn og strandport

Dette område er det store knudepunkt i fortællingerne om *Sværdet* og *Vejen*: Her etablerede Christian 3. den nye skibsbro, som med bygningen af Strandporten og omdannelsen af Adelgade til processionsgade blev den store ankomst til Nyborg og de vestlige dele af Riget. Herigennem og fra de fremskudte anløbsbroer på Holmen og Slipshavn løb al trafik til færgesejladsen over Storebælt indtil åbningen af banen og færgehavnen i 1865 – og herigennem løb igen al kørende trafik fra etableringen af den første bilfærge 1930 til åbningen af Knudshoved Færgehavn 1957.

Rosenbækken. Tegning Peter Dragsbo

På begge sider af Kongens Skibsbro opstod 1823 og 1852-56 de to ældste havnebassiner, Øster- og Vesterhavnene. Samtidig kranses den inderste del af havnen af en række historisk interessante og bevaringsværdige bygninger: Den tidligere toldbod fra 1857, den tidligere dampskibspavillon fra 1896, skibsbygger Bonnesens hovedbygning fra 1842, det Suhrske pakhuis fra 1835 samt vejerboden fra 1902.

Anbefalinger

- Der er flere projekter undervejs, der skal tydeliggøre stedets maritime og historiske karakter og betydning og forbedre sammenhængen med byen:
- Monumentet "Forsavn" er opstillet 2018 på spidsen af Kongens Skibsbro til minde om de nyborgensiske krigssejlere, der omkom under 2. verdenskrig.
- Den strategiske udviklingsplan for Nyborg, der er udarbejdet i 2018, beskriver et projekt, der forbedrer sammenhængen mellem by og skibsbro bl.a. visuelt og i belægningen.
- Christian 3.s skibsbro blev funderet på et krigsskib sænket til formålet. Stedet og skibsskroget bør lokaliseres, markeres og formidles.

Vision: Genåbnet Rosenbæk. Tegning Peter Dragsbo

S. 88: Luftbillede af Nyborg fra før Storebæltbroen blev bygget. Nyborg Lokalhistoriske Arkiv

UDEN FOR VOLDENE OG VERDENSARVS- AFGRÆNSNINGEN

Afsnittet indeholder en oversigt over og beskrivelse af kvarterer, der nok ligger uden for voldene, men alligevel understøtter fortællingen om "Nyborg – Danmarks Riges Hjerte".

RINGEN OMKRING VOLDENE

"Ringen" om voldene. Nyborg Kommune 2019

Rundt om det centrale kulturarvsområde "Nyborg inden for voldene", ligger en række kvarterer, som på forskellig måde knytter sig til de store kulturarvsfortællinger, i særlig grad temaet: *Vejen*. Det er områder, som ikke på samme måde som den indre by skal beskrives i detaljer – men dog områder, som bør omfattes af en politik for bevaring og udvikling, der understreger deres rolle i den samlede fortælling.

De fem kvarterer i "ringen" er

- **Jernbanegade-Søndergade** – fordi kvarteret på én gang kan ses som en forlængelse af den indre by og er knyttet til historien om infrastrukturen, jernbanen og færgerne.
- **Holmen** – fordi kvarterets ældste dele er knyttet til historien om infrastrukturen, samtidig med at kvarteret som helhed viser en række stadier i arbejderklassens boligforhold.
- **Birkhovedkvarteret** – fordi kvarteret med inspiration i Charles Ambts byplan blev udbygget i årene omkring 1900 og her smukt viser en række idealer for byplan og bebyggelse under industrialismen, samtidig med at kvarteret danner en helhed sammen med den indre bys lag 4, Nørretorv og Nørrevoldgade.
- **Rødby** – fordi det er Nyborgs bedste eksempel på "haveby"-tanken omkring Første Verdenskrig og samtidig både et kommunesocialistisk monument og et miljø tæt knyttet til Nyborgs funktion som bane- og færgeby.
- **Vestbyen** – fordi kvarteret på en gang gennem

Gasværksvej-aksen udgør en fortsættelse af den indre bys lag 4, parallelt til Birkhovedkvarteret, og samtidig med villabebyggelsen langs Dyrehavevej og Vindingevej rummer en flot og tidstypisk "indgang" til byen.

Jernbanegade-Søndergade

De to gamle parallelle gader, Jernbanegade og Søndergade, ligger i dag som en enklave i byen, i nord afgrænset af den udbyggede Havnegade/Storebæltsvej, mod vest af havnen og dens nye mon-dæne bebyggelser, mod syd og øst af havnesporet og det tidligere jernbaneterræn. Oprindeligt var Søndergade og Jernbanegade forbindelsesveje til Holmens bro, og her var allerede før 1865 opstået en spredt bebyggelse af lave bindingsværkshuse. I 1860 betegnes området som "Forstad", og bl.a. det toetagers mansardhus mod Havnegade var allerede opført

Jernbanegade. Foto Peter Holm 2019

Luftfoto med de store jernbanearealer. Nyborg Lokalhistoriske Arkiv

på det tidspunkt. Med anlægget af den første banegård 1865 blev kvarteret pludseligt centralt beliggende, og bebyggelsen tog fart. Men samtidig kom det første indgreb i form af anlægget af havnebanen på tværs af de to gader.

Med flytningen af banegården til Dampskibsmolen i 1872 blev Jernbanegade den centrale gade med bivejen Banegårdsgade, men i løbet af 1880'erne blev mere af kvarteret nedrevet til fordel for flere spor og opførelse af remiser. Da banegården i 1892 blev flyttet til sin placering øst for byen, var kvarteret stort set udbygget som arbejderkvarter, knyttet til havnen, færgerne og jernbanen, hvor området ved Toldbodgade var tilknyttet Østerhavns erhvervshavn med bl.a. kul-

import. Fra 1892 var kvarteret reduceret til to ”lommer”, hvoraf den ene, der efterhånden lå midt på baneterrænet, forsvandt i 1930'erne. Ældre rejsende vil kunne huske kvarteret, som det lå lige op ad banen, forslummet og tilsødet af hundrede års røg fra færger og lokomotiver. I 1980'erne blev kvarteret, der havde været truet af nedrivning, imidlertid gennemgribende byfornyset; en lang række bygninger blev nedrevet, fabrikken ”Hønnerup” blev udflyttet og bygningerne overtaget af Nyborg Forenede Trælasthandler (senere indrettet til vandrerhjem).

Beskrivelse

Den nordlige del af Jernbanegade og Søndergade samt sydsiden af Havnegade er i dag præget af blandet be-

Det gamle pakhus med mansardtag i Havnegade 20 opført i 1850. Foto Peter Holm 2019

byggelse, dels ældre huse fra den første periode, dels boligejendomme fra 1980'erne. Enkelte ejendomme er bindingsværk, mens andre er murede med senklassicistiske facader. I Jernbanegade bemærker man bl.a. nr. 3, *Kruuses Friboliger*, opført 1884 til friboliger for medlemmer af ”Understøttelsesforeningen for Skibsredere og Søfarende i Nyborg Tolddistrikt” – en pæn toetagers bygning i blank mur med fine detaljer. Mod Havnegade bemærkes især den store hjørneejendom ved Jernbanegade med det markante hjørnetårn samt den øst herfor liggende mansardtagsbygning – oprindeligt et pakhus.

Syd for Banegårdsgade er bebyggelsen mere intakt og samtidig præget af relativt høj bebyggelse på smalle grunde. Her ses bl.a. en type lejekaserne, som især tidligere var typisk for Nyborg: et hus med en tredje ”pultetage”, dvs. tre etager mod gaden og to mod gården. Mod syd ender begge gader blindt, og her ses ud mod baneterrænet stadig den gamle sodede stenbrøstning, som har set så mange tog passere. Ved den tværgående Banegårdsgade ligger *Arbejderforeningen* nærmest havnen med værtshus, som et sidste minde om det gamle arbejdermiljø ved bane og færger.

Anbefalinger

- Kvarteret er som nævnt blevet grundigt byfornyset og fremstår i dag som et attraktivt kvarter, især den nordlige del. Det er vigtigt, at erindringer om sammenhængen med bane og færger bevares med havnebanens tracé tæt op ad områdets sydside. Samtidig bør den gamle forbindelse til Holmens Bro, dvs. området ved Sølyst reableres, således at en af gaderne – evt. begge – forlænges som sti eller promenade.

Holmen

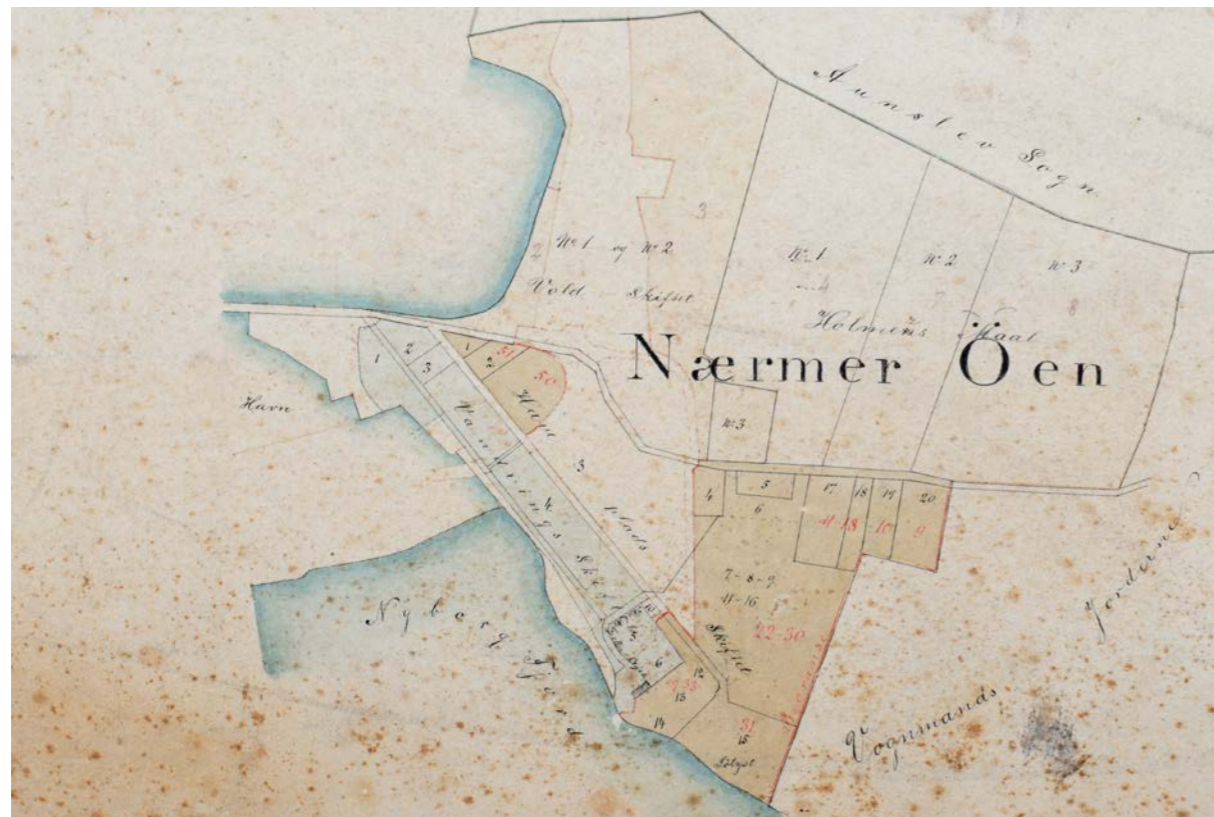
Holmen er den gamle betegnelse på området øst for byen mellem Svanedammen og kysten. Oprindeligt er Holmen en ø, der rejste sig over et lavt strandengs- og søområde. Indtil uddybningen 1736-52 af havnen uden for Strandporten og forlængelse af Skibsbroen 1753 måtte større skibe lægge til ved Holmens bro og dér landsætte gods og passagerer. Her opførte kommandant Cicignon ca. 1672 Holmens hus. Det blev i 1674 overtaget af Claus Rasch, som i 1688 fik bevilling til at opkræve accise og bropenge samt at indrette huset til herberg for rejsende.

Nutidens "Holmen" er et område, der er afgrænset af det gamle baneterræn mod vest, industrierne ved Storebæltsvej og motorvejen mod nord, plantagen i øst og fjorden i syd. Ved midten af 1800-tallet lå der allerede spredt bebyggelse; for enden af senere Jernbanegade-Søndergade ved Holmens Bro lå både det første "Sølyst" og bebyggelsen Holmens Huse, og ved nuværende Knudshovedvej lå flere huse, bl.a. ejendommen "Enrum", Bleghusene og længst ude Ålehusene.

Efter anlæggelsen af banen og fra 1880'erne etableringen af færgelejerne kom Holmen til at ligge relativt isoleret, men til gengæld nær ved byens store arbejdsplads, banen og færgerne. Fra 1870'erne og frem skød der derfor et vildtvoksende arbejderkvarter op, præget af enkle småejendomme i en og to etager. Mest samlet blev husrækken ud mod bane-

terrænet langs Sølystvej, mens bebyggelsen ved den første del af Knudshovedvej var helt og aldeles uden plan. Omkring 1900 voksede bebyggelsen; små sideveje som den første del af Gartnergade, Fredensgade og Ingolfsgade voksede frem, men uden samlet plan, og bebyggelsen blev en blanding af murermesterhuse i nyrenæssance, små rødstenshuse og enkelte større lejekaserner, blandet med småvirksomheder.

I 1898-99 blev Epileptikerhjemmet, der var startet ved Aldershvile, bygget på den yderste del af Holmen, og i 1913 blev området yderligere forskønnet med plantagen på Knudshoved. Fra den tid blev der mere orden på bebyggelsen, og en række lige parallelveje blev anlagt: Vognmandsvej, Ludvig Hansens Vej og Fjordvej, samtidig med at Kystvejen blev anlagt øst for Sølyst.

Kort med Holmen. Nyborg Lokallhistoriske Arkiv. Foto Anne Lise Reinsfelt

Holmens bebyggelse set fra Sølystvej i 2019. Foto Peter Holm

Bebyggelsen af kvarteret skete gradvis og afspejler i høj grad arbejderklassens vej fra proletariat til borgere i velfærdssamfundet. På Vognmandsvej ligger de fine rækkehuse, som kommunen opførte i 1919-20 i forlængelse af opførelsen af "Rødby". Den øvrige del af kvarteret er præget af murermesterhuse og småvillæer, i høj grad bygget af de mere velsituerede bane- og færgeansatte i perioden 1920-50. Da det sociale byggeri i købstæderne tog fart med boligstøttelovene 1938-39 og statslånsloven 1946, blev en række tomme grunde i kvarteret bebygget med tidstypisk kollektivt byggeri: dobbelt- og kædehuse ved Vognmandsvej, rækkehuse ved Knudshovedvej samt til sidst tre-etagers blokke i en "park"-lignende bebyggelse på Sølysts jord – alt sammen fra 1950'erne. Dermed var kvarteret færdigudbygget.

Beskrivelse

Langs kvarterets "facade" mod baneterrænet går Sølystvej, der kantes af ældre sammenhængende bebyggelse, mest i to og tre etager, afbrudt af et nyere parcelhus. Nord for Knudshovedvej ligger det lille

kvarter omkring Fredensgade og Ingolfsgade, der er præget af 1½ etages murermesterhuse i nyrenæssance, og samme slags bebyggelse ses i den nordligste del af Gartnergade; gaden blev i øvrigt bebygget sydfra og har derfor som den eneste i Nyborg "omvendt" nummerering. Ved Knudshovedvej ligger en helt planløs bebyggelse; på hjørnerne af Gartnergade bl.a. to små gamle bindingsværkshuse samt øst for Gartnergade inde i karréen tre toetagers huse, der kun har adgang til Knudshovedvej ad en grusvej. Øst for Vognmandsvej er Knudshovedvej kantet af en lang række mindre rødstenshuse fra o. 1900 samt en kæmpestor lejekaserne i fire etager fra samme tid. Midt i det hele var der tidligere tømmerhandel og bagest på grunden ses her et 1700-tals bindingsværkshus med helvalmet tegltag – formentlig den i 1860 nævnte ejendom "Enrum".

Vognmandsvej er præget dels af de kommunale rækkehuse fra 1919-20, dels af en lang række næsten ens småvillæer, mens Ludvig Hansens Vej er mere præget af de sociale dobbelt- og kædehuse fra

1940'erne. Fjordvej er en meget fin og homogen villa-vej med små rødstensvillaer fra perioden 1920-40, og på Provst Hjorts Vej ligger der over for det tidligere Epileptikerhjem en række fine dobbelthuse i Bedre Byggeskik.

For enden af Sølystvej ligger en blandet bebyggelse med ældre lejehuse, et nyt ejerlejlighedskompleks samt den villalignende hovedbygning til det tidligere rekreationshjem "Sølyst", hvis store grund o. 1950 blev solgt til socialt boligbyggeri. Øst for Sølyst ligger en lille række småhuse ved vandet, mens Kystvejen er præget af lidt større huse. Der er dog ingen tvivl om, at hele Holmen før i tiden har været anset som "den forkerte side af banen" – ellers ville Kystvej have været lige så attraktiv som bopæl som Dyrehavevej.

Helt for sig selv står det tidligere Epileptikerhjem, der rummer en række interessante bygninger, især den oprindelige hovedbygning fra 1898-99, tegnet af arkitekt E. Schwanenflügel samt de lidt nyere bygninger fra perioden 1909-21, tegnet af byens arkitekt Colding i hans sædvanlige fine stil. Helt speciel er

porten mod Provst Hjorts Vej med et midterparti, indrammet af joniske pilastre samt sideindgange, hvorover der er opsat relieffriser i cement, der viser små børn.

Anbefalinger

- I og for sig kan man sige, at kvarteret lever og har det godt, ikke mindst efter at det tidligere Epileptikerhjem – som i årene 1978-2008 husede Nyborg Søfartsskole – i dag er indrettet til kommunale faciliteter. Vigtigt er det at udbygge og understrege sammenhængen mellem det gamle baneterræn og kvarteret, som er indledt med bevaringen af de gamle værkstedsbygninger. Sølystvej kunne her fungere som en "promenade" på toppen af baneskrænten, og selve baneterrænet bør stadig kunne erkendes, gerne i form af et parkanlæg med færge- og jernbanerelation.

Birkhovedkvarteret

Birkhovedkvarteret er på mange måder en modsætning til Holmen. Hvor Holmens ældste dele voksede planløst frem, er Birkhovedkvarteret fra starten

Fjordvej. Foto Peter Holm 2019

Området ved Epileptikerhospitalet i perioden 1936-1939. Nyborg Lokalhistoriske Arkiv

planlagt og viser i sin plan og bebyggelse en række af idealerne for den europæiske byplanlægning omkring 1900. Birkhovedkvarteret er afgrænset af voldgravene i syd, kirkegården i vest, mod nord af Christianslundvej og dens ældre landevejsbebyggelse samt i øst af grønne områder og anlæggene omkring den nye Nyborg Station.

Området var i 1800-tallet ejet af nogle af byens legater og var derfor en del af det område, hvor byen i 1892 kunne bede Charles Ambt om at lave en plan for den fremtidige bebyggelse. I Ambts plan indgik en radialgade, der skulle udgå fra det senere Nørretorv, og i øvrigt skitserede han både en central plads og

en park i den nordlige del af området. Kun de to "boulevarder", Nørrevoldgade og Birkhovedvej, blev imidlertid anlagt efter planen, mens det øvrige område mere pragmatisk blev inddelt i rektangulære karréer. Som en rest af tanken om en central plads blev nuværende Børge Jensens Plads udlagt som en parklignende plads, udformet som en trekant som formidler overgangen fra den skrå Birkhovedvej til den øst-vest-gående Kronprinsensgade.

Med anlægget af Birkhovedvej og broen over voldgraven 1895 blev området åbnet for bebyggelse, men det var ikke efter den tids regler muligt at regulere bebyggelsen mere detaljeret, så kvarteret blev en

Nyborg Destilleri på Holmens Boulevard 11 ved de gamle færgelejer i Nyborg. Opført i perioden 1865-1909 som værksteder for Statsbanernes godstog. Foto Nyborg Destilleri

blanding af høj bymæssig karrébebyggelse, borgerlige villaer og spekulationsbyggeri, hhv. rækker af dobbelthuse og lejekaserner i tre-fire etager. Et centralt punkt i kvarteret blev den nye kommunale borgerskole, Birkhovedskolen, der blev opført 1897-98 med E. Schwanenflügel som arkitekt.

Birkhovedvej fra Nørretorv. Tegning Peter Dragsbo

Beskrivelse

Kvarterets hovedfacade er helt klart nordsiden af Kronprinsensgade langs Børge Jensens Plads, en række af ensartede borgerlige treetagers ejendomme i tidstypisk nyrenæssance med facader i røde sten, pyntet med detaljer i puds og cement. Flot er især hjørnejendommen mod Svanedamsgade med sit hjørnetårn, og mod Svanedamsgade fortsætter etagebebyggelsen frem til det også flotte hjørne af Wørishøffersgade. Særlig flot i denne husrække er Baggers Stiftelse, tegnet af arkitekt Colding i en pynkelig nybarok med facade i røde sten, prydet med bl.a. indskrifttavler, hvide palævinduer og smukke døre med ovenlys samt over facaden to svungne kvistgavle.

Til gengæld er strøget Birkhovedvej-Børge Jensens Plads indrammet af borgerlige villaer; mest markante er de to hjørnevillaer mod vest, den hvide toetagers villa "Solhjem" samt den imponerende

Birkhovedskolen. Foto Peter Holm 2019

tårnprydede villa på hjørnet af Kronprinsensgade. Kronprinsensgade er på strækningen fra Bredalsgade til kirkegården præget af storborgerlige villaer; på sydsiden har disse haver ned til voldgraven – og villaerne er derfor også vigtige som arkitektonisk "bagtæppe" for udsigten over voldgraven inde fra byen. Martinus Rasmussensgade er også præget af villaer, lidt mindre end i Kronprinsensgade, og mange af dem flerfamilies villaer i to etager.

Wørishøffersgade er en helt anden gade, bygget til banefunktionærer og præget af to slags af datidens spekulationsbyggeri. Den vestlige ende er kantet af ensartede enetages dobbelthuse med pudsede facader, prydet af murbånd og buestik, opført ca. 1910 af murermeister Hans Jørgen Hansen. En anden bebyggelse ses på nordsiden af Wørishøffersgades blinde ende nord for Birkhovedskolen, en samling på tre firetagers lejekaserner, der aldrig har fået naboer og

Kronprinsensgade. Foto Peter Holm 2019

derfor står med deres brandgavle ud mod de omgivende åbne arealer.

Vejene nord for Wørishøffersgade er præget af mindre villaer fra perioden omkring Første Verdenskrig. Her ligger også flere velgørende institutioner. Den villaagtige bygning på hjørnet af Svanedamsgade og Wørishøffersgade, som i 1898 var opført som Arbejdernes Forsamlingsbygning, blev i 1914 købt af kommunen og indrettet til alderdomshjem. I tilknytning hertil opførte kommunen i 1917 og 1921

Børge Jensens Plads. Foto Peter Holm 2019

to smukke ejendomme i Bedre Byggeskik til aldersrenteboliger i Bredalsgade 16-22 (arkitekt Colding) – og desuden byggedes i 1929-30 de to stiftelser Saxtorphs Stiftelse ved Bredalsgade og Nyborg og Omegns Sparekasses Stiftelse ved Svanedamsgade (begge af arkitekt Colding), begge i smukkeste Bedre Byggeskik-stil. Mod nord afsluttes kvarteret af Christianslundsvej, der på hele strækningen fra Vestergade til viadukten er præget af ældre randbebyggelse fra anden halvdel af 1800-tallet.

Anbefalinger

- En af de vigtigste opgaver i Birkhovedkvarteret er at styrke fornemmelsen af byplanmæssig og arkitektonisk sammenhæng med bymidten, først og fremmest kvarteret omkring Nørretorv og Nørrevoldgade. Et projekt, der kunne styrke karakteren af urbane "boulevarder", ville være

Vision: Birkhovedvej fra Nørretorv med allé. Tegning Peter Dragsbo

at plante allétræer samtidig i Nørrevoldgade, den østlige del af Nørregade, på Nørretorv, på Birkhovedvej og omkring Børge Jensens Plads.

- Samtidig bør Børge Jensens Plads omdannes, så der bliver visuel forbindelse fra Nørretorv til kvarterets "hovedfacade", nordsiden af Kronprinsensgade – ligesom der fra pladsen er

et flot kig ad Birkhovedvej tilbage til byen og kirkespiret. Endvidere bør det overvejes at gøre samtlige gader i kvarteret til alléer – og endelig fortjener Birkhovedskolens hovedfacade at blive markeret, evt. ved en visuel pladسدannelse fra skolebygningen til den modstående karré med dens flotte huse.

Nørretorv. Foto Peter Holm 2019

Rødby

Før Første Verdenskrig var boligbyggeri stort set en privat sag, selv om der – under indtryk af "arbejderboligspørgsmålet" – var indført love om støtte til arbejderbyggeforeninger i 1887 og 1898. Med den store bolignød under Første Verdenskrig, hvor byggeriet gik i stå pga. dyrtid og mangel på materialer, blev både Staten og kommunerne tvunget til at tage boligspørgsmålet op, og i løbet af krigen opstod der kommunale byggerier i både socialdemokratiske og borgerlige kommuner samtidig med, at der fra

Stadsingeniørens bebyggelsesplan fra 9. januar 1919 for området ved Christianslundvej (Rødby). Nyborg Lokalhistoriske Arkiv. Foto Anne Lise Reinsfelt

Staten side blev indført love om boligstøtte. En af de byer, der var først ude med offentligt byggeri til arbejderklassen, var Nyborg. Allerede i efteråret 1916 begyndte man at tage hul på sagen, og foråret 1917 igangsatte man byggeri af "mindre lejligheder" på en kommunal grund ved Christianslundvej. I årene 1917-19 opstod så det, der både på grund af husenes udseende og beboernes politiske holdning, blev kaldt for "Rødby" – og byggeriet fortsatte ind i 1920'erne.

Beskrivelse

Byplanen, som blev tegnet af byens stadsingeniør, er ret enkel: to parallelle gader: Aarsleffgade (opkaldt efter bysbarnet billedhuggeren Carl Aarsleff, der døde i 1918) og Wilsonsgade (opkaldt efter den amerikanske præsident, som netop i 1918 havde sik-

ret den kommende folkeafstemning i Sønderjylland). På tværs af de to gader blev lagt et stiforløb, kantet af hække og klippede lindetræer med en rondel ved krydsningen af Aarsleffgade, som mod vest blev

Wilsonsgade. Foto Peter Holm 2019

fortsat i sidevejen Dybbølsgade. Alle huse blev tegnet af arkitekt August Colding i smuk Bedre Byggeskikstil. De ældste huse langs Wilsonsgade blev for størstedelen udført som dobbelthuse for fire familier i røde sten med karnapper og gavlkviste, mens husene langs Aarsleffsgade blev opført i både halvanden og to etager med en blanding af huse i rødt murværk og gråpudsede huse med klassicistiske detaljer.

I dag er kvarteret meget velbevaret; det tværgående stiforløb er bevaret med dets oprindelige bevoksning, mens gaderne i stedet for de tidligere allétræer er blevet kantet af høje popler, sat i små trekantter i kørebanen. Samtidig er Dybbølsgade i nyere tid blevet videreført til Christianslundsvej, og her har Nyborg Kommune opført to dobbelthuse, der i formen meget svarer til de bygninger, som var typiske for "havebyerne".

Anbefalinger

"Rødby" er et både politisk og arkitektonisk monument og bør som sådan i høj grad bevares og vedligeholdes i overensstemmelse med den oprindelige arkitektur. Kombinationen af hække og klippede lindetræer langs den tværgående sti er et oprindeligt træk, som også bør bibeholdes – og også mod Christianslundsvej er "Rødby" afgrænset af et gennemgående bevaringsværdigt hækforløb. Til styrkelse af den arkitektoniske helhed kan følgende to tiltag anbefales:

- At der formuleres en politik for afgrænsningen af kvarterets forhaver mod gaderne, således at der gennemføres ensartede hække.
- At Wilsonsgade og Aarsleffsgade får en markeret afslutning mod syd, hvor "Rødby" grænser til et grønt område langs jernbanen – f.eks. i form af en "port" af klippede linde eller popler. Som det er nu, løber de to smukke gader ud i krat og græs.

Vestbyen

De ældre kvarterer vest for byen, som er forbundet med bykernen gennem hhv. Strandvejen og Kongens

Bastionsvej, er ikke på samme måder som f.eks. Holmen og Birkhovedkvarteret et velafgrænset område. De væsentlige træk i dette område er derfor snarere de to hovedlinjer: Dels det karakterfulde gadestrøg Kongens Bastionsvej-Gasværksvej forbi Jomfrutårnet frem til "Tårnby" og de gamle kommunale værker – og dels Dyrehavevej og Vindingevej, som med deres fornemme rækker af villaer fra tiden 1900-1914 danner fine "ankomster" til byen fra syd og vest.

Kvarteret er relativt sent bebygget; den første bygning var den flotte fattiggård "Tårnby" fra 1881, og derefter realskolen ved Kongens Bastionsvej opført 1887 samt et par villaer på samme vej. Det store ryk i bebyggelsen skete i årene 1900-1914, hvor Dyrehavevej og Vindingevej blev udviklet til langstrakte villa-kvarterer med statelige flerfamilies villaer mod de to hovedfærdselsårer og mindre murerestervillaer ved sidevejene. At fattiggården var første bygning i kvarteret, hindrede ikke, at især Dyrehavevej blev byens "guldkyst". Medvirkende hertil var, at Dyrehavevej lå på Juelsbergs jorder og i hele tre sognekommuner (Avnslev-Bovense, Hjulby og Vindinge) – og derfor fungerede som skattely.

Beskrivelse

Kongens Bastionsvej er et dramatisk gadeforløb; det starter uanseligt ved hjørnet af Vestervoldgade, men går så i en jævn stigning opad, først mellem et par fine schweizervillaer på den ene side og den tidligere realskoles flotte nyrenæssancebygning fra 1887 på den anden. Derefter ser man det hvide Jomfrutårn stående på kanten til den dybe grav, den opfyldte inderste del af Nyborg Fjord, der senere blev udnyttet af den østfynske jernbane, og som i dag er bebygget med et butikscenter. Samtidig har man længe set gadens point-de-vue, den tidligere fattiggård "Tårnby" statelige bygning. Foran "Tårnby" er der en lille pladsdannelse med et blomsterbed i midten – og her drejer gadestrøget, som nu hedder Gasværksvej, ca. 30 grader mod højre – og her ser man så på hele højre side først det flotte gamle elektricitetsværk (1907 af

Kongens Bastionsvej med Realskolen (Vestervold Skole) og Jomfrutårnet til højre. Nyborg Lokalhistoriske Arkiv

arkitekt Colding) og derefter det nedlagte gasværks store kompleks, opført 1898 og senere.

Nærmer man sig byen den modsatte vej fra syd-vest eller syd, kommer man ind ad Vindingevej og Dyrehavevej. På Vindingevej har man allerede mødt både Statsfængslets store og dystre bygninger og dets modstykke, den lille charmerende haveby til fængslets funktionærer. Omkring krydset ved Carlsmindevej begynder så rækken af statelige huse, mest flerfamilies villaer, de fleste pudsede og ofte forsynet med en tresidet karnap med kvist. På højre side bemærker man her den katolske kirke, der blev flyttet hertil i 1914 og indrettet i villaen "Stella Maris". I årene 1927-31 blev så den nuværende kirke og den tidligere katolske skole bygget (arkitekt Tidemand-Dal fra Nakskov). Komplekset blev siden udvidet med rekreations- og alderdomshjem, der siden 1996 rummer Nyborg Friskole, som overtog den nu nedlagte kirke og kirkebygningerne i 2017.

Kommer man ind ad Dyrehavevej, begynder de arkitektoniske seværdigheder kort efter skoven. På højre side bemærker man den lille Birchs Allé med de flotte allétræer, der ender i en statelig herregårdslignende villabygning. Lidt efter kan man dreje ned

NFS' (Nyborg Forsyning og Service) smukke bygning på Gasværksvej 2 opført i 1898. Foto Peter Holm 2019

Dyrehavevej. Foto Peter Holm 2019

om Steensvej, hvor nogle af byens fineste villaer i nationalromantiske stilarter kan ses. Herfra og ind mod byen kantes vejen af flotte flerfamilies villaer; i modsætning til Vindingevej står de fleste her i røde sten med hvide detaljer, men også her er der masser af tårne og karnapper. Villaerne fortsætter helt ned til krydset, hvor Strandvejen begynder – og har man været opmærksom, har man lagt mærke til, at alle huse i kvarteret har et eget navn; nogle af de nederste hedder ”Vita” og ”Vitus”.

Efter disse borgerlige strøg er Strandvejen trods sit navn en klar kontrast – en trafiktunnel mellem høje rødstens lejekaserner, en rigtig ”brogade”, der på den ene side skjuler havnen og dens nye ejerlejligheder og andelsboliger, på den anden side den gamle voldgrav med centret ved *Kvickly*.

Anbefalinger

- Strøget Kongens Bastionsvej – Gasværksgade burde, som en pendant til Birkhovedvej-aksen, også markeres med allétræer, og den trekantede plads foran Tårnborghuset ligesom Børge Jensens Plads gøres til et rigtigt torv. Og så vil det naturligvis på længere sigt være det store mål at få

synliggjort det centrale dæmningsanlæg.

- Mht. Dyrehavevej og Vindingevej bør begge veje behandles som smukke, let trafikdæmpede adgangsvveje til byen med allétræer, god belægning og flotte gadelygter.

Den tidligere katolske kirke på Vindingevej nu en del af friskolen. Foto Peter Holm 2019

S. 105: Havnen med Koppers Denmark i forgrunden og Nyborg Marina bagved. Foto Nyborg Kommune 2016

ANKOMST TIL BYEN OG BUFFERZONER

Vestergade ved Sproftens boligbebyggelse. Foto Peter Holm 2019

Vestergade – Odensevej

Odensevej-Vestergade var Nyborgs hovedindfartsvej fra vest fra anlægget af hovedvejen mod Odense i 1790'erne til åbningen af motorvejen 1957. Området tilhørte imidlertid meget længe Juelsberg hovedgård og er derfor på det meste af strækningen blevet sent bebygget, således at der ikke her er opstået nogen ældre landevejsbebyggelse. Mod syd danner Vestergade i dag en fortsættelse af den brede Ravelinsvej, som

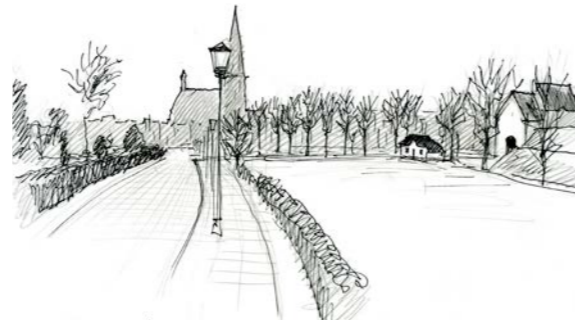
blev anlagt ved gadegennembruddet 1935 – før da skulle hovedtrafikken til byen tage et 90 graders knæk og følge alléen ind gennem Landporten.

Beskrivelse

På den første strækning mod syd er Vestergade omgivet af åbent terræn, kirkegården mod øst og Voldterrænet mod vest. Omkring udmundningen af Christianslundsvej ses tilløbet til en lille forstadsbebyggelse fra omkring 1850, bl.a. med et meget smukt toetagers bindingsværkshus vest for vejen. Derefter er terrænet igen åbent; mod vest ligger sygehusets bygninger og omgivelser, mod øst ved hjør-

S. 106: Storebæltsvej er indfaldsvejen til Nyborg fra motorvejen. Foto Nyborg Kommune 2016

net af Frisengårdsvej er der benzinstation og Føtex. I svinget ses desuden det i nyere tid ombyggede tidligere jernstøberi, og efter en smuk hvid villa kommer den nye kirkegård. Derefter er Odensevej ud til Ladegårdsvejen præget af modsætningen mellem erhvervsområdet mod syd med varehuse, bank og flere tidligere og nuværende benzinstationer – et vidnesbyrd om den tidligere status af hovedvej – mens nordsiden er bebygget af socialt boligbyggeri, hvis solvendte blokke ligger frit i grønne omgivelser. Men samtidig er dette strøg præget af smukke vejtræer.

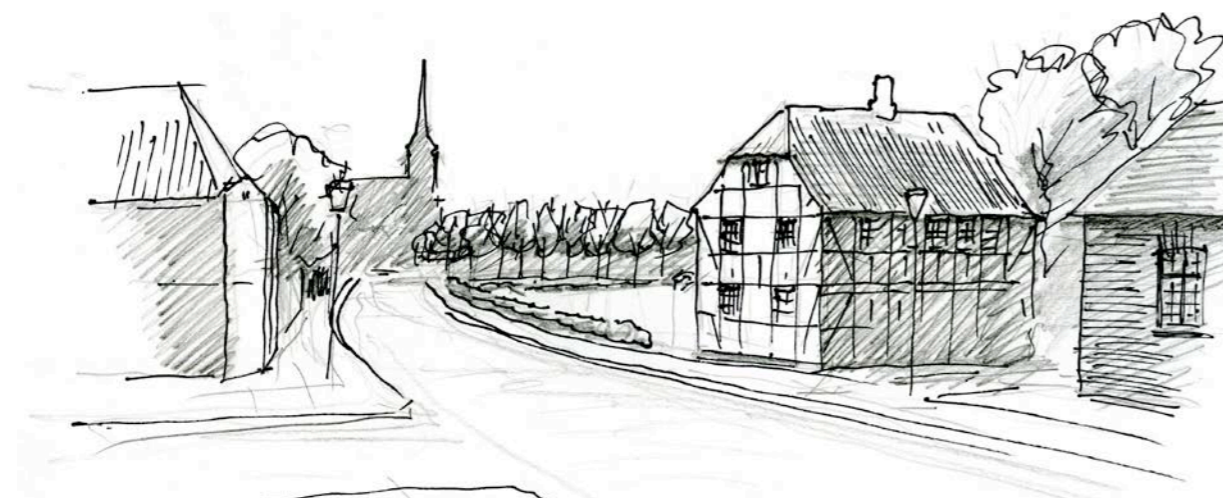
Ankomsten fra Odense. Aléen og Landporten viser vej.
Tegning Peter Dragsbo

Anbefalinger

- Strækningen er historisk set den vigtigste adgangsvej til fæstningsbyen, men i dag nok den mindst markante adgang til Nyborg – en trafikvej med meget blandede omgivelser. Men strækningen kunne forbedres, hvis den markante vejtræsbeplantning blev ført frem til alléen til Landporten. Herved ville man kunne markere den gamle trafikåre og samtidig skabe en form for helhed. Vejens passage gennem det tidligere voldterræn med ravelin og hovedvolde bør tydeliggøres ved frilægning og formidling. De grønne områder her er en del af det fredede voldterræn.

Ankomsten fra motorvejen og den nye station

Med etableringen af den nye Storebæltsforbindelse og fjernelsen af de tidligere bynære jernbane- og færgeanlæg er der opstået nye markante indfaldsveje til Nyborg fra motorvejen (Storebæltsvej) og den nye station (Banegårdsalleen). Adgangsvejene skærer sig igennem de stadigt halvt øde, forladte jernbane-arealer, og kommunen arbejder i disse år med en strategisk byplan med det hovedmål at opgradere de nye forbindelseslinjer til attraktive færdselsårer, der understøtter Nyborgs centrale kulturarvsværdier.

Vision: Ravelinsvej. Begyggelse på benzintankgrunden og alle husene syd for bindingsværkshuset er fjernet. Tegning Peter Dragsbo

Storebæltsvej. Foto Peter Holm 2019

Vision: Storebæltsvej ved voldgraven. Tegning Peter Dragsbo

S. 110: Nyborg med havnen i 1950'erne. Sylvest Jensen Luftfoto

INFRASTRUKTUR

Nyborg er grundlagt som et infrastrukturelt knudepunkt med fast etableret færgedrift. Forbindelsen over Storebælt, først med færgerne og nu med broen, er en hjørnesteen i fortællingen om Nyborg.

STOREBÆLT FRA SMAKKER TIL BRO

Færgetiden

Nyborg er grundlagt omkring år 1200 som et infrastrukturelt knudepunkt, og allerede da eksisterede der et fast etableret færgeri over Storebælt under kongeligt monopol. Færgeriet og forbindelsen over Storebælt er således en basal del af fortællingen om *Vejen*. Systemet udbyggedes kraftigt i 1500-1600-tallet. I Nyborg anlægger Christian 3. en kongelig skibsbro omkring 1550 og udvider Adelgade til en "boulevard", der kan fungere som repræsentativt rum for kongens ankomst til byen. Efter bitre erfaringer med

at strande på det øde Sprogø bygger Frederik 2. i 1569 et "herberge" på Sprogø (formentlig med etablering af en gård), samtidig med at borgmesteren i Korsør får til opgave at sikre et passende "herberg".

Med enevælden bliver færgevæsenet forsøgt gjort til en del af den danske statsorganisation. Færgemændene var ganske vist medlemmer af det private færgelav, men dette havde sammen med postvæsenet ansvaret for færgeoverfarten, og postvæsenet, der i 1653 var blevet privatiseret, bliver i 1711 taget tilbage under kongelige auspicer. Samtidig prøver man fra centralt hold at fastsætte, hvor stor kapacitet der skal være på de enkelt overfarter; i 1684 pålægges Nyborg-Korsøroverfarten således at have to store og en lille smukke ud over post-galeoterne. Det store spring i trafikken til, fra og mellem landsdelene kom dog for alvor i anden halvdel af 1700-tallet.

Johannes Mejers kort fra 1652 over "Insul Spro", altså Sprogø. Østfyns Museer

S. 112: Nyborg og lavbroen set fra luften. Foto Louise Harbo Bendixen 2019

Som følge af trafikspringet sættes der nu fokus på landevejstrafikken med anlæg af nye "hovedlandeveje". På Sjælland blev Korsør det naturlige endepunkt for landevejen fra København, og på Fyn blev Nyborg udgangspunkt for to veje: landevejen til Jylland over Odense og Middelfart (anlagt 1794-1820) og landevejen til Hertugdømmerne over Bøjden (anlagt 1819-30).

På Storebælt betød dette naturligvis behov for større kapacitet; i 1793-94 blev der indsat to moderne postjagter, "Mercurius" og "Ørnen", og i 1828

blev en ny "Mercurius" indsat som Danmarks første hjuldamp. I 1777 indførtes også en omfattende isbåd-service med opførelse af isbådstationer på Halsskov, Sprogø og Knudshoved og udstationering af i alt 60 isbåde. Endelig var der o. 1800 ved siden af postbådene nu otte færgermakker med joller til de Storebæltsrejsende.

I de to færgebyer blev den øgede trafik ledsaget af indretningen af større gæstgiverier. I Nyborg var det vigtigste den store "Hotel Postgaarden" i Kongegade, der blev nybygget efter branden 1797, men nedrevet ved gadegennembruddet i 1935.

Et ekstra led i den øgede kommunikation mellem landsdelene var etableringen af den optiske telegraf 1801 med 23 stationer på en linje fra København til Slesvig. Ved Storebælt blev der bygget stationer ved Korsør og Nyborg (1808) samt på Sprogø. Den optiske telegraf fungerede, indtil den elektromagnetiske telegraf blev lagt ud over landet fra 1856-57; i 1862 blev bygningen ved Nyborg ombygget til sømærke (bevaret, fredet 1950).

Jernbanetiden

Efter at de første jernbaner i det danske rige var blevet anlagt mellem Kiel og Altona 1844 og mellem

Isbådstransport i mellemkrigstiden. Passagererne hjælper til. Nyborg Lokalhistoriske Arkiv

Den første banegård på "Holmen" i Nyborg. Nyborg Lokalhistoriske Arkiv

København og Roskilde 1847, voksede ambitionen – ligesom med motorvejene i 1970'erne – til at binde hele landet sammen med jernbaner. I 1856 blev jernbanen Roskilde-Korsør anlagt med endestation ved en nybygget banegård på Halsskov-siden i Korsør. I 1865 blev jernbanen tværs over landet fortsat over Fyn fra Nyborg til Middelfart. I Nyborg blev den første station bygget på "Holmen", forbundet med byen med Jernbanegade (deraf navnet). Men efter få år indså man, at stationen lå for langt fra færgekajen, så i 1872 blev banegården nedtaget og genopført på en ny, udbygget mole ud for Øster Havn, og her lå den, til den blev nedrevet så sent som i 1984. I forbindelse med jernbanens ankomst til Nyborg og Korsør indsatte man i 1867 en ny skrudedamp "Fyn".

I årene frem til Storebæltsbroens åbning 1997-98 udviklede færgerne, færgelejerne og jernbanerne og bilernes landanlæg sig til et kæmpestort og kompliceret trafikstrukturelt kompleks med en lang række historiske lag.

Det startede med, at man i 1883 åbnede Storebælt for jernbanefærger (som allerede i 1872 var blevet indført

Den Optiske Telegraf ved Ladegårdsvej. Nyborg Lokalhistoriske Arkiv

Nyborgs 3. banegård opført 1892. Facaden med hestevogn og biler foran. Nyborg Lokallhistoriske Arkiv

på Strib-Fredericia-overfarten). I forbindelse hermed anlagdes de første banefærgelejer i Nyborg og Korsør, og til lejligheden indsatte man to nye jernbanefærger, ”Korsør” og ”Nyborg”. På dette tidspunkt var antallet af rejsende over Bæltet, der endnu i 1860’erne havde ligget o. 16.000, steget til over 130.000 om året – men der var dog kun tre daglige fjernforbindelser over Bæltet, to om dagen og én om natten.

I de følgende årtier blev både antallet af færgelejer og sporarealerne udvidet på begge sider af Bæltet. I Nyborg skete der udvidelser 1892, 1910, 1933 og 1953, så der til sidst var fem jernbanefærgelejer. Dermed forsvandt den østlige del af det lille arbejderkvarter, der var opstået ved de to gader til ”Holmen”, Jernbanegade og Søndergade, samtidigt med at remiser og spor blev flyttet flere gange. I Nyborg blev trafikken på sporarealerne så stærk, at det i 1910 var nødvendigt at bygge en bro, ”Den Høje Bro”, over sporene for at sikre forbindelse til Knudshoved og

Nyborg Strand-kvarteret.

I 1892 besluttede man at bygge en helt ny banegård i Nyborg med forbindelse til den nyanlagte Nørrevoldgade (arkitekt N.P.C. Holsøe). Tilsvarende blev der indsat stadigt nye færger: ”Christian IX” i 1908, dieselmotorfærgeren ”Nyborg” 1927, ”Korsør” 1931 og ”Freja” 1937. Af disse var ”Freja” specielt indrettet til de nye lyntog, som blev taget i brug med Lillebæltsbroens indvielse 1935. Siden gik det slag i slag med bygning af stadigt flere og større jernbanefærger frem til de sidste luksusfærger som ”Dronning Ingrid” og ”Prins Joachim”.

Samtidig var bilismen så småt begyndt at vise sig; FDM, som havde presset hårdt på for at få kørebane på Lillebæltsbroen, truede også i slutningen af 1920’erne med at oprette en bilfærge over Storebælt. I 1930 blev der derfor indsat en bilfærge fra Nyborg Havn til Korsør Havn, ”Heimdal”. Med den nye bilfærge ”Broen” øgede man i 1952 kapaciteten – næ-

sten til en flydende bro, som det blev udtrykt. Men færgelejet i Vesterhavnen kunne ikke klare den stadigt stigende biltrafik, og færgekøerne i Nyborg voksede og voksede.

I 1957 åbnedes derfor to helt nye færgehavne for bilfærger i Halsskov og Knudshoved – og i tilknytning hertil to stykker motorvej: Nyborg-Hjulby og Korsør-

De første bilfærger til den nye forbindelse var ”Halsskov” (1957), ”Knudshoved” og ”Sprogø” (1961) og ”Arveprins Knud” (1963), i 70’erne kom ”Romsø” og i 80’erne ”Kraka” og ”Heimdal”. Desuden blev der i årene 1984-1997 etableret en konkurrerende ”Vognmandsruten” med lavere priser og mindre komfort. I dag er ”Broen” den sidste bevarede bilfærge fra den travle Storebæltsoverfart.

M/F Broen kort efter færdiggørelsen i 1952. Foto M/S Museet For Søfart

Vemmelev. Det var Danmarks motorvejsprojekt nummer tre efter et stykke af ”Fugleflugtslinjen” på Lolland (1946/1963) og Hørsholmmotorvejen (1956). I tilknytning til bilfærgelejerne og motorvejsstykkerne blev der bygget restaurant/cafeteria ved Halsskov og Knudshoved; begge er nedrevet efter 1998.

Broens tid

I 1959 kom den første betænkning om en bro over Storebælt; i 1973 blev den første anlægslov om broforbindelsen vedtaget – men derefter løb projektet ind i en lang række af økonomiske og politiske vanskeligheder, understøttet af folkelige og miljømæssi-

Bilfærgeren M/F Arveprins Knud i bilfærgelejet på Knudshoved i 1960'erne. Nyborg Lokallistoriske Arkiv

ge skrækscenarie-forestillinger. Først i 1987 blev A/S Storebælt dannet, og 1988 blev første spadestik taget. Ikke mindst jernbanetunnelen under Østerrenden voldte problemer, men endelig – i 1997 – kunne jernbaneforbindelsen indvies, og 1998 bilforbindelsen.

Broanlægget betød naturligvis først og fremmest opførelsen af en af verdens største broer, bestående af den lave Vestbro på 6,6 km længde, den høje Østbro på 6,8 km længde og tunnelen under Østerrenden på 8 km længde. Desuden blev Sprogø udvidet med store arealer, samtidig med at øen blev udlagt som naturreservat. I årene derefter var det, som om både

trafikministeriet og de to færgebyer søgte at udslette minderne om Storebæltsforbindelsens fortid. Af jernbanefærganlæggene overlevede kun selve færgelejerne, som i Korsør blev udnyttet til boligbebyggelse, mens de i Nyborg kun delvist er bebygget.

Heller ikke bilfærgehavnene i Halsskov og Knudshoved har beholdt meget af fortiden; både gamle og nye færgerestauranter og cafeterier er nedrevet. Bilfærgehavnen på Knudshoved ligger dog stadig som en markant og imponerende port til Fyn, når man kommer kørende på Storebæltsbroen.

Storebælts kulturarv

På den ene side indgår hele ”komplekset” af infrastrukturelle spor i en national og international fortælling. På den anden side er det også klart, at der mht. værdisætning må skelnes mellem de væsentlige ”ankerpunkter” og de mange ”ledsagespor”.

Følgende kulturarvselementer må vurderes som værende af *særlig betydning*:

- Adelgade i Nyborg og Rasmus Langelands gård i Korsør (rammer om kongelige ankomster og ophold).
- Isbådsstationerne på Knudshoved, Sprogø og Halsskov.

- Den optiske telegraf i Nyborg (Storebæltsforbindelsen optimeres med ny teknik til supplerende af de traditionelle færger).
- ”Hotel Storebælt” i Korsør (1856).
- De to 2. generations banegårde: Nyborg (1892) og Korsør (1906) samt de bevarede jernbanefærgelejer (tre lejer bevaret i begge byer).
- Færgelejer i Halsskov og Knudshoved, specielt Halsskov med bevaret træbeklædning og broklap).
- Storebæltsbroen: vej og bane samt de to nye jernbanestationer og betalingsanlægget i Halsskov.

INFRASTRUKTURENS KULTURMILJØER

Hovedlandevejene

Ved færgestedet i Nyborg samledes den vigtigste øst-vestgående landevejsrute med sydvest-ruten til hertugdømmerne via Assens eller Bøjden. De to hovedruter markerer sig i det fynske landskab med gamle vejstrækninger, vadesteder og broer, samt tilhørende befæstede anlæg. Fra de sidste årtier af 1700-tallet blev de gamle færdselsruter rettet ud og forkortet, og vejbanerne udvidet og befæstet som hovedlandeveje. I hovedsagen består den 200 år gamle

hovedvejsstruktur (A 1 og A 8) endnu i det fynske landskab med tilhørende vejbaner, vejdæmninger, broer og milepæle. Også dette er infrastrukturens kulturarv i landskabet.

Jernbanefærgelejerne

Selv om jernbanefærgerne ophørte med deres sejlads i 1997, og jernbanesporene hurtigt blev taget op, ligger det gamle spor- og færgeterræn stadig som et unikt, men upåagtet kulturmiljø midt i Nyborg. Området er velafgrænset. Mod sydøst markeres grænsen af Sølystvej, som fortsat er det gamle arbejderkvarter på Holmens facade mod baneterrænet. Mod nordvest er grænsen lige så skarp; her ligger længst mod nord det gamle jernbane- og arbejderkvarter ved Søndergade-Jernbanegade – og syd herfor den nye bebyggelse ved Nyborg Havn, som også har erobret noget af det gamle baneterræn, afgrænset af den nyanlagte Holmens Boulevard. Mod nord afgrænses terrænet i dag af Storebæltsvej og mod syd afsluttes terrænet af de tre store færgelejer.

Generalkvartermesterens kort over vejstrukturerne på Østfyn 1823. Det Kongelige Bibliotek

S. 120: Luftfoto af Slipshavn og Lindholm 2013. Nyborg Kommune

Færgelejerne står bevaret med deres nyere kajkanter af beton, uden den tidligere beklædning af træbolværker. Ved det sydligste færgeleje har man bevaret den karakteristiske broklap-port. Det midterste færgeleje er i dag afsluttet af en betonbrøstning, mens man i forlængelse af det nordligste færgeleje har anlagt en kanal, som går gennem den nye bebyggelse langs havnen. I øvrigt ligger hele terrænet hen i græs. Eneste bebyggelse på terrænet er Statsbanernes tidli-

Jernbane-færgelejerne med det bevarede rampeanlæg. Foto Peter Holm 2019

gere maskinværksteder – et karakteristisk industri-anlæg i gule mursten med skifertage, opført samtidig med den første banegård i 1865. Et historisk anlæg, som i dag rummer Nyborg Destilleri.

Anbefalinger

- Hovedparten af det tidligere bane- og færgeterræn er forblevet ubebygget, og afgrænsningen af nybyggeriet ved havnen medvirker til at understrege fornemmelsen af baneterræn. Fornemmelsen er stærkere end i Korsør, hvor man nok har bevaret færgelejerne, men til-ladt ny bebyggelse på piererne mellem lejerne. Sammenhængen mellem de bevarede maskin-værksteder og Holmen-kvarterets front mod ba-neterrænet er også et meget vigtigt træk.
- Til gengæld ligger hele bane- og færgeterrænet øde og uformidlet hen. Den åbne og rå karakter bør stadig kunne erkendes, eventuelt i form en historisk inspireret jernbane/færge park. I forbindelse med restaureringen af de gamle DSB-

værksteder bør jernbanefærgedriftens historie fra 1883 til 1997 markeres og fortælles på stedet. Fra udsigtspunktet for enden af Holmens Boulevard kunne man f.eks. tænke sig udlagt stier og andre terrænelementer, der markerer nogle af de tidligere sporlinjer, ligesom der burde opsættes tavler med permanent formidling af terrænets historie, logik og betydning i den nationale trafikhistorie.

Knudshoved

Halvøen Knudshoved rummer en række kultur-arvselementer, der både kan relateres til *Sværdet* (Slipshavn-fæstningen) og *Vejen* (trafikken i og over Storebælt). I infrastrukturens kulturarv indgår følgende elementer:

- **Jernbaneforbindelsen**, som først blev sløffet i 1956, da motorvejen til Knudshoved Færgehavn skulle bygges.
- **Fyret**. Det første fyr, et vippefyr kaldet ”papegø-

jefyret”, blev opsat i 1730, men blev i 1809 erstat-tet af et lavt muret fyr, der løbende blev moder-niseret og forhøjet til sin nuværende skikkelse 1894. Til fyret hører en muret ”Knaldhytte” på terrænet øst for fyret, tidligere brugt til opbeva-ring af raketter og krudt til signalgivning.

- **Isbådsstationen** (Fyrvej 1A), formentlig op-ført i 1820’erne. Den absolut fornemste af alle Storebælts isbådsbygninger – et firlænget anlæg bestående af en grundmuret hovedfløj mod nord med søjlebåret tagudhæng i sin fulde længde samt gavle udformet som gavlkviste, en sidefløj i øst med lignende ”galleri”, en bindingsværkslæn-ge mod vest samt mod syd en kørelade – alle fire bygninger hvidkalkede med rødt træværk samt tegltage. Til anlægget hører desuden et selvstæn-digt hus øst for isbådsstationen, ”Isbådshuset”, der tidligere blev brugt som sovesal for persona-let og telegrafstation. Hele anlægget blev fredet 1950 og er stærkt restaureret i forbindelse med indretning til DSB Kursuscenter 1985-2012.

- **Isbådsbanegården** (Fyrvej 3 og 1B) var oprin-deligt en udvidelse af isbådsstationen, da man manglede overnatningsmuligheder og restaura-tionsplads. I 1883 blev der bygget en jernbane-station, Knudshoved station, med forbindelses-bane fra Nyborg til Knudshoved og Slipshavn. Meningen var, at de to steder skulle fungere som banegårde ved isdækning – Slipshavn når blot Nyborg Fjord var tiliset, Knudshoved når hele Storebælt var islagt. Slipshavn blev dog aldrig brugt til formålet, og sporet hertil blev ned-lagt 1905. Knudshoved blev derimod brugt en del gange, især efter anlægget af ”Gamle Mole” 1890 (indgår i dag i Knudshoved Færgehavn-anlægget). Bygningerne består af den tidligere stationsbygning mod vest med fremskudt mid-terparti samt syd for den gamle isbådsstation en bygning, der tidligere blev brugt som remise og bolig, bestående af en villalignende beboelsesdel mod øst og bagved en større enkelt del i to etager. Hele anlægget blev i årene 1924-81 brugt som fe-

Isbådsstationen på Knudshoved. Peter Holm 2017

Knudshoved. Bevarede detaljer. Foto Peter Holm 2019

riehjem og skole for DSB's personale; fra 1981 er alle bygninger inddraget i DSB's "Kursusstation Knudshoved", og der er dels 1982-85 opført en selvstændig værelsesbygning mod øst, dels to tilbygninger til den tidligere banegård (stærkt ombygget 2012).

- **Rester af banespor:** I terrænet ses flere spor efter de tidligere baneforløb – dels den i 1905 sløjfede banestrækning Knudshoved-Slipshavn, dels banestrækningen fra Nyborg til Knudshoved.
- **Slipshavn:** Har igennem århundreder været et befæstet, strategisk støttepunkt for kontrollen med Storebælt og overfarten. Området præges endnu i dag af søværnets aktiviteter.

Anbefalinger

- Knudshoved med sine bygninger udgør et unikt transporthistorisk bygningsmiljø, velholdt og med fornyelser, der har respekteret de historiske bygninger. I fremtiden kunne man ønske sig, at der blev lettere adgang til området ved en samtænkning med brug og formidling af færgehavnens tidligere arealer.
- Det vil ligeledes være vigtigt, at den militære tradition fortsættes på Slipshavnområdet, samtidig med at området i stigende grad bør gøres tilgængeligt for offentligheden – i lighed f.eks. med Kastellet i København.

Nyborgs tredje banegård

Nyborgs tredje banegård, som i 1892 blev anlagt lige øst for centrum for enden af den forlængede Nørrevoldgade, er fortsat velbevaret. Efter lukningen som banegård med tilhørende posthus blev de to markante bygninger restaureret og ombygget til lejligheder med stor respekt for arkitekturen. Bl.a. er søjler og bæringer til det oprindelige perrontag bevaret langs den tidligere banegårdsbygningens bagside. Også forpladsen har bevaret sin oprindelige karakter med bredt fortov og trappe til hovedindgangen.

Til gengæld er fornemmelsen af det tidligere baneteræn sløret, dels af opførelsen af en ny række boliger på tværs af terrænet (Svaneparken), dels opførelsen af en dagligvarebutik mod syd ved Storebæltsvej.

Anbefalinger

- Ligesom ved færgehavnen er den vigtige trafikhistorie også her helt uformidlet; der gøres ikke på nogen måde opmærksom på, at vi her står med Nyborgs tidligere banegård – et bygningskompleks, som utallige rejsende har betragtet fra togvinduerne gennem næsten 110 år. Tværtimod er det, som om man har prøvet at fortrænge fortiden; den tidligere stationsvej indgår nu i Enghavevej (så banegården i dag har adressen Enghavevej 4), og bebyggelsen på bane-terrænet er blevet døbt Svaneparken.
- Der bør ske en formidling på stedet, f.eks. i form af en oplysningstavle, fysiske genstande og spor i terrænet – og på sigt burde de to veje i området omdøbes til noget med "jernbane", således at historien bliver synlig, samtidig med at erindringen om jernbanen som forbundet med støj, røg og ventetider fortaber sig.

Bilfærgelejerne ved Knudshoved

Det tredje store infrastrukturelle kulturmiljø i Nyborg er de omfattende rester af bilfærgehavnen og færgelejerne på Knudshoved – et kæmpestort område, der i dag afgrænses mod syd af det oprindelige Knudshoved, mod nord af motorvejs- og banetil-kørslerne til Storebæltsbroen.

Området ligger i dag øde hen og overgår fra dag til dag mere til naturen. Bilfærgehavnens moler og de tre store færgelejer er bevaret med deres betonkajer og stensætninger – men ellers er alle de tidligere opmarchbaner og anlæg ryddet og forsvundet. Kun ses der på en enkelt vejbane på tværs af terrænet svage spor af for længst glemte fodgængerovergange. Men kigger man nærmere efter ved færgelejerne, står de faktisk ret intakt bevaret. I bunden af lejerne ses de rustne forankringer til broklapperne; ved de bevarede fortøjningshoveder ses et sted en rusten ankerkrog, et andet sted et målerskab, et tredje sted en taljeforankring. Kort sagt: det hele ligger som et industrilandskab, der langsomt overgår til natur – en dansk parallel til f.eks. den store *Emscher Park* i Ruhrdistriktet, hvor et helt stålværk står tilbage, overgivet til malerisk og fortællende forfald.

Nærmest motorvejen er Storebæltsbro-byggeriets tidligere udstillingspavillon i dag indrettet som et cafeteria med tilhørende P-plads – og det er her tydeligt, at Knudshoved fortsat er et meget yndet og centralt møde- og pausested midt i landet.

Anbefalinger

- Hele det store færgelejeterræn ligger hen og overgår langsomt til en form for natur, og denne nationale transporthistorie står helt uformidlet. Man kunne ved bro-cafeteriet opsætte infotavler om Knudshoved Færgehavn 1957-1998 med planer af den tidligere indretning, og nogle af de henliggende rester.
- Siden 2009 er der fra privat side blevet arbejdet med at omdanne området til Lystbådehavn – projekt Admiral Marina. I dette etapedelte projekt med plads op til 2800 både bevares de omfattende moler til en vis grad.

Storebæltsbroen

Storebæltsbroen med tilhørende anlæg, som blev anlagt i årene 1988-98, blev Danmarks hidtil største anlægsarbejde. Broen består af en Vestbro på 6,6 km længde med gennemsejlingshøjde på 18 meter, opført

Knudshoved Færgehavn med opmarchområdet for biler. Nyborg Lokalhistoriske Arkiv

som to kassedragerkonstruktioner på bropiller opdelt i 51 korte fag og 12 bredere fag. Østbroen har en længde på 6,79 km med en gennemsejlingshøjde på 65 meter, hvor den egentlige bro er konstrueret som en hængebro med et spænd på 2,7 km, fordelt på et hovedspænd på 1,624 km båret af to 254 meter (over vandet) høje pyloner samt to sidespænd. Dertil kommer jernbanetunnelen under Østerrenden med en længde af lidt over 8 km.

Hele broanlægget blev udført af et samlet konsortium *European Storebælt Group*, der bestod af de

S. 126: Langt kig under lavbroen. Foto Troels Dejgaard Hansen

danske firmaer Højgaard & Schultz, C. G. Jensen og Per Aarsleff samt Ballast Nedam fra Holland, Taylor Woodrow fra England og Losinger fra Schweiz, assisteret af COWI og Carl Bro som rådgivere. Til at give Østbroen det helt rigtige touch blev arkitektfirmaet Dissing & Weitling (Arne Jacobsens tegnestue) inddraget – og resultatet anerkendes i dag som ”mesterarkitektur af verdensklasse”.

Anbefalinger

- Broen er sammen med de tilhørende anlæg på Fyns- og Sjællandssiden et både nationalt, arkitektonisk og trafikhistorisk monument af verdensklasse. Storebæltbroen er på den måde allerede kulturarv og har samtidig en betydning nationalt og internationalt, som gør, at den er en

Storebæltsforbindelsens højbro set fra øst. Foto Nyborg Kommune

uomgængelig del af helheden ”Nyborg kulturarv”. Hele anlægget fungerer efter planen, og der er derfor ikke brug for nogen af de traditionelle handlings- eller plejeplaner.

- Til gengæld bør Nyborg i samarbejde med Slagelse Kommune i langt højere grad, end det nu er tilfældet, formidle Storebæltsbroen – dens forhistorie, arkitektur, teknik, betydning og data. Et oplagt sted vil være cafeteriet på Knudshoved, som er velbeliggende, populært og let tilgængeligt. En udbygning med et formidlingssted om Storebælt og Storebæltsbroen vil passende kunne ske i forbindelse med en arkitektonisk oprustning af cafeteriet.

Sammenfatning: Færgebyen Nyborgs infrastrukturelle kulturmiljøer

Trafikken over Storebælt har gennem mange hundrede år afsat sig en lang række fysiske spor, som tilsammen udgør et interessant, komplekst og i både national og europæisk forbindelse unikt kulturmiljø, der strækker sig fra Nyborg til Korsør. I det følgende er opregnet en række af de vigtigste kulturspor på Nyborgsiden opdelt i historiske ”lag”:

Fra perioden 1200-1793

- Den oprindelige gadelinje fra Østerport til Avernakkeport vidner om færdsel fra et landingssted øst for byen, formentlig ”Holmens Skibsbro”.

- Christian 3.s ”paradegade” Adelgade fortæller om ankomsten til byen fra Kongens Skibsbro via den nye Strandport, ad Rigets Hovedstrøg forbi slottet og gennem Landporten.
- Slipshavn. Nyborgs middelalderlige udhavn og befæstet knudepunkt igennem århundreder.

Fra perioden 1793-1856

- Landevejen mod Odense og dens forløb frem til Landporten.
- Isbådsstationen på Knudshoved (firlænget anlæg, ca. 1820, ombygget til kursuscenter).
- Den optiske telegraf, Ladegårdsvej, 1808 (fredet 1950).

Fra perioden 1856-1957

- Isbåds-jernbanestationen med tilhørende bygninger på Knudshoved (1876).
- Jernbanestationen 1892 med tilhørende posthus (ark. N.P.C. Holsøe, ombygget til boliger efter 1998).
- Tre jernbanefærgelejer på Nyborg Havn, én broklap bevaret.
- DSB-værksted ved færgehavnen (under restaurering og ombygning).
- Det gamle færge- og banearbejderkvarter ved Søndergade-Jernbanegade (byfornyset o. 1990).
- ”Rødby”, kommunal ”haveby” for DSB-arbejdere og -funktionærer opført 1917-23 (arkitekt August Colding).
- Gadegennembruget i Baggersgade til gennemkørende trafik fra bilfærgelejet (1935-36).

Fra perioden 1957-1998

- Færgehavn og færgelejer på Knudshoved.
- Rester af opmarchfelter.

Fra perioden 1998 ff.

- Storebæltsbroen (Østbro og Vestbro samt tunnel under Østerrenden, bygget og anlagt 1988-1998).
- Tilhørende motorvejsstrækninger med betalingsanlæg ved Korsør.
- Forlægning af jernbanen med opførelse af to nye

banegårde (åbnet 1997).

- Udbygning af Sprogø med dæmninger, serviceveje mv. samt naturfredet område.

Anbefalinger

- Storebælts infrastrukturelle miljø er en helhed, hvis spor og elementer strækker sig fra middelalderen til nutiden. Samtidig er det en helhed, der omfatter to kommuner, Nyborg og Slagelse, og hvor væsentlige dele samtidig er undergivet andre nationale myndigheder: Vejdirektoratet, Storebælt A/S og Banestyrelsen. Det må derfor stærkt anbefales, at de to kommuner sammen med de respektive nationale myndigheder udarbejder en langsigtet handlingsplan for Storebælt som infrastrukturelt kulturmiljø.

Et første skridt må være:

- At Nyborg og Slagelse kommuner i fællesskab udarbejder en plan for, hvad der skal bevares af de infrastrukturelle anlæg i kommunalt regi, herunder fælles principper for genanvendelse eller transformation
- At Østfyns Museer sammen med andre relevante danske museer i samarbejde med relevante partnere tager initiativ til en registrering af danske infrastrukturelle miljøer: færge- og bro-miljøer og en efterfølgende handlingsplan. Et sådant projekt kunne være et vigtigt led i satsningen på velfærdsstatens kulturarv al den stund, at ikke mindst brobyggeriet fra 1930’erne og perioden 1970-2010 sammen med de store færgesteder må siges at være helt væsentlige vidnesbyrd om den nationale politik for rigets sammenhængskraft og om nationens teknologiske evner.

MØDESTED OG CENTRALFUNKTIONER

Nyborg var og er mødestedet i Rigets Midte, i Danmarks Riges Hjerte, og det trækker sine tråde helt tilbage til Danehoftiden. I dag manifesterer dette sig i særlig grad i de store hoteller og konferencesteder, der ligger ud til Storebælt.

MØDESTEDERNE

Sinatur Hotel Storebælt

Mødestedet og samtalestedet i Rigets Midte, i Danmarks Riges Hjerter, er en central del af Nyborgs historiske DNA, der på fornem vis forbinder *Vejen* og *Ordet* og trækker trådene tilbage til Daneshofbyens middelalderlige status som parlamentets lovfæstede mødested.

Også under enevælden (1660-1848) var byen selvfølgelig en vigtig port mellem øst og vest, og undertiden kom kongen med sit store følge forbi, således som det fornemt er fastholdt i kobberstik om Frederik 5.s rejse gennem Rigerne Danmark og Norge i 1749.

Byen fastholdt derfor også igennem århundreder faciliteter til overnatning, bespisning og mødevirksomhed. Det ærværdige "Hotel Postgaarden" er et fint eksempel herpå. Det var dog først med turisme- og fritidssamfundets begyndende vækst fra 1890'erne, at Nyborg for alvor markerede sig som mødestedet midt i landet, og da karakteristisk nok ved Storebælts glimrende badestrande og svalende "strømbade" i gåafstand fra bykernen. I dag er hotellivet således samlet ved Storebælt, medens der i fæstningsbyen Nyborg kun fungerer et enkelt mindre byhotel: Hotel Villa Gulle.

Nyborg Strand

Det nye fritids- og konferencelandskab voksede således op ved bæltet og ikke fjorden. Igennem årtier blev "Nyborg Strand" med hoteller, restauranter, golfbane

og fornemt anlagte badestrande formentlig i mange danskernes bevidsthed det egentlige Nyborg, mens den historiske fæstningsby fortonede sig lidt mere i horisonten.

Det største af konferencehotellerne bar ligefrem navnet "Hotel Nyborg Strand". Det åbnede som badehotel i 1899 og fik fra 1913 og nogle årtier frem en ny funktion som Missionens Kurhotel med årlige kirkestævner, der trak 1200 tilrejsende gæster. "Nyborg ny Badehotel", som navnet da lød, måtte udvides i flere omgange for at kunne klare indkvarteringen. Efter en kriseperiode under Anden Verdenskrig med funktioner som kaserne og flygtningelejr, fremstod Nyborg Strand i 1950'erne som Nordens største hotel-etablisement. I de seneste årtier er "Nyborg Strand", nu "Nyborg Strand Hotel og Konferencenter", igen og igen blevet udvidet og moderniseret og regnes i dag for at være det største konferencecenter vest

Kobberstik af Frederik 5.'s rejse gennem rigerne Danmark og Norge i 1749. Nyborg Vor Frue Kirke ses i baggrunden. Det Kongelige Bibliotek

S. 130: Luftfoto mod nord, hotellerne ved stranden og Storebælt. Nyborg Kommune 2016

for Storebælt – under sloganet ”Hele Danmarks Mødested”. Et yndet mødested i gåafstand fra det infrastrukturelle knudepunkt omkring Storebæltsbro, jernbanestation og motorvejsafkørsel.

Hoteller, kursuscentre og mødepladser

I kort gåafstand fra Nyborg Strand ligger endvidere ”Hotel Hesselet”, der under tidligere navne som ”Christianslund” og ”Lunden” ligeledes kan føre sin historie tilbage til turismens barndom, og længere mod syd ”Storebælt Sinatur Hotel & Konference”, der genåbnede i moderniseret og nybygget udgave i 2013. Længere ude ved Knudshoved gamle færgehavn ligger DSB’s kursuscenter, og flere kunne nævnes. Tilsammen har Nyborgs koncentration af bade-, turist- og konferencehoteller langs Storebæltskysten et stort potentiale for at tiltrække øget konferencevirksomhed året rundt, bortset netop fra sommerperioden, hvor der til gengæld burde være god mulighed for at bruge den ledige kapacitet til turistovernatninger. I princippet råder hotellerne over en værelseskapacitet svarende til et middelstort krydstogtskib, og det er muligt at forestille sig flerdages ophold på et landfast krydstogtskib med tilhørende planlagte udflugtsmuligheder og tilbud lige fra egnens kulturarv til beach volley.

Nyborg Strand, Hesselet, Sinatur Hotel Storebælt og Kursuscenter Knudshoved har tilsammen omtrent 650 værelser. De fire Nyborg-Storebæltshoteller arbejder sammen i Destination Nyborg med yderligere

tre hoteller og kursuscentre i nærheden: Hotel Villa Gulle i Nyborg, Holckenhavn Slot og Gl. Vindinge Kursuscenter med yderligere o. 80 værelser.

Anbefalinger

- Det vil være vigtigt at formidle og markedsføre – at Nyborg ikke blot er hele Danmarks mødested, men tillige har været landets møde- og samtalested igennem 800 år.
- Det vil herunder være vigtigt, at konferencehotellerne får mulighed for at benytte det nye Nyborg Slots faciliteter, herunder Den nye Danehofsal, til særlige arrangementer.
- Infrastrukturen – motorvejen og jernbanen – kan opleves som en barriere mellem konferencebyen og den historiske konge- og fæstningsby. En barriere som bør og kan mindskes betydeligt ved sti- og passagetiltag.
- Det vil være vigtigt, at konferencehotellerne hver for sig eller i fællesskab afholder kulturintroducerende forløb (weekend- og ugetilbud), også gerne sådanne som fokuserer på skov og strand, natur- og fritidsliv.
- Som en del heraf bør kulturarvsinstitutionerne satse målrettet på at formidle til hotellernes gæster, f.eks. i form af småudstillinger, infomateriale og foredrag.
- Overordnet set er det målet at forbinde by og strand på nye måder, herunder at udnytte den store ledige overnatnings-, læringsrum- og bospisningskapacitet i sommerperioden.

”Nyborg Strand, Hotel- og Konferencecenter” set fra Storebælt

Hotel Hesselet

NATIONALE CENTRALFUNKTIONER

I kraft af Nyborgs centrale, geografiske placering har det været naturligt, at man også fra statens side har været opmærksom på byen som en oplagt kandidat, når institutioner og industrier med bredt geografisk sigte skulle etableres. Byen har ligeledes en tradition

for selv at byde sig proaktivt til i sådanne tilfælde. Institutionernes monumentale byggerier – ofte i fornem arkitektonisk udførelse – præger derfor Nyborgs bybillede, særlig i ringen rundt om byens volde.

Nyborg Fængsel – luftfoto 1956. Ladegårdsåen ses i baggrunden. Det Kongelige Bibliotek

S. 136: Nyborg Statsfængsel med fængselsbyen i forgrunden set i 1950'erne. Sylvest Jensen Luftfoto

Statsfængslet i Nyborg

Omkring 1900 så man fra statens side, at der var behov for et statsfængsel på Fyn, parallelt til de gamle i Vridsløselille og Horsens. I starten var Rytterkasernen i Odense inde i billedet, men valget faldt på nybyggeri i Nyborg.

Opførelsen af fængslets centrale bygninger skete efter en samlet plan, der omfattede tre fløje i forlængelse af hinanden, mod syd og nord to lavere fløje og i midten en hovedfløj, forbundne med lavere bygninger. Bærende i indretningen var det såkaldt "panoptiske" princip: at adgangen til cellerne skulle kunne overvåges hurtigt og nemt. Hvor det i det ældre Vridsløselille var gennemført som fløje, der strålede ud fra en fælles kerne, blev princippet i Nyborg-fængslet lange smalle indre "gårde", belyst af ovenlys i tagrygningen, hvor adgang til cellerne skete fra langsgående balkoner.

Nord- og sydfløjen blev opført 1911-13 efter tegning af arkitekt Victor Nyeboelle (1862-1933), som bl.a. i årene 1897-1910 havde været statens tilsynsførende

Interiørbillede af fængselskirken ca. 1923. Nyborg Lokalhistoriske Arkiv

ved alle danske ting- og arresthuse, mens hovedfløjen blev opført 1920-21 med Kristoffer Varming (1865-1936) som arkitekt.

Beskrivelse

Det centrale anlæg er præget af de tre hovedbygninger på rad og række, som gennem deres højde og

Hovedindgangen til Nyborg Statsfængsel i 2019 med kraftigt hegn. Foto Peter Holm

arkitektur præger hele landskabet. Alle tre fløje er opført i røde sten med tegltage; nord- og sydfløjerne har afvalmede gavle, mens midtfløjen rejser sig mere monumentalt med sine rækker af lave tårne med pyramidetag, fire til hver side. Med sin enkle strenghed tager fængselsbyggeriet i Nyborg traditionen op fra Horsens Statsfængsel, der også har hjørnetårne, men samtidig rummer fængslet med sine røde mure og taktfaste rækker af forskelligartede vinduesåbninger mindelser om f.eks. Hans Poelzigs industriarkitektur i Tyskland. De nye fløje fortsatte fængslets tradition for en streng og alvorlig arkitektur, præget af røde mure og kun få dekorationer – som en blanding af en gammel borg og en moderne fabrik.

På begge sider af de tre hovedfløje blev der så i årene op til 1920 bygget en række lave bygninger til forskellige bifunktioner: vaskeri- og økonomibygning, sygehus, tuberkuloseafdeling og kirke – den sidste karakteristisk med sine høje rundbuede vinduer uden nogen form for tårn, kors eller ydre udsmykning, men i det indre dekoreret af maleren Rasmus Larsen. Også disse bygninger indordner sig under helheden med deres rødstensmure og afvalmede tegltage. Omkring hele anlægget blev der bygget en høj teglstensmur, som stadig er bevaret – men i nyere og nyeste tid er hele anlægget dels blevet udvidet med en række nyere bygninger, især det store værksted mod vest, ligesom den skærpede sikkerhed omkring danske fængsler har krævet flere hegn og gitre – et system, som bliver stadigt udbygget.

Anbefalinger

- Nyborg Fængsels tre hovedfløje er et helt enestående stykke monumental arkitektur, på godt og ondt et symbol på ret og straf i Danmark. Det er derfor meget positivt, at alle tilføjelser til det oprindelige anlæg er gennemført som lavt byggeri – og desuden sikrer de nødvendige sikkerhedszoner omkring fængslet, og at det ligger frit i landskabet med frit udsyn fra Vindingevej og Ladegårdsvej.
- Udfordringen bliver at udvikle, hvordan de tre

gamle etagebyggede fløje kan indpasses i fremtidens fængselsvæsen. Måske skal man i fremtiden se efter nye anvendelser til anlægget; i det tilfælde kan den vellykkede genbrug af Horsens Statsfængsel som hotel, museum og mødecenter bruges som inspiration.

Fængselsbyen

I tilknytning til fængslet lå der et landbrug, Carlsminde (oprindeligt anlagt af Juelsberg), hvor fangerne kunne arbejde, dels en hel lille bydel til fængslets funktionærer. Funktionærbyen blev 1921-26 bygget syd for Vindingevej efter tegning af Kristoffer Varming. Men hvor Varming i selve fængslet havde overholdt den oprindelige fængselsarkitektur, gennemførte han i funktionærbyen en helt anden og venligere stil, præget af "Bedre Byggeskik".

Fængslets funktionærboliger. Husene er malet i særlig nyborggul. Foto Peter Holm 2014

Beskrivelse

"Fængselsbyen" er bygget som en lille "haveby", meget i familie med Nyborg Kommunes samtidige "Rødby" for jernbanearbejderne. Bebyggelsen er samlet i en række enkelt- og dobbelthuse langs Vindingevej samt to stikveje, hvoraf den vestligste ender midt for facaden af bebyggelsens største bygning, en to etager høj boligblok, kronet med en gavl-

kvist og flankeret af to lavere sidefløje, ligesom der foran bygningen er en pladsdannelse, flankeret af to dobbelthuse. Den anden stikvej går i vinkel hen mod centralbygningen; ved knækket ligger også to ens dobbelthuse, placeret i vinkel i forhold til hinanden.

Arkitekturen er meget smuk og tiltalende i bedste Bedre Byggeskik-tradition. Bebyggelsen er præget af lyse farver, i modsætning til fængslets mørke mure. Facaderne er gulkalkede med midt- eller sidepartier, udformet som hvidkalkede kvaderfugede ”risalitter” samt indgangsdøre, anbragt to og to med indfatning

af pilastre og kronet med frontoner, båret af konsoller. Overalt har bygningerne hel- eller halvvalmede tegltage med originale tagkviste og skorstene.

Anbefalinger

”Fængselsbyen” er i dag solgt fra til privateje. Men heldigvis er bebyggelsen pålagt bevarende lokalplanbestemmelser, som håndhæves af Nyborg Kommune. Den charmerende helhed er meget fint vedligeholdt og moderniseret. Carlsmindegården (jf. forrige side) udgør en vigtig del af den samlede historie om Nyborg Statsfængsel. Det må anbefales:

Fængselsbyen i 1950'erne med hvide stakitter ud mod vejene. Sylvest Jensen Luftfoto

Hovedindgangen til det daværende epileptikerhjem. Foto Peter Holm 2016

- at evt. nybygninger er tro mod den eksisterende byggeskik,
- at pladsdannelsen foran det høje hus bliver udvidet og opstrammet, så fornemmelsen af ”gårdsplads” bliver styrket.
- Det kan overvejes at plante allétræer, der kan hygge og skærme bebyggelsen, især mod den stærkt trafikerede Vindingevej.

Epileptikerhjemmet

I 1893 blev der på initiativ af provst Hjorth, Nyborg, startet en diakonskole i en villa ved Christianslundvej – og for at kombinere funktionen af kirkelig videreuddannelse med socialt arbejde, blev der til skolen knyttet en skole for epileptiske drenge. Der var i høj grad behov for et omsorgsarbejde for denne gruppe børn, så i 1898-99 købtes et større areal på 14 hektar

øst for byen, grænsende til Knudshoved-terrænet, og her blev der bygget en hovedbygning i to etager, tegnet af arkitekt Emil Schwanenflügel i Odense, som vi allerede har mødt i adskillige af byens øvrige gamle offentlige bygninger.

Det tidligere epileptikerhjem gør i dag et ret rodet indtryk, præget af nyere småbygninger og tilfældigt placerede parkeringspladser. Af det gamle anlæg er dog bevaret en række af de væsentligste elementer:

- Den gamle hovedbygning fra 1898-99, opført i Schwanenflügels karakteristiske historicistiske stil med rig brug af formsten, murbånd og indfatninger, samt kronet af et udhængende skifer-tag og side- og kvistgavle. Bygningen blev forlænget i 1926.
- Det tidligere sygehus i syd, som også rummede

nye eller vanskelige patienter, er en villalignende bygning i nationalromantisk stil fra 1909, lyst pudset med lave afvalmede tegltage

- De to bygninger mod nord, dels den tidligere afdeling for svage patienter fra 1915 i arkitekt Coldings karakteristiske Bedre Byggeskik-stil med kvistgavle, rødt murværk og tegltage med et fornemt indgangsparti og risalitter til begge sider – og dels det nord herfor liggende børnehospital fra 1932, et mere enkelt toetagers anlæg med gavlkviste til begge sider.
- De centrale alléer, en øst-vest-gående fra porta-

len mod Provst Hjorts Vej og en nord-syd-gående fra overlægeboligen til sygehuset.

- Indkørselsport, flankeret af to små funktionærvillaer fra 1921-23, udformet som en klassisk pilasterprydet portal, hvorover en frise med legende småbørn i cementrelief viser institutionens godgørende visioner. Et lignende relief, der forestiller Provst Hjort i sin gerning, kan ses over hovedindgangen til det tidligere sygehus i syd.

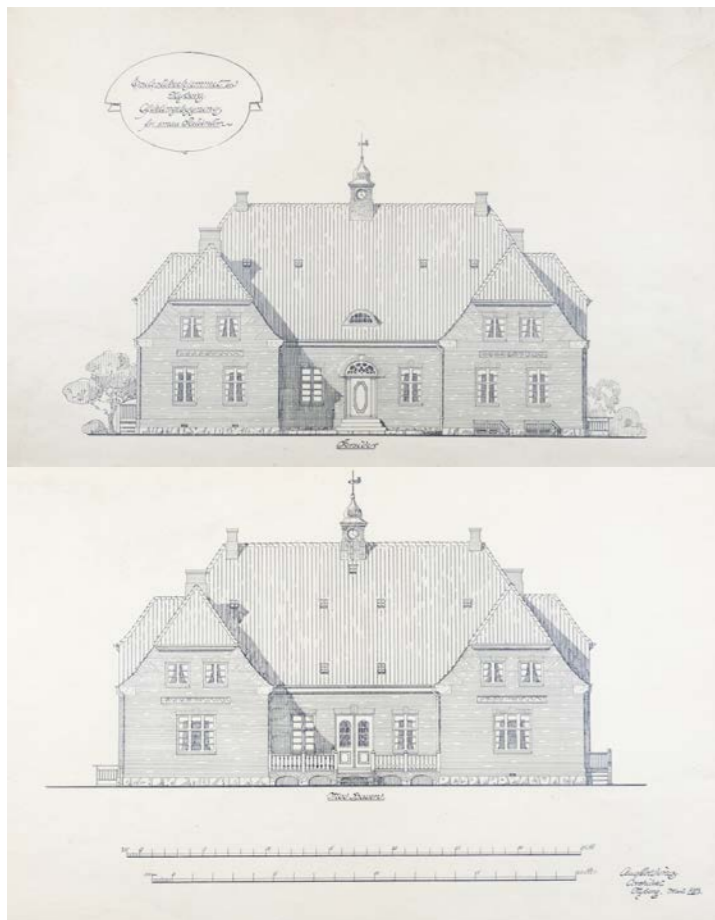
Anbefalinger

Det tidligere Epileptikerhjem er et både socialhistorisk og arkitektonisk interessant område, hvor der er meget at bygge på, hvis man ønsker en oprustning af hele området til et flottere og mere helstøbt indtryk. I fremtiden bør man bl.a. overveje

- En opretning, evt. genplantning af de to centrale alléer med anlæg af ensartede kørebaner.
- En afslutning af den øst-vest-gående allé mod øst, f.eks. i form af en træomkranset rondel eller en nybygning, der kan fungere som point-de-vue.
- Bevaring og restaurering af de mest bevaringsværdige bygninger, inklusive en rydning af en del af træerne omkring det i dag lidt for skjulte tidligere sygehus i syd, samt evt. etablering af en bredere pladsdannelse mellem de tidligere læge- og funktionærboliger med indgang fra Provst Hjorts Vej, så disse bygningers fine arkitektur kommer bedre til sin ret.
- Fjernelse af tilfældige skure og småbygninger langs de centrale alléer. Området kan godt bygges tættere, såfremt man blot respekterer de landskabsarkitektoniske akser og ”kig”, og gældende lokalplan nr. 283 giver mulighed for dette.
- Der kunne udskrives en arkitektkonkurrence for idéer til bevaring og udvikling af området.

Døvstummeskolen

Det første institut for døvstumme, der skulle lære hånd- og tegnsprog, blev oprettet i København 1807. I 1881 blev Det kongelige Døvstummeinstitut flyt-

Originaltegning fra 1913 af arkitekt August Colding, der viser afdeling for svage patienter i karakteristisk bedre byggeskik-stil. Nyborg Lokalhistoriske Arkiv. Foto Anne Lise Reinsfelt

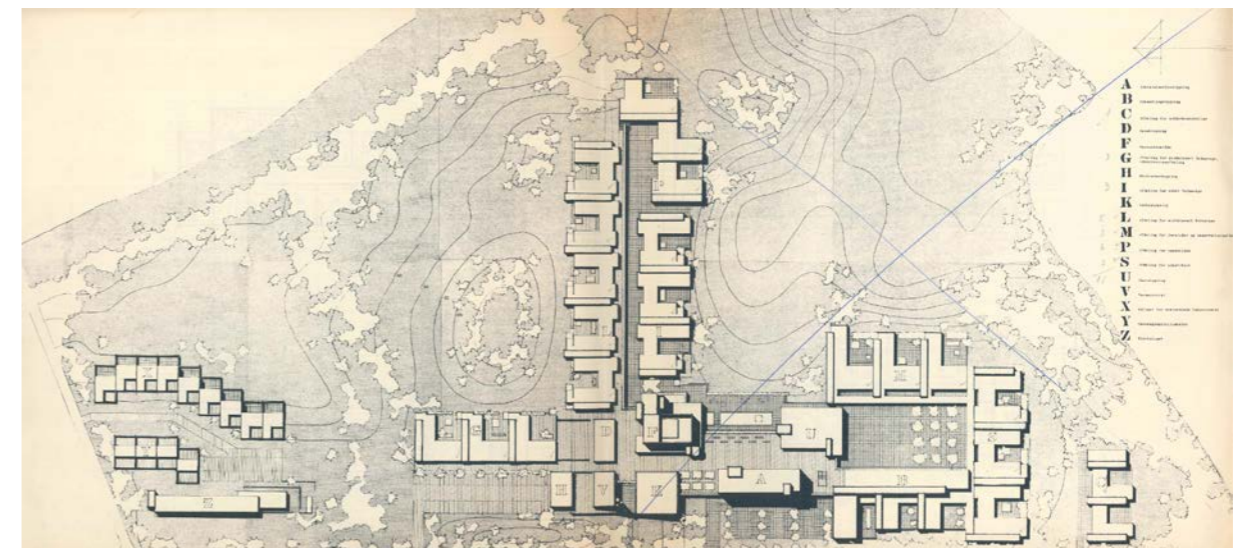

Døvstummeskolen ved Vestergade tegnet af arkitekt Frederik Levy. Foto Peter Holm 2019

tet til en stor nybygning i Fredericia, men døveskolen blev i 1891 flyttet til Nyborg (i konkurrence med Vejle) under navnet Den kongelige Døvstummeskole. Til denne blev der uden for Landporten, i nærheden af Nyborgs epidemi- og garnisonssygehus, opført en flot ny bygning. I 1960-62 blev der bygget helt nye bygninger til Nyborgskolen på Sprotøften. Brugen af den gamle døveskole ophørte i 2012, hvorefter bygningen overgik til brug for voksenundervisning. Hovedbygningen er en meget flot bygning, tegnet

af den kendte københavnerarkitekt Frederik Levy (1851-1924), som også havde stået for opførelsen af døvstummeinstituttet i Fredericia. Bygningen er i to etager over høj kælder og udformet som en fløj med korte tværfloje ved gavlene samt fremhævede midtpartier til begge sider; over det hele et stejlt skifertag med tagudhæng. Hovedfacaden er mod syd, men facaderne står til alle sider i rødt murværk med båndgesimser, friser og vinduesindfatninger i formsten med mange fine detaljer. Mod øst er der en lavere tilbygning i samme stil og mod vest en flot muret åben veranda – og endelig er der som eneste nyere indgreb mod nord indsat et elevatorårn i glas og stål. Nord for bygningen er grunden afgrænset af en mur samt flere nyere bygninger, bl.a. gymnastikhuset fra 1938 og en tidligere portnerbolig fra 1940.

Mod syd er der udsigt over det grønne område nord for Landporten og mod vest grænser komplekset til Kronprinsens Bastion og dens voldgrave. Mod nord og øst er udsigten til bygningen derimod dækket af mure og bebyggelse, hvoraf det eneste bevaringsværdige er bindingsværkshuset i Vestergade skråt sydøst for bygningen.

Plantegning af Strandvænget og parken ned mod Storebælt fra 1970. Nyborg Lokalhistoriske Arkiv

Anbefalinger

Blandt alle Nyborgs mange flotte offentlige bygninger fra slutningen af 1800-tallet er den tidligere døvstummeskole ved Vestergade nok den allerflotteste – ligesom de andre offentlige og fælles institutioner fra den tid vidnesbyrd om en tid, der var stolte af at kunne skabe rammer om sociale og kulturelle fællesskaber. Bygningen ligger strategisk som ”herregården i sin park”, der i dette tilfælde svarer til det grønne område, der afgrænses af Lindeallé i syd og Vestergade/Ravelinsvej i øst.

Men bygningen kunne komme endnu mere til sin ret og samtidig indgå i en frigørelse af voldenes omgivelser ved:

- At flere bygninger omkring hovedbygningen og langs Ravelinsvej fjernes, bortset fra det beva-

ringsværdige bindingsværkshus i Vestergade.

- At kolonihaverne ved Lindeallé bliver fjernet (dette er allerede beluttet af Nyborg byråd), samtidig med at voldterrænet nord for Nørrevoldgade bliver åbnet og delvist retableret. Herved ville der kunne skabes visuelle forbindelser, særligt fra Ravelinsvej mod voldene og op til den tidligere døvstummeskole.

Strandvænget

Strandvænget dækker et 14,8 ha stort område, hvoraf 9,3 ha benyttes til park. Området er beliggende i den nordlige del af Nyborg by ud til Storebælt. Bygningskomplekset, hvoraf størstedelen blev nedrevet i 2019, rummede indtil 2014 en forsorgsinstitution for udviklingshæmmede. Bygningerne rummede derefter indtil 2018 et asylcenter.

Strandvænget var tegnet af Vejle-arkitekten

Strandvængets brutalistiske arkitektur set i 2018. Foto Peter Holm

Boligprojekt Strandhøjen fra 2018. Tegning arkitektfirmaet Schmidt, Hammer og Lassen

Jens Malling Pedersen og opført for Statens Åndsvageforsorg i starten af 1970'erne i tidstypisk ”brutalistisk” arkitektur, hvor begejstringen for betonelementers rationelle og ærlige logik i bygningsmoduleringen var en del af DNA'et, og hvor detaljerigdom, omhu i udførelsen og håndværk i høj kvalitet tydeligt fremgik. Institutionen udgjordes af boafdelinger, behandlingsrum og fællesfunktioner samt en teknisk afdeling, der var samlet i 17 bygninger og flere mindre bygninger. Byggeriet bestod af fællesbygninger i flere etager og lavere byggeri med boliger for stedets beboere og personale. Fælleshuset, som indeholdt festsal, mødelokaler og andre birum, var en af de mest markante bygninger i området. Områdets placering ned til Storebælt og de store plæner, markante træer og den kraftige bevoksning har gjort stedet helt specielt og til et yndet udflugtssted, der også rummer bålpladser, legeplads og en lille zoologiske have drevet af Nyborg Kommune.

Anbefalinger

- Når størstedelen af byggeriet er revet ned, er det planen at skabe plads til boligbyggeri i varierende højde på nuværende byggeris sokler, dog bevares det høje fælleshus. Strandvængets park bør bevares i sin nuværende udstrækning og med det indhold, der er i dag og fortsat være åben for offentligheden.

Nationale industricentre: Kommunekemi og Tjærekompagniet

Gennem sin centrale beliggenhed er Nyborg ikke blot blevet hjemsted for store institutioner og landskendte mødesteder, men også nogle for industrier, der har serviceret hele Danmark. Den mest kendte er ”Kommunekemi”, som i dag hedder ”Fortum Waste Solutions A/S”. Virksomheden blev grundlagt i 1971 i et samarbejde mellem Kommunernes Landsforening, Københavns og Frederiksberg Kommuner som første danske fælles anlæg til be-

handling af farligt affald og placeret i Nyborg både pga. af beliggenheden, adgangen til bane, vej og havn samt muligheden for en sikkerhedszone omkring virksomheden. Virksomheden behandler i dag en lang række affaldsprodukter, som dels forbrændes og bruges til udvinding af elektricitet og varme, dels bearbejdes til genbrug og udvinding af råstoffer. Kommunekemi blev i 2010 solgt til investerings-selskabet "Nordgroup", som igen i 2015 afhændede virksomheden til den finske koncern "Ekokem Oy", som i 2017 blev opkøbt af "Fortum Waste Solutions A/S".

Bag "Tjærekompagniet", i dag "Hans Chr. Munck", ligger en lignende lidt ældre historie. Virksomheden blev oprettet i 1917 som de "Danske Gasværkers

Tjærekompagni" til at samle og sælge overskudstjære fra gasudvindingen. I første omgang blev tjæren solgt til Norge og Sverige, men med asfalteringen af de danske veje blev der et stort indenlandsk marked for produktet "Tarnac". I 1941 byggede "Tjærekompagniet" en tilhørende kemisk fabrik på området, hvor "Nyborg Lynfrost" siden blev bygget, hvor der bl.a. blev fremstillet plantegifte og bakelit. I 1960'erne flyttede virksomheden til sin nuværende placering på Fladet og var her bl.a. med til at få Kommunekemi placeret i samme område. I 2003 blev virksomheden *Tarco Vej* solgt til den lokale entreprenør *Hans Chr. Munck*, som i dag driver fem asfaltfabrikker samt virksomhed inden for rørproduktion og forsyning.

"Fortum Waste Solutions A/S". Foto Peter Holm 2019

S. 147: Vestergade, Eksercerpladsen og Døveskolen. Sylvest Jensen Luftfoto 1957

S. 148: Kanon på volden. Foto Nikolaj Godvin 2010

ØSTFYN – MAGTENS LANDSKAB

Afsnittet beskriver Nyborg som infrastrukturelt, militærstrategisk og centraladministrativt knudepunkt, og sporene heraf afsat i det omgivende landskab i form af fæstninger, herregårde, kirker o.a.

NYBORG OG ØSTFYN MAGTENS LANDSKAB

Nyborgs storhedstid som infrastrukturelt, militærstrategisk og centraladministrativt knudepunkt falder i årene fra ca. 1200 til 1570. Nyborg fortsatte herefter som infrastrukturelt og militærstrategisk knudepunkt indtil fæstningens nedlæggelse i 1869. Positionen som infrastrukturelt knudepunkt er imidlertid i høj grad bevaret til i dag, ligesom Nyborg-egnen i kraft heraf fortsat har bevaret sin position som centralt mødested og velegnet placeringsmulighed for landsdækkende institutioner og virksomheder. Hele egnen er stærkt præget af magtens og infrastrukturens dybe spor igennem århundreder. Det er indlysende, at den øst-vestgående forbindelseslinje (A1) igennem landet, såvel som den søgående igennem Storebælt i princippet er forbindelsesveje til hele verden. I det følgende er perspektivet imidlertid i hovedsagen indskrænket til Østfyn og altså primært til det område, Nyborg Kommune omfatter i dag.

Hensigten er ikke at opstille en handlingsplan for det østfynske område som sådan, men derimod at påvise sammenhænge mellem hovedfaser i Nyborg Slot og bys historie sammenholdt med mange af egnens øvrige kulturanlæg som f.eks. landsbyer, kirker, voldsteder og herregårde. Formidlingsmæssigt vil det være vigtigt at tydeliggøre disse sammenhænge f.eks. i forbindelse med cykelruter. Mange, men langt fra

alle anlæg, er i dag beskyttet igennem fredninger, medens andre ligger ubemærkede og utilgængelige hen. Det vil således, når lejlighed gives, være betydningsfuldt at sikre adgang til stederne f.eks. ved skiltning, stianlæg og parkeringspladser, ligesom det bør overvejes, hvor det på sigt vil være hensigtsmæssigt at foretage en yderligere sikring af kulturmindernes fortsatte bevaring.

Borgsystemet på tværs af Storebælt

Den kongelige magtkoncentration omkring Nyborg har periodevis afsat sig markante spor langt ude i det omgivende landskab, f.eks. ved mægtige herregårdsanlæg fra reformationstiden opført af regeringens ledende mænd eller få kilometer fra Nyborg på slagmarken, hvor den svenske besættelsehær led sit afgørende nederlag i 1659. Med sin strategiske betydning har Nyborg igennem århundreder været en vigtig brik i rigets forsvar/erobring – en brik, der derfor har spillet en vigtig rolle ved talrige krigshandlinger, selv om vi først for alvor kan følge denne historie fra middelalderens slutning (under borgerkrigen Grevefejden fra 1534-36, svenskekrigene 1657-60 og englænderkrigen 1808-14).

Nyborg-områdets strategiske betydning var allerede en realitet ved rigssamlingen i vikingetiden, om ikke før. Fra naturens side var Nyborg/Knudshoved-overfarten simpelthen den korteste over Storebælt og tilmed sikret af øen Sprogø, som midtvejslokalitet. Yderligere er Nyborg Fjord-komplekset den eneste

Slottets nordvestlige hjørne. Foto Nikolaj Godvin 2010

Gammelborg ved Vindinge. Foto Nyborg Kommune 2017

beskyttede og velegnede naturhavnelokaltet langs Fyns udsatte østkyst. Nyborg var således fra naturens side udpeget som et strategisk brohoved for overfarten til og fra Sjælland.

Der kendes da også en række befæstede anlæg i Nyborgs umiddelbare nærhed. Først og fremmest må nævnes "Gammelborg" ved landsbyen Vindinge blot fire km vest for Nyborg. Fra bunden af Holckenhavn Fjord og to kilometer op ad Vindinge Å når man til en voldstedlignende banke, der på tre sider er omkranset og beskyttet af åen. I 2013 undersøgte Østfyns Museer den sagnomspundne lokalitet og påviste et fire hektar stort område befæstet med grav samt vold og palisade. Utvivlsomt en tilflugtsborg, der ud fra C-14 prøver foreløbigt kan dateres til germansk jernalder og vikingetid. Det er også af betydning, at Gammelborg er geografisk tæt knyttet til den store landsby Vindinge, der har givet navn til

herredet: Vindinge herred, og er forsynet med en af landets største landsbykirker. Vindinge herredsting blev i 1299 af kong Erik Menved flyttet til Nyborg by, der således meget bogstaveligt blev den gamle herredsbys afløser.

I Saxos Danmarkskrønike (o. år 1200) berettes om, at Erik Emune (konge 1134-37) har en borg ved "Arnakke", der formentlig er identisk med den voldstedlignende banke Avernakke umiddelbart syd for Nyborg. Foreløbigt er der dog kun enkelte arkæologiske indicier herpå. Saxo beretter videre, at en af efterfølgerne, Svend Grathe (1146-57), ca. 20 år senere skulle have opført borg på begge sider af Storebælt for at befæste og sikre overfarten og gennemsejlingen. Formentlig har disse borge ligget ved Storebælts smalleste løb, og altså på Fynssiden ved Knudshoved. Foreløbigt er Svend Grathes borge imidlertid ikke

Fundamentet til Valdemar den Stores borg på Sprogø. Foto Peter Holm 2016

lokaliserede. Befæstningen af Storebælt fortsættes imidlertid i sidste halvdel af 1100-tallet, hvor Valdemar den Store o. 1170 opbygger borgen på Sprogø midtvejs på overfartsruten mellem halvøerne Knudshoved og Halsskov. Borganlægget på Sprogø anes i dag fra Storebæltsforbindelsens motorvej over øen som murrester ved fyr-bankens fod. Sprogø-borgen kom til at fungere som forbindelsesleddet mellem Sjællandssidens Tårnborg (bevaret som markant voldsted) ved Korsør Nor og Fynssidens Nyborg ved Nyborg Fjord.

Meget tænkeligt er der endnu en række faser i befæstelsen af overfartsruten fra Nyborg-området. Særligt springer landsbyen Hjulby umiddelbart vest for Nyborg i øjnene. I middelalderen var kirkelandsbyen Hjulby i kronens eje, og landsbyen opføres

derfor sammen med Nyborg som krongods i kong Valdemar Sejrs jordebog (o. 1230). To kongelige dokumenter er i 1180'erne udstedt fra Hjulby, hvilket peger på tilstedeværelsen af en kongsgård her, men da Nyborg Slot og by er udlagt på Hjulbys strandnære del af bymarken, er der også en mulighed for, at navnet "Hjulby" simpelthen er den ældre form for "Nyborg".

Under alle omstændigheder kan det uden videre konkluderes, at Storebælts-brohovedet Nyborg har været et strategisk befæstet område i århundreder forud for Nyborgs anlæggelse, om end der fortsat savnes en række undersøgelser med henblik på at lokalisere, datere og beskrive de enkelte anlæg.

Hovedgårde og landsbyer

Ældre middelalder (1000-1250 e. Kr.) er såvel perioden, hvor det befæstede overfartssted endelig fastlægges til Nyborg Slot og by, som den periode hvor de fynske landsbyer grundlægges på deres nuværende sted (efter i århundreder som "vandrelandsbyer" at have skiftet placering med 100-200 års mellemrum).

I senmiddelalderen satte dronning Margretes epoke også sine kraftige spor på egnen. Margretes far, Valdemar Atterdag (konge 1340-75), måtte indløse panter og forhandle sig eller regulært tilkæmpe sig magten over hele landet. En af de afgørende sejre vandt kongen på Østfyn i 1357, hvor oprørshæren blev slået uden for kongens borg Brobjerg, som oprørere havde holdt belejret i nogen tid. Voldstedet af kongens borg er arkæologisk lokaliseret til Urup Dam (ved Rynkeby) omtrent midtvejs mellem Nyborg og Odense. Meget muligt er borgen blevet ødelagt i forbindelse med krigshandlingerne, den var i hvert fald forsvundet omkring år 1500.

Fra Margrete 1.s tid (1376-1412) er det vigtigste kulturarvsmonument i Nyborgs omegn nok det vældige voldsted efter borgen Magelund i Ellested sogn ved Ørbæk. Faktisk gennemtrumfede dronningen i 1396 et forbud mod nye private befæstninger, eftersom

Holckehavn Fjord med Holckehavn Slot nederst til venstre og Dyrehaven til højre. Nyborg Kommune 2018

der var sket så ”overmåde liden ret fra de faste borge, som nu er bygget.” Borgen og storgodset Magelund blev o. 1380 afhændet til Moltke-familien først som pantsættelse til rigsmarsk Evert Moltke og efter dennes død til brødrene Fikke og Johan Moltke – alle tre med kortvarige funktioner som lensmænd

på Nyborg Slot. I 1391 solgte Moltke-brødrene Magelund til dronning Margrete, der efter sagnet lod borgen nedbrænde, men straks efter overdrog godset til Johan Olufsen Bjørn – også han lensmand på Nyborg Slot. Herregården flyttedes og nyopbyggedes ved denne tid under det nye navn Lykkesholm, der

Margrete I.s sarkofag i Roskilde Domkirke. Foto Kristeligt Dagblad

siden tilfaldt Johan Bjørns svigersøn Steen Basse – også han lensmand på Nyborg Slot og en tro støtte for dronning Margrete og hendes udpegede efterfølger, plejesønnen Erik af Pommern (konge 1396-1439). Igennem et halvt århundrede var ejerne af Magelund/Lykkesholm således en integreret del af regeringskredsen omkring dronningen og Nyborg Slot.

I nabosognet Herrested havde sognebyen allerede i 1258 fået købstadsprivilegier, og de bekræftedes herefter af de følgende konger frem til og med Valdemar Atterdag, men herefter var det slut, og under Erik af Pommern blev det i stedet den østfynske havneby Kerteminde, der fik sine købstadsprivilegier i 1413.

Kong Hans (konge 1481-1513) og dronning Christine fik i 1400-tallets sidste årtier en særlig residenstilknytning til Nyborg. Af spor på egnen fra denne tid er der især grund til at fremhæve, at ikke færre end

tre sognekirker (Frørup, Vindinge og Skellerup) har bevaret prægtige altertavler fra 1480'erne udført af det samme værksted, der meget vel kan have været tilknyttet det kongelige hof i Nyborg. Landets øverste embedsmand, rigshofmester Poul Laxmand, samlede ved denne tid alle gårdene i Ørbæk for at ska-

Medaljon af Christian 3. skåret i hjortetak fundet på Slotsholmen. Østfyns Museer 2017

Dyrehaven mod Holckenhavn Fjord, "Dyrehave Mølle" og Nyborg i baggrunden. Nyborg Kommune 2016

be sig et nyt gods, der siden skulle blive kendt som Ørbækklunde. Imidlertid blev rigshofmesteren myrdet i København i 1502 og siden anklaget for højforræderi. Godset blev inddraget under kronen, og siden blev Ørbæk overdraget til den berømte og berygtede Odensebisp Jens Andersen Beldenak, hvorfra det ved reformationen overgik til kongens magtfulde kansler

Johan Friis. Ørbæk og Ørbækklunde rummer således i sig hele residens- og reformationstidens voldsomme begivenheder, der netop på Østfyn fik så store konsekvenser og bevarede kulturarvsnedslag, at Østfyn med rette kan regnes som et reformationstidens kerneland.

Grevefejdens kampår markerede sig i erobringen og ødelæggelsen af to af kronens (og Odensebispsens) århundredgamle støttepunkter: Næsbyhoved Slot ved Odense og Ørkild Slot ved Svendborg. Bedregik det en af de nybyggede private borge, Rygård. Her havde rigsråd og ridder Johan Urne i de første årtier af 1500-tallet skabt et borglignende kompakt firfløjet herregårdsanlæg med voldgrave og vægtergange. Ikke desto mindre blev borgen indtaget af Svendborg-borgere i 1534, men undgik heldigvis afbrænding og ødelæggelse. I øvrigt udspillede mange af Grevefejdens krigshandlinger sig i og omkring Nyborg.

Dyrehaven

Christian 3.s sejr og den påfølgende udbygning af Nyborg til reformationskongens primære residensstad indebar bl.a., at det kuperede og stærkt afvekslende område mellem Nyborg og Holckenhavn Fjord blev udlagt til en mægtig kongelig dyrehave. Endnu på svenskekrigenes tid kunne den kongelige "Thiergarten" tydeligt afgrænses, og endnu i dag er der bevaret væsentlige løvskovdækkede dele heraf. Da kongerne forlod Nyborg i midten af 1500-tallet, og krongodset blev bortsolgt efter 1660, kom interesserne fra de nærliggende herregårde og ikke mindst byens egne indbyggere i spil. Alle havde interesse i jagten omkring Nyborg og kæmpede om rettingerne til den.

"Dyrehave Mølle"

Dyrehave Mølle er opført i 1858 som en grundmuret, såkaldt hollandsk gallerimølle. Møllen indeholder både mølle, stuehus, udbygninger med bageovn samt løbende tilføjelser som dieselgenerator, automatisk krøjeværk og bageriudsalg. Dertil rummer selve møllen interessante detaljer som vogngennemkørsel, syv lofter samt et intakt, funktionsbestemt inventar.

"Dyrehave Mølle" er en af de få bynære vindmøller, der er tilbage i Danmark. Møllen, som er fredet, og de tilhørende magasinbygninger og stuehus har været i samme families eje i over 100 år. Møllekroppen

"Dyrehave Mølle". Foto Kristian Lilholt

er muret op som en af Danmarks højeste møller. Møllevingerne, som er lavet af Douglasgran, er ca. 20 meter lange og forsynet med "sejl" af træ, der stilles lodret således, at de danner en flade, som får vingerne til at dreje rundt.

Møllen blev i oktober 2018 overtaget af Realdania, som vil restaurere møllen for at sikre den for eftertiden. Mølle, garage og tilhørende bolig skal restaureres, og det er planen, at møllen igen skal male mel. Boligerne skal bringes til nutidig standard og derefter lejes ud. Det samlede anlæg står som et fint, sammenhængende kulturmiljø, der ligger landskabeligt smukt med udsigt over Nyborg Fjord.

"Dyrehavegård"

"Dyrehavegård" skal efter sigende have tilhørt kong Hans, og gården har været en parcel af de gamle slotsjorde. Området omkring "Dyrehavegård" bidrager til den store fortælling om Nyborg som kongeby og residensstad. Som navnet antyder ligger

”Dyrehavegård”. Foto Peter Holm 2016

”Dyrehavegård” på jorde, der har været anvendt som dyrehave. Der er tale om Christian 3.s dyrehave, som beskrevet ovenfor.

”Dyrehavegårds” nuværende bygninger er fra 1670. I første halvdel af 1900-tallet voksede ”Dyrehavegård” gradvist sammen med Nyborg i takt med, at bebyggelsen langs Dyrehavevej blev mere tæt.

Anbefalinger

- En stor del af dyrehaven er i dag bebygget, men en god og smuk del ned mod Holckenhavn Fjord

Glorup herregård. Kristian Lilholt, Visit Nyborg

er bevaret, og det vil være et vigtigt mål, at dette område fremover i højere grad vil kunne opleves og blive formidlet som en renaissancekonges dyrehave – der i alder er omtrent hundrede år før Dyrehaven ved København og dermed formentlig landets ældste kongelige dyrehave. Der kunne holdes vildt på området, og ”Dyrehave Mølle” i Nyborg med sine 25 meter og 7 etager, en af Danmarks højeste vindmøller og synlig fra Dyrehaven, kunne som en del af Realdanias planer om at møllen igen skal male mel, indgå i fortællingen om området og evt. huse et traktorsted om sommeren. Området kunne danne en smuk helhed her ved en af indkørselsvejene til Nyborg.

Reformationstidens Østfyn

Under Reformationskongens regeringsår (1536-1559) markerede flere af regeringens ledende mænd sig med imponerende herregårdsanlæg på Østfyn, ligesom de med flid markerede sig som fyrster, der i lighed med kongen var af Guds Nåde og dermed også kunne fordre ubetinget lydighed af deres undersåtter i de respektive ”fyrstendømmer”. Ikke blot herregårdsanlæg, men tillige ny- og ombygning af samt

Juelsbergs tehus er opført i 1843 i sigtelinie med hovedbygningens centrale risalit. Tehuset i klassicistisk stil er formet som et tempel med fire klassiske søjler. Foto Peter Holm

udsmykning af kirker til herskabskirker var medier til at formidle reformationens budskab om, at al øvrighed var indsat af Gud og følgelig havde krav på absolut lydighed.

”Reformationsruten” på Østfyn omfatter kansler Johan Friis’ prægtige Hesselagergård med den tilhørende markant ombyggede Hesselager Kirke med slægtens unikke gravminder. Endvidere Egeskov Slot, opbygget af daværende lensmand på Nyborg Slot og rigsmarsk Frands Brockenhuus, i øvrigt også her med ombygning og udsmykning af sognekirken i Kværndrup. Endelig er der rigshofmester Christoffer Valckendorfs imponerende projekt med opbygningen af herregården Glorup, samt flytning

og nyopførelsen af sognekirken i Svindinge sogn, der blev en sand demonstration af en lokal ”fyrstes” manifestation som kristen øvrighed. Disse er reformationstidens store monumenter i det østfynske landskab, men da kongemagten i løbet af 1560’erne og 1570’erne opgav at satse på Nyborg som residensstad, blev de kongelige besiddelser på Østfyn ofte brugt som ”bytteobjekter”, når kongen mageskiftede sig til gårde og gods på det nye primære interesseområde: Nordsjælland. På denne vis blomstrede det østfynske herregårdsbyggeri i endnu en 50-års periode efter residens tidens gyldne år.

Afhændet krongods indgik således som en del af forudsætningen for etableringen af følgende østfynske

Litografi/tegning af slaget ved Nyborg 14. november 1659. Rigsarkivet

godser med nybyggede herregårdsanlæg fra renæssancen: Ulfeldsholm (nuværende Holckenhavn), Skovsbo, Ravnholt og Juulskov. To ”uægte” kongesønner blev tillige forsynet med nye østfynske herregårdsbyggerier: Rønninge Søgård og Ulriksholm.

Den endelige opgivelse af Nyborg Slot og Ladegård (med tilhørende fæstegods) i kølvandet på svenskekrigene førte til oprettelsen af Raschenberg (nuværende Juelsberg) og Risinge. Det blev således i meget høj grad kronens skiftende politik vedrørende Nyborg Slot og by i perioden ca. 1480-1660, der omformede det østfynske landskab til det tætte herregårdsland, vi kender i nutiden.

Fæstninger og skanser

Svenskekrigene og Englænderkrigene fik dramatiske følger for Nyborgegnen. Den afgørende sejr over

svenskerne faldt i slaget ved Nyborg den 14. november 1659. I de senere år har detektor-arkæologene arbejdet med at kortlægge detaljerne på slagmarken, der findes på Nyborg Slots Ladegårds marker (nu Juelsbergs jorder). Befæstningen rundt om Nyborg blev afgørende præget af krigen og dens eftervirkninger, men også i omegnen af Nyborg blev der etableret skanser. Ved Storebæltskysten opførte svenskerne således ”Stjerneskanen” i 1658-59 til beskyttelse af en hovedlejr for de svenske tropper. Stjerneskanen blev ombygget under Englænderkrigene i 1808 og nedlagt som fæstningsanlæg i 1899. Skansen blev i 2015 renoveret på den private ejers eget initiativ og fremstår nu atter synlig og bestykket med kanoner.

På tilsvarende vis blev der i 1657 bygget en skanse ved den vigtige naturhavn Slipshavn, der igennem århundreder har spillet en rolle som fremskudt bro-

hoved og havneanlæg for Nyborg, såvel hvad angår Storebæltsoverfarten som kontrollen med gennemsejlingen af Storebælt. Skansen blev fornyet i 1711 og atter engang fornyet i 1801 og ombygget i 1808 i forbindelse med englænderkrigene, hvorunder Slipshavn kom til at rumme landets næststørste base for kanonbåde. Men Slipshavn var også vigtig i fredstid, som base for lodsådene og vagtskibet i Storebælt, ligesom der var toldkontor her. På sin vis rummer Slipshavn alle de ingredienser, der karakteriserer Nyborg som et centralt, befæstet, infrastruktur knudepunkt – blot i en fremskudt position.

Der var da også – såvel i 1600- som i 1700-tallet – planer om at flytte Nyborg ud til Slipshavn og integrere by og naturhavn i et nyt moderne fæstningsanlæg. Endnu i dag har Slipshavn bibeholdt sit militære præg med det bevarede skanseanlæg, en stor hangarbygning fra Første Verdenskrig samt base og kursusvirksomhed for marinehjemmeværnet. I forbindelse med englænderkrigene indrettedes hertil yderligere en række (nu forsvundne) skanser og kystbefæstningsanlæg rundt om Nyborg Fjord. Det gælder således ved Ålehuset, Avernakke, på Holmen og øst for Holckenhavn – som en understregning af områdets strategiske betydning.

Luftfoto af Slipshavn. Nyborg Kommune 2019

KOMMUNENS PLANLÆGNING

*Afsnittet beskriver arbejdet med kommuneplan, kulturarvs-
masterplan og lokalplaner, der er de administrative redskaber
til varettagelse af kulturarven i Nyborg Kommune. Endeligt re-
degøres der for ansøgningen til UNESCO's Verdensarvsliste.*

KULTURARVSMASTERPLAN OG KOMMUNENS PLANLÆGNING

Kommuneplanen

Kommuneplan 2017 er den overordnede plan, som indeholder Byrådets mål, retningslinjer og rammer for Nyborg Kommunes udvikling i perioden 2017-2029. Kommuneplan 2017 er primært en fysisk plan, der fastlægger retningslinjer for arealanvendelsen i kommunen. Kommuneplan 2017 er et vigtigt element i bestræbelserne på at fastholde den gode udvikling i Nyborg Kommune med attraktive bymiljøer og boligområder, mangfoldige erhvervsmuligheder, rekreative oplevelser og bevaring af kulturarven. Kommuneplanen sikrer helhed og sammenhæng i udviklingen – på kort og på langt sigt.

Kommuneplanens vision for kulturarven

I Kommuneplan 2017 står der om kulturarven: Projektet ”Nyborg – Danmarks Riges Hjerter” har til formål at genskabe forståelsen af Nyborg Slot og by som Danmarks hovedstad i Middelalderen og under Reformationen og Danmarks trafikale knudepunkt i 1000 år. Projektet skal bringe stedets unikke kulturarv i spil som attraktivt kulturmiljø og vækstmulighed i forhold til erhverv, turisme og bosætning på både lokalt, regionalt og nationalt samt som verdensarv. Projektets logo henviser både til byens hjerteformede grundplan, til det danske rigsvåben og til Nyborg som landets puls og knudepunkt.

Fortællingen om Nyborg Slot og by er enestående, og derfor har byrådet, Østfyns Museer, Styrelsen for Slotte og Kulturejendomme i samarbejde med

Kulturstyrelsen en vision om at udvikle Nyborg Slot, by og opland til unik kulturarv og som en værdig kandidat til UNESCO's liste over verdens umistelige natur- og kulturarv – den såkaldte Verdensarvsliste.”

Om kulturarvsmasterplanen for Nyborg

Det overordnede mål med Kulturarvsmasterplanen for Nyborg er at bevare og synliggøre de fysiske levn af fortællingen om ”Nyborg – Danmarks Riges Hjerter” og at medvirke til at gøre fortællingen endnu mere tydelig og sikre de historiske reminiscenser, der er tilbage.

Kulturarvsmasterplanen rummer en kortlægning og fastlæggelse af konkrete og ønskede værdier. Det er et handlingskatalog, som beskriver, hvordan disse værdier konkret kan sikres og udvikles, og en metode til evaluering af nye projektidéer i forhold til værdierne.

Om UNESCO-ansøgningen

Et af de centrale mål med projektet ”Nyborg – Danmarks Riges Hjerter” er at gøre Nyborg Slot og By til en værdig kandidat til UNESCO's verdensarvsliste. Kulturarvsprojektet består af tre hovedområder, 1) Slotsprojektet, 2) Kulturarvsmasterplanen og 3) Den levende kulturarv, som tilsammen skal opkvalificere slot og by til at kunne kandidere til den fornemme liste over verdens umistelige natur- og kulturarv.

Verdensarvslisten består medio 2019 af i alt 1.092

steder. Danmark og Rigsfælleskabet har pt. ti verdensarvssteder omfattende henholdsvis seks kultursteder: Jellingmonumenterne, Roskilde Domkirke, Christiansfeld, Parforcelandskabet i Nordsjælland, Kronborg Slot og Nordbo- og Inuitlandbrug i Grønland samt fire naturemner: Stevns klint, Vadehavet samt Ilulissat Isfjord og Aasivissuit – Nipisat jagtlandskab, begge i Grønland.

Slots- og Kulturstyrelsen udarbejder en optagelsesliste, den såkaldte tentativliste og indsender ansøgninger til UNESCO, mens UNESCO's Verdensarvskomité har ansvaret for at optage nye objekter på listen. Nyborg Kommune har i 2018 indgået i et samarbejde med Slots- og Kulturstyrelsen om at komme på tentativlisten.

Lokalplaner

I en lokalplan fastsættes bestemmelser, der regulerer fremtidige forhold, f.eks. i forhold til et områdes anvendelse eller bebyggelsens udformning. Bestemmelserne i en lokalplan gælder kun for fremtidige forhold og ændringer – og ikke den nuværende situation. Der kan f.eks. ikke stilles krav om, at bygninger skal retableres som oprindeligt. Men når en bygning står over for at blive ombygget, renoveret eller udvidet, vil der blive stillet krav til materialevalg og udformning. Dette gælder også for skiltning.

Siden 2004 har lokalplan nr. 142 for bykernen i Nyborg udgjort plangrundlaget for administration af forholdene i bykernen. Før dette var det lokalplan nr. 16 for Nyborg bykerne, der regulerede forholdene i byen, og denne er stadig gældende visse steder, fortrinsvis på voldene og ved havnen. Også andre lokalplaner er gældende i delområder af Nyborg, nr. 81 for Vestervold, nr. 274 for den tidligere politigård, nr. 281 for Slotsholmen, nr. 282 for Torvet samt Supplement til lokalplan nr. 142, Bykernen i Nyborg og Supplement til Lokalplan nr. 142 Bykernen i Nyborg Nørregade 25 – 37.

Lokalplan nr. 142 for bykernen i Nyborg

Denne lokalplan fastsætter bestemmelser for skiltning og facaderenovering i bykernen i Nyborg samt bestemmelser for anvendelse, om- og tilbygninger og byggemuligheder. Lokalplanen betyder, at ny bebyggelse samt om- og tilbygninger skal udføres i overensstemmelse med både den enkelte bygnings oprindelige stil og alder samt nabobebyggelsens udformning. Lokalplanen udpeger fredede bygninger samt bygninger med høj og middel bevaringsværdi i lokalplanområdet og fastlægger bestemmelser for om- og tilbygning af disse bygninger. Alle ændringer af fredede bygninger kræver dog tillige en forudgående tilladelse fra Kulturarvsstyrelsen. Herudover fastlægger lokalplanen byggefelter, facadelinier samt maksimal bygningshøjde for ny bebyggelse i bykernen.

Lokalplanen indeholder endvidere bestemmelser om materialer, farver og udformning på døre og vinduer, tage, detaljer og andre udvendige bygningsdele. I lokalplanen fastlægges bebyggelsens anvendelse i forskellige dele af lokalplanområdet til centerformål, boligformål og ikke generende fremstillingsvirksomhed i tilknytning til butikker.

Lokalplan nr. 142 adskiller sig fra mange lokalplaner ved, at der er indarbejdet en vejledning til alle lokalplanens emner. Vejledningen giver eksempler på og illustrerer de forhold, der kan reguleres og ændres. Vejledningen kan bruges til information og inspiration ved f.eks. farvesætning af facader, udformning af skilte, ny- eller ombygninger.

Fremtidige lokalplaner

I forbindelse med arbejdet med slots- og kulturarvsprojektet i Nyborg og ambitionerne om at få byen på UNESCO's verdensarvsliste ønskes det at skærpe kravene til, hvordan den bygningsmæssige kulturarv istandsættes og udvikles i Nyborg. Skærpelse af kravene til bygningsarbejder skal, ligesom denne kulturarvsmasterplan, ses i sammenhæng med projektet "Kongebyen Nyborg – Parlamentsby og

Opslag i den bevarende Lokalplan nr. 142 for bykernen i Nyborg med bestemmelserne om døre, indgangspartier, porte og trappesten. Nyborg Kommune

Residensstad”, som er det igangværende samarbejde mellem Slots- og Kulturstyrelsen, Østfyns Museer og Nyborg Kommune om at komme på optagelseslisten til UNESCO’s verdensarvsliste.

Der lægges her vægt på byens overordnede bevaringstilstand, den enkelte bygningsfacades udseende og originalitet, og om der er udarbejdet en langsigtet plan for byens bevaring og udvikling. Dette arbejde understøttes ved nærværende kulturarvsmasterplan og den strategiske byudviklingsplan for Nyborg.

Der udarbejdes derfor i 2019 en ny lokalplan for bymidten til erstatning for lokalplan nr. 16 og 142. Indtil denne lokalplan er vedtaget, har Teknik- og

Miljøafdelingen mulighed for at uddele §14 forbud mod bygge- og renoveringsprojekter i visse områder i Nyborg.

Indtil der er udarbejdet en ny lokalplan, er der også mulighed for at kunne nedlægge § 14-forbud mod anvendelsen af bygninger, herunder stueetagers anvendelse som bolig i visse områder i Nyborg, der ikke er omfattet af supplement til lokalplan 142, Bykernen i Nyborg, Handelsstrøgene. Byrumsanalyser udarbejdet til slotsprojektet og den strategiske byudviklingsplan peger begge på, at det i forhold til den ønskede udvikling er formålstjenligt, at der bibeholdes erhverv og åbne aktive facader i Nyborg bymidte.

Udvalgt litteratur og kilder

Christensen, Lars: ”En lykkelig sejrvinding”. *Svenskerne på Østfyn*. Østfyns Museer 2009.

Dahl, Bjørn Westerbeek: *Vor Kongelige Fæstning Nyborg*. Nyborg 1995.

Eliassen, Kirstin m.fl.: *Bygningsarkæologiske Studier 2006-2008. Tværvideenskabeligt seminar på Nyborg Slot 30. marts 2006*. Odense 2010.

Fisker, Erik Bjerre m.fl.: *Nyborg Slot. Hvis vægge kunne tale*. Nyborg Museum 2005.

Hornbeck, Knud: *Nyborg Vor Frue Kirke 1388-1988*. Nyborg 1988.

Høirup, Niels: *Nyborg. Kort fortalt i kort*. Østfyns Museer 2012.

Larsen, John Maalø: *Gade op og Gade ned*. Nyborg 2018.

Norn, Otto: *Christian III’s borge*. 1949.

Nyborg Slot. Kongeborg, fæstning og museum. Red. af Kurt Risskov Sørensen. Østfyns Museer 2011.

Olesen, Mogens Nørgaard.: *Over Storebælt i 1000 År*. 2000.

Porsmose, Erland: *Kongen Kommer. Nyborg – Danmarks Riges Hjerte I*. Østfyns Museer 2015.

Porsmose, Erland: *Konge af Luthers Nåde. Reformationen og kampen om kongemagten. Nyborg-Danmarks Riges Hjerte III*. Østfyns Museer 2017.

Skaarup, Jørgen: *Middelalderborgen Nyborg. Arkæologiske udgravninger 2009-2014*. Østfyns Museer 2015.

Slaget ved Nyborg 1659. Historie, arkæologi og erindring. Red. af Janus Møller Jensen. Østfyns Museer 2009.

Sørensen, Claus F.: *Korsbrødregården. ”Sankt Hans Gård” – 600 års Nyborghistorie*. Østfyns Museer. 2019.

Sørensen, Claus F.: *Nyborg. Fæstningen i Rigets Midte. Middelalder og Renæssance*. Manus 2018.

Thøgersen, Mette Ladegaard: *Danmarksporten. Nyborg – Danmarks Riges Hjerte II*. Østfyns Museer 2015.

Se billeder og data fra Nyborg Lokalhistoriske Arkiv på arkiv.dk (herunder ejendomsregistrant udarbejdet af Peder Gammel. Søg: Nyborg Lokalhistoriske Arkiv R2).

Se Crones håndskrevne beretninger om Nyborgs historie 1200-1867 på arkiv.dk. (søg Nyborg Lokalhistoriske Arkiv R3).

Kulturarvsmasterplanens hjemmeside:
kulturarvsmasterplan.nyborg.dk

KULTURARVSMÅSTERPLAN FOR NYBORG OG KONGERNES ØSTFYN

© Østfyns Museer og Nyborg Kommune 2019
ISBN: 978-87-92620-78-1

Forfatterteam:

Torben Dehn, konsulent Slots- og Kulturstyrelsen
Peter Dragsbo, byhistoriker
Peter Holm, arkitekt og byplanlægger, Nyborg Kommune
Erland Porsmose, museumsdirektør, Østfyns Museer
Mette Ladegaard Thøgersen, afdelingsleder Nyborg Slot

Under medvirken af Nyborg Lokalhistoriske Arkiv ved
Peder Gammel og John Maalø

Redaktion: Kurt Risskov Sørensen, Østfyns Museer og
Peter Holm, Nyborg Kommune

Layout: Louise Harbo Bendixen, Østfyns Museer

Tryk: STEP

Forsidefoto: Middelaldergaden mellem Vor Frue Kirke og
Korsbrødregården. Foto Louise Harbo Bendixen 2019
Bagsidefoto: Sommerstemning i Slotsgade. Foto Ermedin
Islamcevic 2010

S. 19, 20, 28-29, 105, 106, 120, 130 og 162: Luftfoto af
Nyborg havn og Bymidte. Eagle Foto, Nyborg Kommune

Kulturarvsmasterplanen for Nyborg og kongernes Østfyn beskriver, hvordan kulturarven i det fysiske byrum kan bevares, udvikles og tydeliggøres med udgangspunkt i hovedfortællingen om Nyborg som Danmarks Riges Hjerter.

I bogen beskrives og forklares de vigtigste kulturmiljøer, bygninger, forløb og fortællinger ved hjælp af begreberne *Sværdet*, *Ordet* og *Vejen*, men planen indeholder også konkrete indsatsområder og anbefalinger. Metoden er nyskabende ved både at have et langtidsperspektiv på 50 år og samtidig være et fleksibelt værktøj, der også kan indarbejde fremtidige udviklinger, vi ikke kender i dag.

Samtidig er Kulturarvsmasterplanen spændende historiefortælling om byens fysiske rum. Bogen suppleres med et digitalt register på bygningsniveau, hvor man kan læse historien om den enkelte bygning, se fotos og få overblik over, hvilken sammenhæng den enkelte ejendom indgår i.

Planen giver et solidt fundament for kulturarvsarbejdet i Nyborg og omegn de kommende årtier, men har også til formål at give byens borgere en endnu større interesse for kulturarven i deres helt unikke by.

Kulturarvsmasterplanen er udarbejdet i et samarbejde mellem Slots- og Kulturstyrelsen, Østfyns Museer og Nyborg Kommune.